

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ОДЕСЬКЕ ЛІНГВІСТИЧНЕ ТОВАРИСТВО

ЗАПІСКИ
з РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ
ФІЛОЛОГІЇ

Випуск 5

ОДЕСА
1999

ББК 81.2
3 32
УДК 802/806

Редакційна колегія:

проф. І.М. Колегаєва

(головний редактор),

доц. О.Ю. Карпенко

(відповідальний секретар),

проф. Бровченко Т.О.,

проф. Корсаков А.К.,

проф. Кухаренко В.А.,

проф. Таранець В.Г.,

доц. Голубенко Л.М.,

доц. Костильова Е.І.,

доц. Шишков В.В.

Друкується за рішенням Вченої ради
факультету романо-германської філології ОДУ

3 46020201002-15
7553-99

ISBN 966-7553-07-8

© ЛАТСТАР, 1999

Шановні читачі!

Збірник наукових праць, який ви тримаєте в руках, включає лінгвістичні дослідницькі роботи із різних сфер філології: лексикології і лінгвостилістики, когнітивної семантики і культурології, граматики і фонетики, риторики і теорії цілого тексту. Серед авторів цих досліджень є досвідчені науковці і молоді фахівці. Всіх їх об'єднує любов до філології, прагнення досягти глибинних особливостей мовної системи і законів мовного спілкування.

Матеріалом досліджень є як літературне (художнє, наукове, публіцистичне) мовлення, так і повсякденне (спонтанне) мовлення. Статті присвячені проблемам англійської, німецької, французької філології. Їх автори працюють у вузах південного та західного регіонів України.

З радістю сповіщаємо, що згідно з Постановою Президії ВАК України від 10 листопада 1999 року, № 3-05/11 (Бюлєтень ВАК України. – 1996. - № 6. – С. 33) “Записки з романо-германської філології”, які видаються за рішенням Вченої ради факультету романо-германської філології Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова, знову внесені до переліку фахових видань, в яких дозволяється публікація основних результатів дисертаційних досліджень.

Усіх фахівців, зацікавлених в обміні науковими думками і пошуками в галузі романо-германської філології, запрошуємо до співробітництва з нашим виданням. Щоб висловити свою оцінку або одержати подальшу інформацію щодо публікацій, звертайтесь, будь ласка, за адресою:

БІЛКОМУДРЕНІСТІ

— адреса:

65058, м. Одеса, Французький бульвар,
24/26, Одесський держуніверситет,
факультет РГФ, кімната 109.

— телефон:

(0482) 21-87-60;

Іншою формою

Головний редактор,

професор Ірина Михайлівна Колегасова

Н.В.Александрова

ВПЛИВ АНАЛІТИЗМУ ТА СИНТЕТИЗМУ НА ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКАЛІЗОВАНИХ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Дуже важливим типологічним параметром у структурі мови є параметр, відображені в антонімічній парі термінів “аналітизм” – “синтетизм”. Вони відносяться до техніки сполучення носіїв зв’язаних один з одним значень, як граматичних, так і лексичних. Наприклад, описуючи людину, треба з’єднати носіїв лексичних значень віку і статі, описуючи дії, треба з’єднати їх лексичне значення з граматичним показником часу їх завершеності. Дві поєднуючі одиниці можуть або зберегти свою віддаленість в аналітичному об’єднанні, або злитися в синтетичне об’єднання: у першому випадку результатами будуть *стара людина*, *old man*, *будет работать*, *will work*, а у другому – *старий*, *старенький*, *поработает*, *worked*.

Аналітизм і синтетизм – два полюси, між якими лежить континуум переходів. На лінії, яка з’єднує полюси, можна виділити шість відрізків:

1. Двослівне сполучення – найвищий прояв аналітизму.
2. Композит – складне слово (*waterfall* ‘водопад’, *breakdown* ‘поломка’, *feedback* ‘зворотній зв’язок’) або композитна словоформа.

Композит, що з'єднує два корені в одному слові, синтетичний у порівнянні з двослівним сполученням і у той же час більший до аналітизму, ніж афіксальні утворення.

3. Афіксальне слово або словоформа з чіткою морфемною границею між коренем і афіксом (*play – er, play – ed*).
4. Афіксальне слово або словоформа з нечіткою морфемною границею, з фузією між коренем і афіксом, що викликана проникненням субстанції однієї морфеми у межі іншої, наприклад: *leave – left, lose – lost, thief – thieves – theft*.
5. Ще далі у напрямку синтетизації йде внутрішня флексія, яка цілком розташовується між частинами кореня, наприклад: *foot – feet, run – ran*.
6. Максимальний рівень синтетизації може бути досягнутий в суплетивних утвореннях, як лексичних (*lioness*), так і граматичних (*go – went*).

Визначивши набір типологічних характеристик мови і взаємо-зв'язок між ними, необхідно перейти до визначення впливу аналітизму та синтетизму на формування лексикализованих синтаксичних одиниць.

Серед прояву аналітизації у лексиці велике значення має поширення аналітичної деривації, яка стала важливим конкурентом деривації синтетичної. Остання, як відомо, має два напрями – словозмінюючий та словоутворючий. Але якщо аналітична словозміна є загальноприйнятою, то інша галузь аналітичної деривації, функціонально аналогічна словоутворенню, з труднощами утверджується в англістиці.

Загальні принципи побудови аналітичних лексем, з одного боку, ті самі, що і для аналітичних сполучень у граматиці, а з іншого боку – ті самі, що і в синтетичному словоутворенні. В них поєднуються два функціонально різних компоненти – основний і службовий. Семантична функція основного компоненту, як кореня у слові і як дієслова в аналітичному поєднанні, полягає у тому, що він несе основне значення, яке модифікується у деривативі. Семантична функція службового компоненту полягає у модифікації основного значення. Цілком зрозуміло, що думка про десемантизацію основних компонентів аналітичних утворень як у граматиці, так і у лексиці позбавлена обґрунтувань, тому що зміна семантичної характеристики слова у зв'язку з функціональною спеціалізацією не веде до втрати усякого значення, до семантичного спустошення.

Згідно з твердженням лінгвіста Плоткіна, “Аналітичні лексеми, як і окремі слова, мають часткові у мові характеристики. Серед англійських аналітичних лексем багато дієслів та іменників. Належність до частини мови визначається основним компонентом лексеми, який є ведучим у граматичному плані” (6: 202 – 203).

Для аналітичних іменників є типовою модель “основний – службовий компонент”, яка є результатом лексикалізації атрибутивного словосполучення. Треба мати на увазі, що згідно з основами системної лінгвістики, що допускають поліфункціональність субстантних реалізацій елементів мовних систем і можливість їх одночасного використання у різних системах, аналітичні лексеми не перестають бути синтаксичними формуваннями – словосполученнями – і тим самим функціонують і лексично, і граматично. А це значить, що під час дослідження аналітичних лексем треба чітко розрізняти їх семантичну і синтаксич-

ну структуру; зокрема, треба спиратися на семантичні якості і взаємовідносини компонентів лексеми під час визначення характеру синтаксичних зв'язків між ними. З синтаксичної точки зору у словосполученнях *old man*, *little thing* основні компоненти – іменники *man*, *thing*, а їх модифікатори – підлеглі ім прикметники *old*, *little*; але у якості аналітичних лексем вони складаються із семантично основних компонентів *old*, *little* і службових компонентів *man*, *thing*.

Аналітичні дієслівні лексеми будуються по моделі “службовий – основний компонент”. Службовий компонент – це дієслово, основні компоненти якого належать до всіх чотирьох частин мови. Звідси чотири розряди аналітичних дієслівних лексем:

- 1) дієслівно – дієслівні (*start singing* 'заспівати');
- 2) дієслівно – ад’ективні (*keep silent* 'мовчати', *be afraid* 'боятися', *get rich* 'багатіти', *make angry* 'сердити');
- 3) дієслівно – іменниківі (*have a cry* 'поплакати', *take a look* 'глянути', *make a dash* 'кинутись');
- 4) дієслівно – прислівникові (*be about* 'збиратися', *carry out* 'виконувати', *put away* 'прибирати').

Типологічна еволюція, що змінює співвідношення між однословними і аналітичними лексемами на користь останніх, веде до розширення значення слів. По-перше, зменшення інвентаря слів (тобто однословних лексем) само по собі сприяє спрійняттю кожним з них більш широкого діапазону значень. По-друге, розширення аналітичних лексем супроводжується формуванням слів, здатних прийняти на себе службову функцію в таких лексемах. Службові компоненти аналітичних лексем забезпечують стандартизацію останніх і тому не можуть бути чис-

ленними. Це потребує від кожного з них високої комбінаторної валентності, яка повинна мати семантичну базу. Уяві про семантичну спустошеність службового компоненту, ніби та дозволяє йому поєднуватися з різними повнозначними компонентами, не має підтвердження навіть в аналітичних категоріальних формах. В аналітичних лексемах про десемантизацію службового компонента не може бути й мови. Його власна семантика, властива йому до перетворення в службовий компонент аналітичної лексеми, підлягає зміні у зв’язку з його новою функцією – вона, перш за все, поширюється таким чином, щоб забезпечити поширення його семантичної комбінаторики.

Таким чином, поширення значень у словах, що виступають як службові компоненти аналітичних лексем, типологічно зумовлене самим процесом аналітизації лексики як частини загального процесу аналітизації будови мови.

Отже, таке поширення значення, по-перше, спостерігається далеко не у всіх мовах; по-друге, це не є чисто лексичним явищем, оскільки воно має свої джерела у властивостях макросистеми даної мови. В.Я. Плоткін пропонує “назвати цю семантичну рису службових слів у складі аналітичних лексем широкозначущістю або еврисемією” (6: 205). Із типологічної специфіки широкозначущості випливає, що вона не дорівнює широкому змістовному поняттю і тому не зводиться до максимального абстрагування, яке за своєю природою універсальне і є у будь-якій мові.

Широкозначущість нерівномірно представлена у різних частинах мови, оскільки нерівномірно розподіляється у цьому плані вся аналітична лексика. В ній є більше дієслівних лексем, і тому дієслів більше, ніж іменників. В англійській мові один широкозначущий іменник – *thing*

функціонує як службовий компонент в аналітичних іменникових лексемах з прикметником у якості основного компоненту (*poor thing* 'біденький', *little thing* 'малюк', *new thing* 'новинка', *old things* 'лохміття', *sweet things* 'солодощі'). Аналітичні лексеми формуються і за допомогою інших іменників – наприклад, *man* у назвах професій, *tree* для видів дерев, *stone* у назвах мінералів; але подібні аналітичні лексеми виявляють склонність до синтетизації і порівняно швидко перетворюються у складні слова, тобто у лексикализовані синтаксичні одиниці. Оскільки другі компоненти цих ЛСО з самого початку є службовими у цих утвореннях, то відкривається шлях подальшої синтетизації слова – перетворення його в суфіксальне. Аналітичні лексеми з *thing* такої тенденції не виявляють, а це дає причину стверджувати, наскільки стійким є широкозначуще слово.

В англійській лексичній підсистемі існують два типологічно різних види: аналітизований короткослівний і неаналітизований, синтетичний довгослівний. Короткослівна лексика – це і продукт, і учасник процесу аналітизації.

У сфері словоскладання два види лексики є різними. Аналітизована лексика значно більш активна у цьому способі словотвору, ніж синтетична. У переліках ЛСО, що наводяться у граматичних та лексикографічних довідниках, менше 10 процентів мають хоча б один компонент із синтетичного виду (наприклад, *computer – designer*, *air – conditioning*, *tax – deductible*). Показовими є і написання ЛСО, що відображають психолінгвістичну оцінку лексеми як лексикализованої синтаксичної одиниці або як словосполучення з точки зору носіїв мови. Слови з синтетичного виду практично ніколи не вступають у композити з написанням разом, рідко зустрічаються для них і написання через дефіс;

що стосується написання окремо, яке є типовим при поєднанні слова з синтетичного виду, то сама наявність ЛСО у подібних випадках проблемна. Навпроти, більшість лексикализованих синтаксичних одиниць зі встановленим написанням разом побудована з односкладових, рідше з двоскладових аналітизованих компонентів (*fireproof*, *knitwear*, *plaything*, *goldfish*, *heavyweight*, *takeover*, *cutbacks*, *dropout*, *windscreen*, *shoehorn*, *handcuffs*, *remote – controlled*, *drip – dry*, *letter – box*, *baby – sitter*, *pen – name*, *mother – tongue*, *data – processing*).

Як відомо, для англійської лексикализованої синтаксичної одиниці є характерним злиття двох компонентів без з'єднувальної голосної, що забезпечує чистоту та ясність морфемного контакту, характерну для словоскладання в аглютинативних і коренеізольованих мовах. Специфічне для синтетичної лексики словоскладання в англійській мові часто використовує модифіковані перші компоненти (*psychotherapy*, *politico – economical*, *electrotechnology*).

Словотворча специфіка двох лексичних видів набуває відображення у типовій для кожного з них структурі словотворчих гнізд. Кореневі слова аналітизованого виду служать центрами гнізд, у яких переважають складні слова, афіксальних похідних в них значно менше. Для гнізд з синтетичними центрами є більш типовою розгорнута афіксація при слабкому словоскладанні. Наприклад, "Оксфордський словник" фіксує для кореневого слова *show* більше 20 лексикализованих синтаксичних одиниць (*show – down*, *show – room*, *showgirl*, *flower – show*, *show – window*, etc.) і лише одну суфіксальну похідну *showy*; для синонімічного кореня у дієслові *demonstrate* словник дає не менше 10 суфіксальних похідних, але жодного складного слова. Гніздо з коренесловом *hand*

нараховує більше 50 слів, із яких чотири п'ятирічні складають ЛСО, а суфіксальних слів усього близько десяти.

Врахування словотворчого потенціалу особливо важливе для характеристики слів односкладових, але за походженням неанглійських. Бо сам по собі етимологічний критерій принципово недійсний для того, щоб відносити сучасні англійські слова до одного або іншого лексичного виду, і тому такі слова, як *face, act, press, pure, strict*, взяті з романських мов, могли б трактуватися як аналізовани. Але аналіз їх словотворчих гнізд робить таке трактування неможливим: входження в них таких похідних, як *facial, active, activate, pressure, depressant, suppressive, compression, purity, purificatory, stricture, restrictive*, наочно показує їх відмінність від аналізованої лексики, для якої участь у цих словотворчих моделях нетипова. Іноді слова іноземного походження виступають у виді дублетних пар, що складаються з повністю асимільованого компонента і компонента для синтетичного словотвору – наприклад, *air*, повністю включеного в аналізований лексичний вид і тому утворюючого лише одиничні суфіксальні похідні – *airless, airy, airiness* і близько 60 лексикализованих синтаксичних одиниць – *airborne, aircraft, airline, air – ballon, air – base, air – conditioning, airdrome, airdrop, airfield, air – gauge, air – hostess, airlift, air – lock, air – mail, airman, airplane, airpocket, airport, air – raid, airship, air – space, air – stop, air – strip, air – tight, etc.*, і *aer* – у типово синтетичних суфіксальних похідних – *aerial, aeration* – і лексикализованих синтаксичних одиницях – *aerodynamics, aeronautics, aerodrome, aerosol, aerobiology, aerobatics, aeroplane*. Показовим є порівняння складних слів *airspace* і *aerospace*. Перша одиниця побудо-

вана по аналітичній моделі, друга – по синтетичній, з нездатним до самостійного використання першим компонентом.

Існування двох лексичних видів в англійській мові стало причиною виникнення специфічного словотворчого процесу переходу слова з одного виду в інший і тільки в одному напрямку – із синтетичного виду в аналітизований. Засобом такого словотвору є скорочення багатоскладового слова до одного, рідше двох складів (2: 155-160). Скорочені слова набувають властивості, що є характерною для аналізованої лексики: вони є більш пластичними (на відміну від прикметника із стійкої іменникової синтагми *permanent wave* скорочене слово *perm* має властивості іменника і дієслова), набувають іншої словотворчої валентності (на відміну від *advertisement* його скорочене похідне *ad* вступає в ЛСО – *adman, admass, administration, admission, admixture, admonition*).

Важливою відмінністю між двома лексичними видами треба вважати здатність одного з них і неспроможність іншого вступати в аналітичні лексеми. Синтетичний вид лексики практично витіснений із сфери аналітичного лексемоутворення. Всі багатозначні слова, що постійно виступають в аналітичних лексемах, є односкладовими. Серед приблизно 400 дієслів, що виступають в аналітичні лексеми з прислівниками, нема жодного з більш ніж двома складами, причому односкладові активніші за двоскладових, і найактивніший з останніх – *carry* – займає лише 24-е місце в цьому переліку за своєю прислівниковою валентністю. Справа не тільки в складовій довжині, а в належності слова до одного з двох лексичних видів: так, безсумнівно, аналізоване дієслово *make* легко вступає в аналітичні лексеми з прислівниками (*make up, off, out*), іменниками (*make fun, way, time, a move, a mistake*), прикмет-

никами (*make certain, ready*), але його синтетичний синонім *produce* повністю позбавлений цієї властивості.

Наявність великих розбіжностей між семантичними характеристиками двох видів лексики: слова з широко розгалуженими семантичними структурами у більшості випадків належать до аналітизованого виду, тоді як для синтетичного виду більш характерні слабо розгалужені семантичні структури. Цю відмінність, як і багато інших між двома видами, не можна абсолютновати: немало слів з вузьким значенням відносяться до аналітизованого виду, як немало і багатозначних слів серед синтетичної лексики. Велика вага полісемії і моносемії без сумніву відмінна в двох видах лексики, і статистично об'єм семантичної структури слова зворотньо пропорційний довжині його звукової оболонки.

Добре відома загальна тенденція побудови синонімічних рядів, згідно якій домінантним членом ряду частіше буває слово аналітизованого виду, тоді як слова із синтетичного виду є периферійними у своїх синонімічних рядах (наприклад, ряд з домінантою *anger*, що включає *exasperation, indignation, irritation, vexation*). Оскільки семантичні структури домінантних і периферійних компонентів синонімічного ряду виявляються різними в об'ємі, синонімічними еквівалентами синтетичних слів часто виступають аналітичні лексеми (*capitulate = give in, postpone = put off, aggravate = make worse, liberate = set free, participate = take part*).

Що стосується стилістичних властивостей двох лексичних видів, то необхідно зазначити, що синтетичний вид характеризується стилістичною маркіровкою в бік піднесення у порівнянні з загальною для аналітизованого виду стилістичною нейтральністю.

Процес утворення нової лексикалізованої синтаксичної одиниці може бути поєднаний з переходом її з класу однієї частини мови в інший. Це одне із головних джерел поповнення мової лексики: для нього майже не існує формально-морфологічних обмежень. Таке морфолого-семантичне перетворення називається конверсією.

Характерною ознакою конверсії є те, що її підвладні широковживані слова з простотою та складнотою морфологічними структурами, наприклад: *a bill* 'рахунок' – *to bill* 'посилати рахунок'; *a featherbed* 'перина; зручне становище' – *to featherbed* 'рятувати від неприємностей'; *a pinpoint* 'вістря голки' – *to pinpoint* 'установити місце перебування; охарактеризувати особу'; *a streamline* 'напрямок' – *to streamline* 'прискорювати'.

Відсутність флексій в англійській мові надає можливість конвертованому слову набувати подальшої деривації. Приєднуючи деривативні афікси поряд з функціональними змінами, конвертоване слово набуває розгалуженої дистрибуції, надалі змінюючи свої морфолого-синтаксичні характеристики.

Поєднуючись з іншими словотворчими засобами, конверсія може охоплювати атрибутивні (прилягаючі) сполучки, напр.:

air barrage 'повітряна перепона'

– *to air – barrage* 'установлювати повітряне загородження';

black list 'чорний список'

– *to black – list* 'заносити до чорного списку';

gas pedal 'педаль акселератора'

– *to gas – pedal* 'натискувати на педаль акселератора';

home – arrest 'домашній арешт'

– *to home – arrest* 'накладати домашній арешт'.

При цьому конверсія інколи супроводжується метафоричним переносом значення, напр.:

a fish – tail 'риб'ячий хвіст'

– to fish – tail 'ризикувати хвостовим кермом літака'.

Досить активним є процес поєднання конверсії із словоскладанням. При цьому від дієслівної фрази з прислівником або прийменником утворюється іменник.

На відміну від дієслівних фраз відповідні іменники пишуться разом або через риску, зберігаючи наголос на першому складі, напр.: *to carry over* 'виконувати' – *carry – over* 'пережиток', *to come down* 'доходить чогось' – *comedown* 'занепад', *to hang over* 'огинатися' – *hangover* 'похмілля', *to kick off* 'відбивати' – *kickoff* 'початок гри', *knock about* 'битися' – *knockabout* 'бійка', *to lock out* 'замикати' – *lock – out* 'страйк', *to pay out* 'робити видатки' – *pay – out* 'виплата', *to pick up* 'збирати, підімати' – *pick – up* 'випадкове знайомство', *to set out* 'починати' – *set – out* 'початок', *to take off* 'забирати' – *take – off* 'наслідування; зліт', *to tie up* 'пов'язувати' – *tie – up* 'спілка', *to walk out* 'виходити' – *walk – out* 'страйк', *to write up* 'написати' – *write – up* 'газетний звіт' тощо. При цьому в окремих випадках спостерігаються значні семантичні розбіжності.

Проявом типологічного неправильного переконання щодо лінгвістичної традиції на користь синтетизму можна вважати визначення конверсії як засобу словотвору, незважаючи на відсутність у неї найважливіших властивостей для цього (З: 186-187). Співвіднесеність її з транспозиційним словотвором є безсумнівною. Вона виявляється і в паралельності семантичних ліній, наприклад між дієсловом і імен-

ником *sweat*, між дієсловом *perspire* і іменником *perspiration* (2: 122; З: 191). Але функціональна співвіднесеність не потребує визнання єдиної природи обох мовних явищ. Словотвір вже за визначенням є зображенням лексичної підсистеми новими елементами за допомогою спеціально для цього призначених лексичних засобів. Хоч функціональна направленість на потреби граматичної підсистеми властива транспозиційному словотвору, це не є причиною відривати його від словотвору в межах однієї частини мови, бо словотворчий механізм є єдиним цілим у складі лексичної підсистеми. Транспозиція засобами синтаксису і словозміни, що дістала назву конверсії і яка має таку ж функціональну направленість, що і транспозиція словотворча, не тільки служить граматичній підсистемі, але і здійснюється чисто граматичними засобами. До лексичної підсистеми вона відношення не має.

Отже, в лексичній підсистемі англійської мови достатньо чітко виділяються два види з різними типологічними властивостями. Один з них – аналітизований, що характеризується високою активністю в словотворі, зокрема у формуванні лексикализованих синтаксичних одиниць. Другий вид – синтетичний, що характеризується багатоскладністю, меншою широтою семантики, високою афіксальною валентністю, неучастю в аналітичних лексемах.

Існування у лексиці двох типологічно різних видів привело до їх стилістичної диференціації, до акомодації їх у синонімічних рядах, до збереження різних словотворчих систем, до їх великої ролі та впливу на формування лексикализованих синтаксичних одиниць.

Література

1. Беляева Т.М. Словообразовательная валентность глагольных основ в английском языке. – М., 1979.
2. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка. – М., 1976.
3. Мороховский А.Н. Слово и предложение в истории английского языка. – Киев, 1980.
4. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови. – Харків, 1993.
5. Омельченко Л.Ф. Продуктивные типы сложных слов в современном английском языке. К.: Вища школа, 1981.
6. Плоткин В.Я. Страй английского языка. М., 1989.
7. Царев Н.В. Транспозиция в английском словообразовании. // Иностр. яз. в шк. 1984, № 5.
8. The Oxford English Dictionary, in 13 vs. Oxford: Clarendon Press, 1961.

Н.А. Бигунова

ИНТОНАЦИОННЫЕ ПАРАМЕТРЫ НARRATIVA В ЗВУЧАЩЕЙ НЕПОДГОТОВЛЕННОЙ РЕЧИ

Традиционно в литературоведении и лингвистике нарратив исследуется в рамках стиля письменной художественной речи. Менее изучена эта композиционно-речевая форма в разговорной речи, подготовленной и неподготовленной.

В обоих случаях нарратив рассматривается в нескольких планах. В содержательном плане нарратив определяется (представлен) как “связанный рассказ о каких-нибудь событиях, о чем-нибудь совершившемся” [5, 455] или “рассказ о действиях, поступках, событиях” [7, 158], далее как “часть литературного изложения, в котором идет речь о совершающихся событиях и ходе действия, в отличие от описания и рассуждения” [8, 334], как “изображение действий и событий во времени” [4, 280], а также, несколько полнее, как “один из трех элементов сочинения, устанавливаемый традиционной стилистикой и определяемый как изображение действий и событий во времени” [3, 18].

И, наконец, нарратив определяется как “воспоминание о каком-нибудь случае путем подбора вербальной последовательности предложений к последовательности событий, имевших место в прошлом” [11, 14].

В плане формальной структуры выделяются такие части, как равновесие, ухудшение в развитии действий, неравновесие, улучшение и снова равновесие [10, 1974]. Кроме того, возможна следующая цепочка

компонентов: повествование, обстановка, развитие конфликта, кульминация, развязка и завершение.

Наиболее точно передает формальную структуру схема В. Лабова. К элементам повествования он относит: 1) резюме; 2) ориентировку; 3) развитие действия; 4) оценку; 5) результат и 6) коду.

Развитие действия и результат являются ядром нарратива. Развитие действия начинается с первого предложения, содержащего глаголы движения, а результат включает последние предложения такого рода.

Прежде чем приступить непосредственно к перечислению действий, событий, рассказчики обычно приводят резюме – краткое содержание истории и ориентировку – описание времени, места, характеров и внешности действующих лиц.

Функцией коды является завершение развития действия, возвращение слушателей к моменту речи, обычно фразой типа “Вот как это было”.

И наконец, оценка не имеет фиксированного положения в последовательности компонентов нарратива. Оценка выражает отношение повествователя к происшедшему, к роли действующих лиц.

Другим вопросом, вызывающим интерес у ряда учёных (Бенетт Д., Робинсон Д., Пратт М., Лабов В., Брандес М.П., Пелевина Н.Н. и др.) стало исследование цели возникновения нарративов. На основе их положений мы предлагаем классификацию повествований по цели, включающую следующие виды текстов:

- 1) сообщение, или информативный нарратив, целью которого является сухое изложение фактов;
- 2) нарратив – наставление, предостерегающий слушателя от чего-либо или побуждающий его к каким-либо действиям;
- 3) нарратив – развлечение, выступающий как приятное воспоминание о прошлом с целью получить удовольствие от рассказа, рас-

смешить, удивить, а подчас и представить себя в выгодном свете, вызвать похвалу или восхищение слушателей.

Сферой данного исследования является речь звучащая, неподготовленная, монологическая. В качестве материала представлены отдельные нарративы продолжительностью в 5-6 минут. Непосредственной задачей данной работы является определение интонационных особенностей повествования, их соотносительности с конкретными элементами его структуры.

Параллельно собственно фонетическому исследованию описаны морфологические и синтаксические характеристики этой композиционно-речевой формы, а также её типовая тематическая сетка.

Исследование базируется на основных положениях функциональной грамматики, рассматривающей в единой системе средства, относящиеся к разным языковым уровням, но объединенные общей семантической функцией.

Поэтому в дальнейшем мы будем оперировать единицами, обычными для функциональной грамматики: “семантическая категория” и “функционально-семантическое поле”.

Общеизвестно, что инвариантной чертой нарратива является изображение событий во временной и пространственной плоскости. Концепты времени и пространства реализуются функционально-семантическими полями (ФСП) темпоральности, временной локализованности, таксида и пространственной локализации.

Центр поля темпоральности представляет система временных форм изъявительного наклонения действительного залога прошедшего времени: это, во-первых, простое прошедшее время и, во-вторых, прошедшее совершенное, передающее большую удаленность от момента речи.

К окружению ядра ФСП темпоральности (к ближней периферии)

могут быть отнесены следующие компоненты данного поля: 1) аналитические причастно-страдательные формы простого прошедшего времени; 2) формы полных причастий прошедшего времени совершенного вида – выражая предшествующие действия, они выступают в функции обстоятельств времени; 3) образования Would + Infinitive, которые используются для передачи действий, часто повторяющихся в прошлом.

И, наконец, к дальней периферии морфологического уровня поля темпоральности, или к окказиональным признакам следует отнести наличие в нарративе модальных глаголов “have to”, “must”, “needn’t”, “can”, выражающих намерение или объясняющих последующие действия. В материале исследования модальные глаголы составили всего 4% от общего числа глаголов (см. таблицу 1).

Таблица 1

№ текста Глаголы \	1	2	3	4	5	6	7	8	9	в 9 текстах
Всего глаголов	131	141	158	155	118	210	143	155	143	1354
Глаголов физического действия	85 65%	87 62%	91 58%	82 53%	96 80%	99 47%	71 50%	94 60%	91 64%	796 60%
Речемыслительных глаголов	39 30%	49 35%	46 29%	45 29%	16 13%	93 44%	62 43%	54 34%	45 31%	449 33%
Модальных глаголов	3 2%	4 3%	8 5%	7 4,5%	8 7%	5 2,4%	3 2%	10 5,5%	8 5,6%	57 4%
Прочие	4 3%	1 0,3%	13 8%	21 13%	0 0%	13 6,6%	7 5%	2 0,5%	1 0,6%	52 3%

Что касается лексических обстоятельственных конкретизаторов темпоральных отношений, то они, с одной стороны, относятся к дальней периферии поля темпоральности, а с другой, образуют ядро ФСП таксиса и ядро поля временной локализованности.

Таксисное значение разновременности, а именно предшествование-следования выражают обстоятельства времени, такие как “in the morning, later, next day” и многие другие. Однако, все же главными следует признать не эти лексемы, а синтаксические средства – конструкции с однородным сказуемым, перечисление предикатных структур.

Порядок следования предикатных структур, как правило, соответствует порядку совершения действий во времени. Эти отношения являются основой повествования, для которого необходимо поступательное развертывание действия, продвижения его вперед, в направлении, соответствующем объективной последовательности событий. В таких синтаксических структурах порядок действий может быть специально подчеркнут лексемами: “At first – then – after that”.

Поле пространственной локализации представлено главным образом адвербальными конструкциями и предложно-именными формами со значением места и направления. Наряду с обстоятельствами времени они составили в исследованных текстах 71% из всего количества обстоятельств (см. таблицу 2) и, таким образом, могут быть отнесены к инвариантам нарратива.

Концепты времени и пространства находят своё выражение не только в форме глагола, но и в семантике. Инвариантной чертой нарратива является наличие глаголов акциональной и статуально-динамической семантики, т.е. глаголов конкретного физического действия, движения, изменения положения, изменения состояния, речемыслительного действия. Глаголы передают наблюдаемые действия. В исследованном материале глаголы физического действия и изменения состояния, положения составили более 60%, а оставшиеся 33% пришлись на глаголы речемыслительного действия (см. таблицу 1), модальные глаголы составили 4%, прочих глаголов выявлено 3%.

Таблица 2

№ текста Виды обстоятельств	1	2	3	4	5	6	7	8	9	в 9 текстах
Всего обстоятельств	48	66	68	85	91	76	64	112	66	676
Обстоятельство времени	19 40%	5 8%	27 40%	15 18%	20 22%	30 40%	30 47%	19 17%	12 18%	177 26%
Обстоятельство места	11 23%	52 79%	26 38%	41 48%	34 37%	26 34%	24 38%	50 45%	39 60%	303 45%
Обстоятельство цели	6 12,5%	0 0%	3 4,4%	7 8%	3 3%	0 0%	1 2%	3 3%	3 4,5%	26 4%
Обстоятельство образа действия	1 2%	4 6%	2 3%	6 7%	17 19%	3 4%	1 4%	16 14%	2 3%	52 7%
Обстоятельство степени	10 21%	1 2%	5 7%	14 17%	12 13%	12 16%	3 5%	22 20%	7 10%	26 12,5%
Прочие	1 2%	4 6%	5 3%	2 2%	5 5,5%	6 6%	5 4%	5 1%	2 4,5%	392 5,5%

Следует отметить такую особенность изученного материала, как наличие в нем темпоральных ситуаций, включающих соотнесенность друг с другом планов настоящего и прошедшего времени. Это объясняется, во-первых, непосредственностью общения говорящего и слушающего, прямой связью содержания высказывания с ситуацией речи. Примером может служить следующее обращение рассказчика к слушателю, прерывающее перечисление действий: "I got back to the car and I discovered that I had a parking ticket. Well, the thing is that was on Double Yellow Lines, and you know how I feel about Double Yellow Lines".

Таким образом, нарратив в живой речи является ситуативно-актуализированным.

Другое объяснение появления временных форм, отличных от вышеупомянутых, дает изучение ФСП временной локализованности. Дан-

ное поле репрезентируется в нарративе локализованными и нелокализованными во времени ситуациями. Локализованные ситуации отражают события, произошедшие в определенный момент времени. В развитии действия и результате они передаются, как уже отмечалось, обстоятельственными конкретизаторами и простым прошедшим временем. Длительность действия передается прошедшим продолженным временем. Обычность действия или временная обобщенность, т.е. ситуации, не локализованные во времени, также присутствуют в нарративе: в таких его частях, как ориентировка и оценка. В таких случаях глаголы могут выступать в самых разных временных формах. К примеру, форма настоящего времени выражает обобщение опыта говорящего: "I am sceptical by gambling, I really just don't believe in it".

К окказиональным синтаксическим конструкциям мы относим конструкции с модальным значениями, имплицирующим темпоральную отнесенность к будущему. Это, во-первых, конструкции с формами повелительного наклонения, например, "Give me the bag!", "Don't worry!" и, во-вторых, риторические вопросы, передающие различные варианты необходимости и возможности, например: "What on Earth am I going to do about this?".

И, наконец, перцептивный анализ материала исследования позволяет выявить определенные просодические характеристики, наличие которых является релевантным фактором для нарратива.

Членимость текстов находится в тесной зависимости от их семантической структуры. Однако спонтанный характер текстов обусловил появление в них пауз хезитации, которые в ряде случаев нарушили стройное смысловое деление предложений. Что же касается длительности образовавшихся синтагм, то большинство из них включало от двух до четырех ударных слогов.

Другой ритмической особенностью повествования следует при-

знать индивидуальную выделенность слов. Таким образом, ударение в синтагме является централизованным. Сложные и простые ритмические группы встречаются в различных комбинациях, образуя ритм смешанного характера.

В плане мелодического оформления нарратива важным инвариантным признаком оказалась, прежде всего, высота тона. Высокий уровень первого ударного слога свидетельствовал, во-первых, о наступлении какого-то нового этапа в развитии событий: перехода от одного компонента повествования к следующему, наступления нового этапа в развитии действия. Кроме того, расширение диапазона, т.е. подъем голоса на первом ударном слоге, подчеркивал важность выделенной таким образом лексической единицы. Вторым важнейшим феноменом высоты тона следует признать его свойство сигнализировать об изменениях состояния говорящего: к примеру, переход от состояния относительного спокойствия к эмоциональному возбуждению: удивлению, возмущению – неизменно сопровождался высоким тональным уровнем фразы.

Наиболее употребительными тонами в исследованных спонтанных текстах-нarrативах являются нисходящие тоны, а именно средний и высокий нисходящие тоны. В собственно повествовательных отрезках, то есть в развитии действия и в синтагмах, отражающих результат или кульминацию событий, эти тоны сочетаются, как правило, с нисходящей шкалой (постепенной и с нарушенной постепенностью). Для синтагм, входящих в состав резюме – начальной части нарратива, характерной является скользящая шкала, которая комбинируется с нисходяще-восходящим тоном. Такая модель была употреблена, к примеру, во фразах “It's really most extraordinary” или “I think it's rather a unique experience, actually”.

Для синтагм, входящих в состав ориентировки, характерны две основные модели.

Описывая интерьер, внешность, характер участников действия, рассказчики использовали скользящую шкалу с нисходящим тоном либо сочетание нескольких нисходящих тонов в пределах одной синтагмы.

В синтагмах-уточнениях, дополнениях говорящие использовали низкую ровную шкалу с низким нисходящим тоном.

Обстоятельственные группы времени и места выделялись в начале предложений в отдельные синтагмы и оформлялись нисходяще-восходящим либо высоким нисходящим тоном.

Для нефинальных синтагм, входящих в состав сложносочиненных или сложноподчиненных предложений, характерным оказался низкий восходящий тон, реже разорванный нисходяще-восходящий.

Диапазон речи средний, в кульминационных предложениях он становится широким.

Из всех просодических характеристик темп оказался наиболее индивидуальным и наименее предсказуемым.

Общеизвестно, что ускорение или замедление темпа привлекает внимание слушающего к тем или иным частям текста, а также выдает волнение говорящего. Неподготовленный характер речи обусловил нестабильность темпа, его контрастные смены, а также появление пауз, хезитации. Их количество возрастало с возрастанием напряжения в развитии действий.

Таким образом, перцептивный анализ позволяет отнести к инвариантным особенностям нарратива использование нисходящих тонов в качестве финальных, нисходящей ступенчатой шкалы, а также выделение обстоятельственных групп времени и места в отдельные синтагмы, оформленные низким восходящим либо нисходяще-восходящим тоном.

Что же касается темпоральных характеристик, то они не могут выступать в качестве инвариантных для исследуемой композиционно-речевой формы.

Література

1. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики. – М.: Наука, 1987. – С. 211 – 293.
2. Брандес М.П. Языковой стиль художественного повествования. АКД, МИМТ, М., 1985. – 23 с.
3. Литературная энциклопедия. – М., 1935. – Т. 9.
4. Литературный энциклопедический словарь. – М., 1987.
5. Ожегов С.И.. Словарь русского языка. – М.: 1984.
6. Пелевина Н.Н. Структурно-функциональная характеристика композиционно-речевой формы “повествование”. – Л., 1986.
7. Словарь русского языка / Под редакцией С.Г.Бархударова. – М., 1984.
8. Толковый словарь русского языка. – М., 1984.
9. Gillian Benett. Narrative as expository discourse// Journal of American Folklore. № 394. – Т. 99. 1986.
10. Hutchins D. // Sonja Tikkonen – Condit. Argumentative text structure and translation., 1985. – 22p.
11. Labov W. Language in the Inner City. – 1972. – Р. 14 – 116.
12. Longacre R. E. Narrative versus other discourse genre // M Brend. Advances in tagmemics. – 1974. – Р.357 – 375.
13. Robinson John A. Personal narratives reconsidered // Journal of American Folklore. – Т. 94, № 371, 1981.– Р. 59 – 85.
14. Pratt M. L. Toward a speech act theory of literary discourse, 1977. Р.44 – 49.

Т.С. Борисова

ЗООСЕМІЧНІ СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ У ПОРТРЕТНИХ ОПИСАХ СТЕРЕОТИПНИХ ПЕРСОНАЖІВ ПРИГОДНИЦЬКОГО РОМАНУ

Об'єктом нашого дослідження є лінгвостилістичні засоби створення образу стереотипного персонажа художнього твору, в якому чітко простежується авторське аксіологічне відношення до діючих осіб (у формі незаперечних оцінок їх зовнішності та поведінки, виражених у мові оповідача або у висловлюваннях співдіючих персонажів). Розробляючи сюжетну ситуацію або певний композиційний момент, виділяючи персонаж, автор прагне до максимально чіткого наповнення сюжетних, конструктивних, характеристичних та мовленнєвих схем [1,69]. Тобто риси характеру основних дійових осіб (звичайно це пара протидіючих стереотипних персонажів – Герой та Антагоніст) даються у різкому оформленні, з нахилом до психологічного примітивізму. Аналіз портретних описів стереотипних персонажів пригодницького роману англомовних авторів XIX – XX ст., а саме – образів Героя та Антагоніста, дозволяє припустити, що одним з важливих та найбільш поширеніших ефективних засобів авторської оцінкою характеристики персонажів подібних творів виступають зоосемічні епітети, порівняння та метафори, які ми відносимо до імпліцитних мовних засобів та прийомів. На відміну від екс-

плідних, вони характеризують об'єкт опису через його зв'язок з іншими об'єктами дійсності, з використанням паралельних образів. Використання цих стилістичних засобів створює деперсоніфікацію – стилістичний прийом, що полягає у наділенні людини властивостями та ознаками, які найбільш типові для тварин [4; 5].

Важливою особливістю зоосемічних стилістичних засобів у складі опису зовнішності та характеру діючих осіб є той факт, що вони традиційно мають експресивний характер та певним чином емоційно забарвлюють висловлювання, що неминуче веде до появи додаткової інформації. У якості номінації людини назви тварин, птахів, комах або фантастичних істот завжди набувають метафоричного емоціонально забарвленого значення. Наприклад, у романі Л.Дж.Бенета “Shogun” зоосемічне порівняння, що характеризує Героя твору (він порівнюється з соколом), є контекстуальним синонімом хоробрості, благородства, шляхетності:

He was a real *falcon*... Wisdom and power radiated from his deep-set eyes and his mouth was a thin ascetic line. Dark, gaunt and stooped, he was as alien to the local race of sturdy, ruddy faced, meridional people as a desert falcon in a rain forest (Bennett, 67).

Інакше подаються у художньому пригодницькому тексті зоосемічні порівняння, які відносяться до описів Антагоністів: наприклад, бігаючі оченята персонажа роману Я.Флемінга “Goldfinger” зображені у тексті таким чином:

His eyes were flickered constantly like nervous *animals* (Fleming, 234).

Якщо, підкреслюючи спритність Героя, автор роману “Madatan” порівнює його з кішкою:

Madatan crouched like a *cat* on the abbey fence and listened.

(Carter, 161)

то, за контрастом, Антагоніст своєю комплекцією та поведінкою нагадує свиню:

...Never athletic,... he rose ponderously to his feet. His massive stomach strained at the sash of the lounging robe he wore... His mouth was twitching and he made a strange noise, like a *pig*, and in the corner of his mouth a little bubble of froth had gathered (Carter, 34).

З наведеного прикладу видно, що, крім порівняння, де експліцитно виражено об'єкт, з яким порівнюються персонаж (“like a pig”), автор використовує у даному епізоді також ряд деталей, що виражені прикметниками та прислівниками у функції епітета та підкреслюють як ограйдність Антагоніста (“massive stomach”; “never athletic”; “rose ponderously”), зближаючи його з твариною, з якою він порівнюється, так як особливості його поведінки, що викликають огиду (“grunting”); “a bubble of froth ... in the corner of his mouth”). Константне уподобіння негативного персонажа різним тваринам, а саме: віслоку, бику, собаці, свині, пацюку та інш., дозволяє виділити такі функції даних порівнянь:

– характеристика неприємних манер Антагоніста:

His big jaws chopping his food like a restless *horse* over cold bit (L'Amour, 40).

He opened his mouth, uttered a noise between an angry *bark* and a belch, spat drily on the floor and stepped back (Fleming, 181).

Aubrey laughed, a short, derisive *bark* (Thomas, 37).

Kapustin's laugh was like a *dog's bark* (*Thomas*, 243).

He smiled, *cat-like* (*Thomas*, 348).

— *егоїстичність персонажа:*

He was as selfish as a *pig* (*Canning*, 35).

— *нестримність, брутальність, жорстокість:*

The young Lord had generally acted like an itchy *bull* in a mud wallow with a dozen cows (*Wren*, 36).

His was a roar of fury like a charging *bull's* (*Wren*, 167).

Jud Devitt's *bull*-headed sometimes and might not realize what he was facing (*L'Amour*, 37).

A face that seemed chiseled out of marble. Dark, *predatory* eyes (*Coppel*, 190).

— *глупота, тупуватість:*

A brave, independent, *pig-headed* man (*Thomas*, 151).

У цьому реченні емоційно-оціночна характеристика Антагоніста посилюється за допомогою емоційного ефекту порушення передбачуваності (стилістичного ефекту “обманутого очікування”): сполучення епітетів з позитивною оціночною семою (“brave”, “independent”) з прикметником “pig-headed”, що має негативно забарвлене значення “тупумний”, виражас іронічне, зневажливе ставлення автора до персонажа, якого характеризує.

He flushed *sheepishly* at the accusation (*L'Amour*, 137).

В останньому прикладі вжито епітет, що виражений прикметником з суфіксом -ish, використання якого розглядається в сучасній стилі-

стиці як один з лексичних засобів виразу значення порівняння [6; 79].

Як зазначено рядом дослідників (І.В. Арнольд, 1990; О.Н. Мороховський, З.В. Тимошенко, 1991), даний словотвірний засіб має певну експресивність, – у разі додатку суфіксу -ish до іменних основ утворюються прикметники з негативною оціночною семою. Таку ж конструкцію має епітет, який характеризує зовнішність Антагоніста у наступному прикладі:

His eyes glittered on either side of *hawkish* nose (*Sabatini*, 184).

Уподібнення носа негативного персонажа клюву яструба характеризує стереотипний персонаж як людину, що має щось хижакьке, зловісне у своїй натурі. Таким чином, даний суфікс вносить своєрідне суб'єктивне додавлення до значення лексичної одиниці, додає до слова нове емоційно-оціночне забарвлення.

Отже, за допомогою зоосемічних епітетів автори пригодницьких творів можуть передавати також зовнішню непривабливість Антагоністів:

They were afoot, *rat-faced* (*Abbey*, 149).

A crooked smile spreading across his long *donkey* face (*Bennett*, 38).

He had a neck and jowl of a *bulldog* (*Wren*, 704).

Smooth-featured, *bull-necked*, squinty-eyed, he now turned back to the papers, leaning forward aggressively on thick haunches and poking the air with a stubby finger (*Styron*, 79).

В останньому прикладі, як і в одному з попередніх, вжито окремальні епітети, виражені складними прикметниками (pig-headed, bull-headed). Найбільш продуктивною морфологічною моделлю подібних

прикметників є A + N (ed). Суб'єктивно-експресивна емкість складного прикметника посилюється образною перспективою початкової частини складання, що виступає у якості “елятивно-згущаючого компонента” [5] змістового об'єму цілісного утворення. Ю.Степанов визначає такий епітет як свого роду метафоричний епітет, що стягнутий в єдине слово та у якості складної лексеми виступає у ролі епітета до нового об'єкта, що визначається. Такий прикметник функціонує як складний знак та виступає як цільне повідомлення, включене в інше повідомлення [7].

Таким чином, зоосемічні порівняння, поряд з емоційною, мають також чітку оціночну (звичайно негативну), а також експресивну стилістичну конотації. Зображену непривабливі риси Антагоніста, автор свідомо намагається уподібнити персонаж тим видам тварин, комах, піазунів, які викликають різку відразу, огиду або неприязність. Так, жалюгідне положення поваленого супротивника іронічно показано за допомогою порівняння:

Godwin was emerging slowly like a *dragonfly* from the crystals of his disability (Thomas, 360).

Л.Лямур, автор “Guns of the Timberlands”, уподобнює невиразні, порожні очі Антагоніста очам ящера:

He looked at Todd expressionlessly, his *lizardlike* eyes at half-mask (L'Amour, 137).

Подібне порівняння в описі Антагоніста зустрічається у романі К.С. Гарднера “Dragon Waking”:

The narrow slit in the grey headdress that allowed an inch of cracked, pale skin to show around the warrior's eyes – strange, yellow eyes that would look better on a *lizard* than on a man (Gardner, 119).

Холодність погляду Рекса у романі Л.Дж. Бенета “A Wheel of Stars” передається через таке метафоричне порівняння:

There was a *reptilian* coldness he had never noticed before, which he compared to the opaque blue depth of a fanthomless lake (Bennett, 252).

У наступному прикладі, де мова Антагоніста порівнюється з хрипким карканням ворони, автор характеризує не тільки тембр голосу персонажа, але й його натуру, адже ворона (як і ворон), згідно з фольклорною символікою, якою багата пригодницька література, традиційно вважається втіленням зловісної, темної, злой сили:

He spoke as hoarse as a *crow* (Thomas, 96).

У романах Я.Флемінга “Goldfinger”, Е. Копела “The Rebel of Valkyr” та Л.Дж. Бенета “A Wheel of Stars” образні порівняння з отруйною змією мають красномовно свідчити про безжалісність, агресивність, верткість Антагоніста:

He jerked his head down and forward like a *snake* striking (Fleming, 215).

...She would have killed him without conscience, in one blow, like the *poisonous snake* that he was (Bennett, 270).

Landor's features showed no expression. The pale eyes veiled like *serpent's* (Coppel, 53).

В іншому прикладі Антагоніст у романі К.Томаса “The Bear's Tears” своїм обличчям, споторвеним злістю, нагадує жабу:

His face was *cherubic* in complexion and shape, but now it appeared almost *froglike* with suppressed anger (Thomas, 252).

Епітет “froglike” стає більш експресивним завдяки використанню його в одній конструкції з епітетом “cherubic”. Ці прикметники, які в даному контексті стають мовленнєвими, контекстуальними антонімами, створюють стилістичний прийом антитези, посилюючи образність, рельєфність портретного образу персонажа. Для опису Антагоніста та кож використовуються іменники, які у прямому значенні узагальнено називають тварин. Найбільш частотно це спостерігається у прямій мові співдючих персонажів, які можуть висловлюватися про Антагоністів таким чином:

“Do you think we are going to hang for you, you black-faced, half-witted, drunken *brute* and butcher?” (Stevenson, 49).

“I hope he is, the damned piratical *dog*.” (Sabatini, 45).

That he was doing with his own hands what others in his position ordered their Negroes to do, gives you a full picture of this *brutal beast*. With great pleasure he flogged his victim about the head and shoulders. Soon his cane was split by his violence (Sabatini, 63).

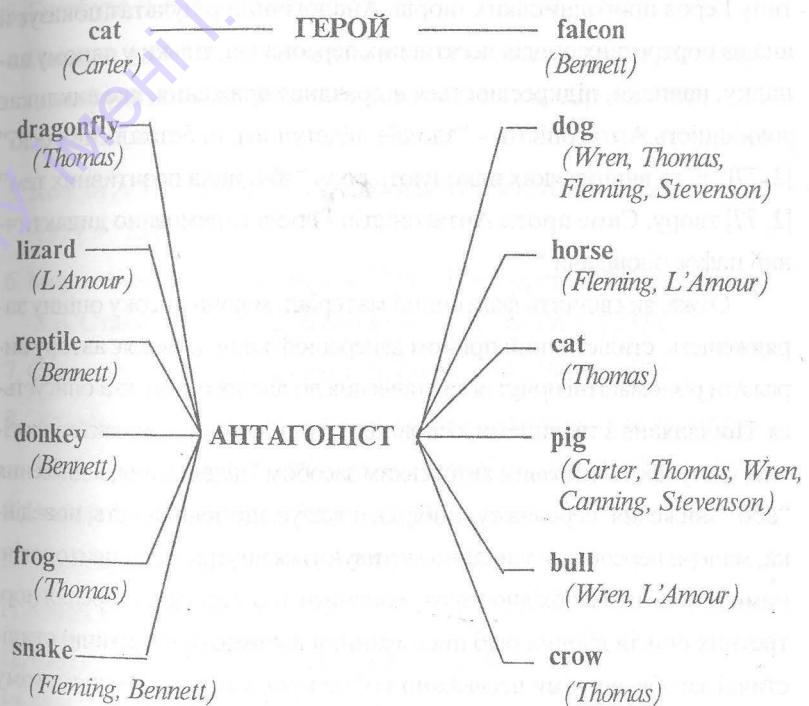
I held out my hand, and the horrible, soft-spoken *creature* gripped it in a moment, like a vice (Stevenson, 34).

У тексті художнього твору ці іменники виконують як характерологічну функцію – функцію характеризуючої номінації, так і стилістичну функцію зниження, додаючи висловлюванню іронічного, несхвального характеру.

Подібні функції виконують і діслова, які визначають фізіологічні реакції особи. Наприклад:

He grunted, or rather, I may say, he *barked* (Stevenson, 171).

У процитованому сегменті одиниці фонакції “grunted”, “barked” вельми негативно характеризують елементи “звукового” вигляду персонажів. Подібна “фонетична” кваліфікація, яка асоціативно переноситься читачем і на моральні якості Антагоністів, у текстах жанру, що розглядається, є типовим лексико-стилістичним засобом створення стереотипу цієї групи образів. Фактичний матеріал, що розглядався вище, дозволяє подати зооелементи опису стереотипних образів Героя та Антагоніста, що використовуються у текстах пригодницьких творів англомовних авторів XIX – XX ст., у вигляді таких схем:

Таким чином, незважаючи на всю різноманітність лексики, що характеризує зовнішність Героїв, у її семантичній структурі міститься загальне для усіх мовних одиниць значення – зовнішня привабливість. Завдяки цьому семантичному компоненту можливо встановити зв'язок між ними. У своїй сполучності вони передають зміст, який підсумком переосмислення значень кожного окремого епітета, у результаті якого індивідуальні позитивні риси зовнішності Героїв відтворюються як дещо загальне, що притаманне їм усім, у кожному творі пригодницького жанру як концентрована суть цих позитивних рис. Це веде до інтеграції усіх позитивних персонажів до єдиного образу – стереотипу Героя пригодницьких творів. Аналогічний результат показує аналіз портретних описів негативних персонажів, тільки у даному випадку, навпаки, підкреслюється відразливе враження, яке викликає зовнішність Антагоністів – “злодіїв, підступних та безжалісних осіб” [2, 77], дії та вчинки яких виконують роль “збудника позитивних тем” [2, 77] твору. Саме проти Антагоністів Героїв спрямовано дидактичний пафос оповідача.

Отже, як свідчить фактичний матеріал, маючи високу оцінку за рядженість, стилістичний прийом деперсоніфікації дозволяє автору виражати різноманітні почуття та ставлення до діючої особи, яка описується. Порівняння з тваринами, основною функцією яких є характерологічна, виступають яскравим авторським засобом “підвищення, піднесення” або “зниження” персонажу. Вибірка показує, що зовнішність, поведінка, манери персонажу звичайно мотивуються внутрішніми психологічними якостями. Необхідно також зазначити, що у процесі творення портретних описів діючих осіб письменники вживають зоосемічні стилістичні засоби, зооніми переважно з обмежувальним означенням, тому

в основі зіставлення виявляються не всі якості, що властиві тому виду живої істоти, з яким порівнюється людина, а лише специфічні, релевантні у якийсь певний момент.

Література

1. Арнольд И.В. Стилистика английского языка. Стилистика декодирования. – М., 1991. – 300 с.
2. Балухатый С.К. К поэтике мелодрамы // Поэтика. – Л., 1927. – 202 с.
3. Гинзбург Л.Я. О литературном герое. – Л., 1979. – 222 с.
4. Исаакян А.И. Грамматические средства персонификации и деперсонификации в современном немецком языке. – Ереван, 1977. – 34 с.
5. Кожин А.Н. Очерки по стилистике художественной речи. – М., 1979. – 254 с.
6. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. – Киев, 1991. – 272 с.
7. Степанов Ю. Французская стилистика. – М., 1965. – 307 с.
8. Эстрина В.А. Образ автора как лингвостилистическая категория текста: Автореф...канд.фил.наук: 10.02.04. – Львов,. 1980. – 19 с.
9. Bennett L.G. A Wheel of Stars. – L., 1989.
10. Canning V. Birdcage. – N-Y., 1979.
11. Carter P. Madatan. – L., 1974.
12. Coppel A. The Rebel of Valkyr. – N-Y., 1976.
13. Fleming I. Goldfinger. – N-Y., 1984.

14. L'Amour L. Guns of the Timberlands. – N-Y., 1988.
15. Rosenberg J. The Hour of the Octopus. – N-Y., 1994.
16. Sabatini R. Captain Blood Odissey. – L., 1967.
17. Stevenson R.L. Treasure Island. – N-Y., 1956.
18. Styron W. The Confessions of Nat Turner. – L., 1970.
19. Thomas K. The Bear's Tears. – L., 1985.
20. Wren P.C. Beau Geste // Five Classic Adventure Novels. – L., 1995.

O.B.Воронюк

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ МЕТАФОРИЧЕСКОГО ТИПА ПРИ ПАРОНИМИЧЕСКОЙ АТТРАКЦИИ (на материале заголовка текстов англоязычной массовой коммуникации)

К числу факторов, поднявших паронимическую аттракцию (далее – ПА) до самостоятельного приема, относятся разнообразные переносы значения, которые можно условно свести к метафорическим. В результате переноса значения происходит “сдвиг” структурно-семантических и тематических значений слова [5, 27]. Примером тематического сдвига в значении обыгрываемых прототипов может служить заголовок газетной статьи *Snowbiz* [The Daily Telegraph, 30 Sep. '95]. Тематический сдвиг в данном случае произошел на основе конкретизации: детерминирующая сема *snow*, “снег, снежный” на формальном уровне заменяет сему *show*, “шоу, зрелище” в рамках сложного слова *snowbiz*, “шоубизнес”. В корреляте *snowbiz* представлены оба компонента сопоставления, при этом компаративно-деривационная сема “снег” становится ведущей признаковой характеристикой: бизнес организации отдыха на горнолыжных курортах связан с увеличением денежных расходов, повышением стоимости зимних видов спорта, что ведет к малой доступности их для потенциальных клиентов. Представленность обоих компонентов корреляции ПА в окказиональном

слове *snowbiz*, подразумеваемая имплицитно в силу контекстуальной обусловленности, не позволяет отнести подобную паронимическую морфему к метафоре в собственном смысле этого слова, так как “для специфики метафорического словоупотребления существенна формальная невыраженность сравнения, когда референтная отнесенность угадывается” [6, 23]; речь в данном случае идет о метафоризации, создаваемой паронимической аттракцией.

Сущность метафоры состоит в том, что она создает сходство за счет двуплановости – приложения к двум субъектам одновременно, так что свойство того, о ком (или о чем) идет речь, просматривается через свойства того, чьим именем он (оно) обозначается. Метафора организует, вбирает и устраниет признаки главного субъекта посредством утверждения о нем того, что нормально применимо к вспомогательному [12, 202]. Паронимические отношения между компонентами метафоры и ПА оказывают значительное усиливающее воздействие на последние. Метафора и ПА усиливают друг друга как семантические способы преобразования слов [16, 82].

В лингвистической литературе выделяются универсальные категории, порождающие метафоры [8, 17]. Для ПА характерен перенос от конкретного к абстрактному. При этом фигуры метафорического тождества представлены сравнением. В основе сравнения лежит частичное уподобление двух объектов или явлений действительности. Из коннотации их сходства, подобия рождается новое видение объекта или явления, новый образ.

Как видно из приведенного выше примера, в основе создания нового паронимического образа лежит переименование, т.е. установление такого отношения между двумя именами, при ко-

тором денотат второго имени становится его смыслом, а денотатом его становится денотат первого имени (то, что называло первое имя, называется вторым именем) – окказиональный денотат имени. Контекст ПА становится актуализатором переименования и обуславливает тропеизацию ПА – в данном случае метафорическую (может также иметь место и метонимическая тропеизация ПА). Благодаря ПА отношения переименования однозначно идентифицируются коммуникантами как: “назовем того-то (что-то) тем-то”.

Отношения переименования при метафоризации представляется возможным описывать в терминах основного и вспомогательного субъекта образа [3, 18]. Основным субъектом метафорически употребленного имени является то, что мы называем окказиональным денотатом, а вспомогательным субъектом – его исходное значение. Продемонстрируем это положение следующим примером: *Body Shopped?* [Guardian Weekly, 11 Sep. '94], в котором прототипами ПА являются лексические единицы *Body Shop*, “название компании, косметическая продукция которой не испытывается на животных и популярна во всех странах мира” :: *chopped*, “рубленый”. Данная корреляция представляет собой приписывание корреляту *shop* нового денотата *chopped*, причем данный денотат явно окказионален и вне приводимого контекста не существует. Узуальный денотат *shop* остается доминирующим в этом сравнении, однако в паронимическом метафорическом употреблении коррелята *shopped* доминирующим становится окказиональный денотат, что ведет к новой содержательной наполненности паронимического слова – “угроза целостности компании, которая лишь на словах не проводит испытания своей продукции на животных”.

Поскольку в акте номинации на паронимической базе отражаются реальные отношения, существующие между объектами материального мира, паронимическая аттракция, основанная на непрямой номинации, содержательна, т.е. способна расширить наши представления об окружающей действительности. В частности, она может дать новые представления о ситуациях, характеризующих людей, отношениях между ними и об отношении людей к окружающему миру. В основе более глубокого понимания действительности, представляемого нам такого рода игрой, лежит отражение в ней диалектического противоречия и его развития. Исходным пунктом этого противоречия является противоречие двух денотатов, взятых первоначально как две различные несоединимые сущности. От исходного пункта через осознание их общности происходит движение к выявлению того класса свойств, в пределах которого эти две сущности могут быть рассмотрены в единстве, характерном для корреляции ПА.

Столкновение прямого и переносного значений дает двуплановое изображение, основанное на выражении одного предмета через другой и представляющее собой своеобразный “паронимический образ”. Мы считаем, что формирование метафорического образа, основанного на ПА, происходит на таких последовательных этапах: 1) наличие двух или нескольких объектов для сравнения; 2) их наложение, т.е. установление определенного отношения между ними на основе некоторого сходства при условии того, что все остальное в сравниваемых объектах должно быть совершенно разным; 3) возникновение нового образа. Вслед за Ю.Д.Апресяном [2, 67-69] будем считать, что метафорический перенос происходит на основе семантических и, сказали бы мы, текстуальных ассоциаций. В зависимости от структуры

ПА паронимическая метафора бывает простой и развернутой. Иллюстрацией простой паронимической метафоры может быть пример рекламного заголовка: *Threefone* [The Daily Telegraph, 2 Oct. '95], в котором тот ассоциативный мостик, который соединяет основной и вспомогательный субъекты метафорического образа, является формой выражения нового паронимического смысла. Прототипы *Threefone* 0800, “телефонный номер, бесплатный для потребителя, желающего знать о состоянии цен на потребительском рынке” :: *three*, “цифра три”, соединяются в корреляции ПА и тем самым мотивируют новый смысл паронимического коррелята *threefone* – “предлагаемый потребителю бесплатный номер позволяет утроить его финансовые возможности на потребительском рынке”, “одержать эффективную победу в бизнесе” (“an effective way to win business”).

Примеры простой паронимической метафоры немногочисленны; чаще всего, как показывает наш материал, они представлены паронимической морфемой в пределах окказионального слова. Большой удельный вес приходится на примеры развернутой паронимической метафоры, представленной либо паронимическим словом, либо паронимическим словосочетанием, например: *Confidence in Old King Kohl* [Time, 31 Oct. '94]. Заголовок в метафорической форме отражает суть текста статьи – о политике Гельмута Коля, находящегося у кормила власти в Германии и стремящегося к объединению европейских государств в Европейский Союз. Метафорическая образность, строящаяся на паронимических семантических ассоциациях, лежит в основе паронимической корреляции: *Kohl*, “Коль, имя собственное” :: *Kong*, “Кинг Конг, герой известного американского фильма, отличающийся альтруизмом”.

Следует сделать оговорку, что независимо от структуры и се-

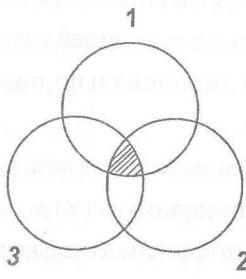
мантики, заголовки, построенные на тропеизации паронимического высказывания, всегда являются развернутыми в том смысле, что они реализуются на уровне всего текста. Такие заголовки отражают содержание текста последующей статьи в виде снимка-образа, и в этом смысле они являются иконическими знаками, “моделями объекта в самом точном и современном смысле этого слова” [17, 36]. Выдвижение на передний план нового содержания происходит за счет того, что аранжировка слов в тексте служит в качестве иконического знака, в котором сходство поддерживается конвенциональными правилами [16, 139]. В силу этого отдельные, исходно узульные прототипы, будучи включенными в текст, получают определенную смысловую нагрузку, окказионально заданную автором ПА. Текст навязывает реальному миру отношения, присущие самому тексту как иконическому знаку, такое “навязывание” лежит в основе смыслового сближения коррелятов ПА. Неожиданность паронимического сближения по смыслу канонических слов достигается за счет контраста между сходной формой и различными значениями. Интерес в связи с этим представляют два заголовка, несущие различное содержание при их построении на одном и том же устойчивом словосочетании: *Birth of a Nation* [Reader’s Digest, Apr. ‘95] – заголовок журнальной рубрики, представленной короткими веселыми рассказами о подготовке будущих отцов и матерей к появлению на свет их малышей; и: *Girth of a Nation* [Arizona Highways, May ‘95] – о проблемах избыточного веса и ожирения, все более актуальных в США.

В приведенных примёрах намеренно семантизируются различные компоненты словосочетания *birth of a nation*, “рождение нации”. ПА в обоих случаях состоит в фиксации противоречия, заключенного в исходной метафоре, что достигается за счет получе-

ния логических следствий из буквальных значений, вплоть до абсурда: полученное следствие невозможно, противоречит действительности. Метафорические образы, следовательно, создаются в результате паронимического коррелирования имплицитно дисгармонизирующих лексических единиц *nation*, “национа” (в первом случае) и *birth*, “рождение” (во втором случае), и эксплицитно гармонизирующих прототипов *notion*, “понятие; взгляд, мнение” (в первом случае) и *girth*, “обхват талии” (во втором примере). При идентичном вспомогательном субъекте образа выдвигаются окказиональные основные субъекты образа, стертая языковая метафора как бы “играет полифонией” в результате ослабления связей словосочетания с узульным денотатом и появлением связей с окказиональными референтами, наделенными эмоционально-оценочными свойствами.

В заголовках средств массовой коммуникации экстенсивно используется антономасия – использование имени собственного в качестве основного субъекта метафорического образа, при этом вспомогательным субъектом образа служит второй прототип ПА, имя нарицательное – либо тождественное, либо сходное формально с первым прототипом, например: *Nothing Sweet About This Sugar* [The Daily Telegraph, Nov. 25, ‘95], где в ПА вступают прототипы *Sugar*, “Алан Шугер, тренер баскетбольной команды, отличающийся резкостью суждений и жесткостью при подборе игроков” :: *sugar*, “сахар”. Коррелят ПА на содержательном уровне совмещает признаки исходных значений прототипов, становится эксплицитным средством импликативной связи заголовка и текста всей статьи. Категорией, объединяющей план выражения и план содержания, становится образ, несущий словесно-образную информацию о человеке, имя которого не соответствует линии его поведения.

Еще один пример: *Ruud Reawakening* [Time International, 13 Nov. '95]. В данной ПА задействованы прототипы *Ruud*, “Рууд Лабберс, имя бывшего премьер-министра Дании, отказавшегося в прошлом от поста Президента Европейской Комиссии по созданию Европейского Союза и неожиданно для всех ставшего Генеральным Секретарем НАТО” :: *rude*, “резкий, неприятный” :: *rude awakening*, “глубокое разочарование, утрага иллюзий”. Ассоциативное переосмысление значений прототипов происходит при наличии общего признака в их содержательной структуре – “резкость, неприятность”, что можно представить следующей схемой формирования метафорического образа ПА:

где заштрихованный участок – это общий признак соотнесенности, имеющей переносный характер;
 1 – содержательная структура первого прототипа,
 2 – соответственно второго прототипа и
 3 – третьего.

Как видим, использование антономасии в сочетании с троепиазацией ПА позволяет в сжатой форме передать философско-этическое и эстетическое содержание текста всей статьи. Антономасия, усиленная ПА в заголовке, семантически прозрачна и представляет собой по существу законченные произведения речи – микротексты, выражающие авторскую модальность изображаемого.

Взаимодействие ПА с метафорой при разрушении фразеологических единиц способствует тому, что благодаря конвергенции значений прототипов стертый образ оживляется: происходит буквализа-

ция и двойная актуализация значения одного из прототипов при его соотнесении с другим прототипом корреляции ПА. Верbalный контекст фразеологии играет роль актуализатора буквализации, как в примере: *The Racer's Edge (STP oil additives)* [The Daily Telegraph, 5 Dec. '95] – рекламном заголовке, построенном на фразеологии “лезвие бритвы” (*the razor's edge*). Участие прототипа *racer*, “гоночный автомобиль” в ПА, эксплицитная представленность переосмыслинного одноименного коррелята в паронимическом слове ведут к созданию метафорического образа той продукции, которая имеет самое высокое качество, способна остановить автомобиль на краю пропасти.

Метафоризация ПА также возможна в тех случаях, когда в качестве одного из прототипов корреляции ПА выступает фонестемное сочетание звуков. Под фонестемой понимается “повторяющееся сочетание звуков, подобное морфеме, более или менее отчетливо ассоциирующееся с некоторым содержанием или значением” [13, 112]. Иллюстрацией такой ПА служит пример заголовка: *Pepsi Goes Pssssss....* [Newsweek, 15 Apr. '96], в котором один из прототипов формируется вычленением из второго прототипа фонетической части – фонестемы, которой приписывается самостоятельный смысл “тщетность усилий в достижении чего-либо”. Контекстуально обусловленное перенесение соотношений звукового и графического подобия между сближаемыми прототипами (означающими) в сферу коррелятов ПА (означаемых), а также звукоподражательный характер фонестемы, максимально усиливающий взаимодействие между звуком и значением, приводят к созданию метафорического образа паронимического слово-сочетания, проецирующегося на его значение – “много шума из ничего”

при попытках компании Пепси участвовать в создании самолетов, корпус которых был бы покрыт краской трех цветов: красным, синим и белым, представленных в логотипе компании".

Подводя итог рассмотренному выше, необходимо отметить, что метафорическая образность, основанная на контекстуальном уподоблении одного понятия другому, является ассоциативным мостиком, позволяющим превращать прототипы ПА (означаемое – узульное и окказиональное) в корреляты ПА и служит материальной базой для функционирования ПА как самостоятельного приема. При этом происходит одновременная реализация прямого и переносного значений языковых единиц, что ведет к оживлению признака, легшего в основу паронимической номинации и к реализации семантической амбивалентности – манифестации паронимической аттракции в речи. В силу этого образно-ассоциативные заголовки становятся "аббревиатурой высказывания", обозначающей идею текста, его тему или концепт в эмоционально-оценочной форме.

Литература

1. Абрамова Г.А. Метафора в тексте англоязычной рекламы: Автoref. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Киевск. гос. пед. ин-т иностр. языков. – К., 1980. – 24 с.
2. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Наука, 1974. – 366 с.
3. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 7-30.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
5. Варшунин В.С. Субстантивные сложные слова в немецком языке. – М.: Высшая школа, 1990. – 159 с.
6. Девкин В.Д. Порождение денотативных и коннотативных значений формальными средствами // Анализ текста. Лексика и лексикография. – М.: Прогресс, 1989. – С. 19-33.
7. Мантатов В.В. Образ, знак, условность. – М.: Высшая школа, 1980. – 160 с.
8. Метафора в языке и тексте /Отв.ред. Телия В.Н. – М.: Наука, 1988. – 176 с.
9. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 142 с.
10. Уварова Н.Л. Логико-семантические типы языковой игры (на м-ле английской диалогической речи). Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Львов, 1986. – 16 с.
11. Шмелев Д.Н. Лексика // Слово и образ. – М.: Наука, 1964. – С.52-92.
12. Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – 397 с.
13. Якобсон Р. Работы по поэтике. – М.: Прогресс, 1987. – 461 с.
14. Bolinger D. Metaphorical Aggression // Language Play. – Rowley Mass., Newbury House, 1978. – P.260-261.
15. Franklin, Margery B. Museum of the Mind: An Inquiry into the

Titling of Artworks // Metaphor and Symbolic Activity. – Vol.3. – №3.
– 1988. – P.157-174.

16. Gaddie G. Homophony and Paronomasia in America: On the Validity of Puns: PhD Thesis. – Bowling Green State Univ. – May 1990. – 301 p.
17. Kolin P. Paronomastic Announcements // American Speech. – Vol.52 (1-2). – 1977. – P.35-36.
18. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: Univ. Of Chicago Press, 1985. – 242 p.

К.А. Горшкова, Н.Г. Шевченко

О ТРАДИЦИОННОЙ И ИНДИВИДУАЛЬНОЙ СИМВОЛИКЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО *RED* (КРАСНЫЙ) В КУЛЬТУРЕ И ЛИТЕРАТУРЕ РАЗНЫХ НАРОДОВ

История появления в культурах разных народов цветообозначений, сопоставительные характеристики последних и их функции неоднократно становились объектом специальных исследований [1, 2, 3, 4, 5]. Единой системы, устанавливающей определенное символическое содержание за каждым цветом, не существовало ни в одну эпоху. В каждой стране в определенные исторические периоды складывалась своя символика, но нередко и она имела отклонения.

Например, в средние века красный цвет (*red*) в Англии одновременно считался цветом красоты и радости и цветом злости и стыда. Рыжие (*red*) борода и волосы считались признаком предательства; вместе с тем рыжей бородой наделялись положительные сказочные персонажи.

Возможно, разнобой в символическом содержании красного цвета в одной и той же стране объясняется пересечением религиозной символики со светской, народной. Красный цвет в западноевропейской церкви означал кровь святого, в английских сказках и легендах он символизировал любовь.

У древних народов вопрос о классификации цветов решался в тесной связи с вопросом об устройстве космоса, мира богов и людей. Все самое значимое в этом мире отмечалось каким-либо цветом.

Первый цвет, замеченный и воспроизведенный людьми, был, по-видимому, красный. Академик А. Окладников объясняет первородство красного тем, что он ассоциировался в сознании людей с кровью, огнем, солнцем, цветом осенних листьев [3]. Многие мифы прямо отождествляют красную охру с кровью первых богов, титанов, демиургов. Археологи находят в древнейших наскальных изображениях красные отпечатки рук, красные изображения ран на телах людей и животных, где красный цвет является редупликацией крови. Красный цвет – цвет крови всегда волновал людей и вызывал у них избыточное эмоциональное напряжение.

В культуре древних народов красный цвет символизирует такие важнейшие для человека понятия как жизнь, сила. Это цвет царей, богов, жрецов. Вместе с белым цветом он образует жизнеутверждающую пару, противостоящую черному как цвету отрицания, зла и смерти. Сам человек, согласно мифам острова Пасхи, был “сделан” из “цветной земли” – красно-бурого вулканического туфа. Новорожденных детей окрашивали в красный цвет, надевали на руку красную повязку, веря, что это поможет ребенку бороться с болезнями и несчастьями. При инициации мальчиков тоже окрашивали в красный цвет, чтобы придать им крепость и силу, защитить от злых духов.

В медицинской магии красный – самый употребительный цвет.

Почти от всех болезней применяются красные амулеты, повязки, шнурки, привязываемые к больному месту.

Широко известен обычай примитивных народов раскрашивать тела и лица воинов в красный цвет, а также носить красные одежды, головные уборы, талисманы. В этом случае красный цвет играет двойкую роль: он является одновременно магическим защитным средством и средством психологического воздействия на vis-a-vis. Вождь племени, отождествляемый с богом, выделяется красным и белым цветами.

Устойчивость красного цвета в убранстве вождей, богов связана с его эстетическим и психологическим воздействием. В нем – яркость, насыщенность и контрастность, – все то, что привлекает внимание и возбуждает сильные чувства.

В культуре народов Ближнего и Среднего Востока красный цвет был священным. У египтян красный лотос был знаком короны Верхнего Египта. Он был символом крови, пролитой Осирисом во имя процветания Египта.

У персов, скифов красный цвет, помимо крови, символизировал огонь и был цветом воинского сословия и царя как первого воина. Красный цвет почтился также как цвет плодородия и любви. Плоды граната с древнейших времен были символами плодородия и лучшим средством обеспечения плодовитости женщин, а красные цветы всегда были спутниками любви [3].

Символика красного цвета в древнейших культурах основывалась на простых и общепринятых ассоциациях.

В эллинистическую пору античной культуры, когда мифологизм

мышления понемногу изживает себя, когда наука начинает вытеснять религию и общественные отношения становятся все более сложными, появляются другие основания классификации цветов. Цвета делят на благородные и низкие, культурные и варварские.

В средневековой Европе появляется единое основание для проблемы классификации цвета – христианская религия и ее догматы. Цвета подразделяются на “богоприятные” и “богопротивные”. Так же обстоит дело в странах, принявших ислам.

В средневековой культуре существует цветовая иерархия. Главные божественные цвета – красный, пурпурный, белый, золотой, желтый, синий. Ниже на иерархической лестнице стоят зеленый и черный.

Средневековая литература широко использует символику цвета. Красный цвет “божественной энергии”, цвет страстей господних, цвет крови Христа, пролитой во спасение человечества. Путь Христа на земле отмечен любовью: это и любовь Бога к человечеству, и материнская любовь девы Марии, и любовь верующих к Христу. Пролитие крови Христа – это цель и итог его земного воплощения, итог его деятельности во имя любви. Поэтому цвет его крови в тоже время и цвет любви.

Наряду с красным цветом символически нагружен и близкий к нему пурпурный цвет, в котором к красному – основному и более “земному” – присоединяется синий – “божественный и трансцендентный”, поэтому пурпурный цвет считается более возвышенным.

В Священном писании и в Библии широко используется символика красного и пурпурного цветов. В сочетании с золотым эти цвета означают богатство, почет и награждены позитивно. Однако в опи-

сании Страшного суда в красный цвет окрашены грехи. Ужасная сцена описана в гл. 63 книги Исаия (Кровь их брызгала на ризы Мои, и Я запятнал все одеяние свое). Здесь красный цвет – символ силы и жестокости Всевышнего, напоминающий верующим о необходимости послушания и страха. И, наконец, багрянец (т.е. красный цвет) в библейской литературе используется как символ нечиести. В Откровении св. Иоанна заклятый враг библейских пророков – Вавилон изображается в виде женщины, сидящей на “звере багряном, преисполненном именами богохульными, с семью головами и десятью руками”.

Ни в Коране, ни в фольклоре Ближнего Востока не заметно негативного компонента в символике красного цвета. На Востоке верили в могучую силу красного цвета. Очень высоко ценились красные драгоценные камни – рубин, гранат, цейлонский гиацинт, сердолик, красный турмалин. Считалось, что камни придают их обладателям силу, бесстрашие, мудрость, страсть.

В странах ислама красный цвет – самый распространенный в средневековой поэзии. О любви говорят красные розы, мак, тюльпан. Несчастный влюбленный плачет алыми (кровавыми) слезами. Красота возлюбленной описывается с использованием словосочетаний “розовые ланиты, коралловые уста”. Эти образы традиционно – нормативны. Красный цвет господствует не только в жанре любовной лирики, но и в “застольной” поэзии, где воспевается вино.

В эпоху Возрождения психология колlettivизма уступает место психологии индивидуализма. Происходит отчуждение личности от общества. Художник, писатель уже не стремится быть общепонятным. Искусство и литература апеллируют к каждомуциальному человеку,

стремясь вызвать у него индивидуальный душевный отклик. Творец оказывается как бы в сфере микрокультуры, контактирующей с микрокосмами реципиентов. Осмысление цвета в таких микрокультурах локализуется в очень узких областях. Амбивалентность цвета претерпевает значительные изменения. Мифологические символические смыслы цветообозначений основаны на **традиционности**, что порождено общечеловеческим сознанием. Символ есть национальное достояние. Атомизация общества, нашедшая отражение впервые в литературе эпохи Возрождения, привела к рождению образов, являющихся порождением **индивидуального** мировосприятия. Цветовые образы начинают отторгаться от общепринятых мифологических символических смыслов. В таком образе более всего ценится неожиданность, “свежесть”, в то время как в символе ценится традиционность [3].

Красный цвет в современной художественной литературе “резонирует” на окружающий мир порой самым неожиданным образом. Воображение писателя порождает цветовые образы в ответ на ощущения, получаемые от внешнего мира. И, наоборот, цвет может вызывать вихрь всевозможных ассоциаций. Можно назвать множество писателей с “живописным” видением мира, с тонким ощущением цвета. Среди них О.Уайльд, Р. Киплинг, В.С. Моэм, В. Набоков, Д. Сэлинджер, Ст. Крейн, Д.Г. Лоуренс, Г.Е. Бейтс, Тр. Капоте.

Красный цвет у каждого используется с индивидуальной символической нагрузкой.

На широкое использование цветообозначений в художественной литературе оказал влияние бурный расцвет живописи XIX века и особенно импрессионизм. Наряду с традиционным использованием цветообозначений в художественных англоязычных текстах прилагатель-

ное red широко используется окказионально. Такие употребления слова являются внесистемными и непредсказуемыми, с ярко выраженной прагматической функцией. Основаны они на взаимодействии общих для всех окказионально используемых единиц явлений аналогии и деформации. Обнаружение аналогий дает толчок новым ассоциативным связям, которые приводят к семантической деформации и возникновению у слова контекстуальных смыслов.

Так, в рассказе Дэвида Гарнета “Letting Down the Side” прилагательное red используется в целях описания богатого внутреннего мира невзрачной на первый взгляд девушки, которая сравнивается с ночным мотыльком:

Yes, Mary was like a large dark moth, and you might suspect that if she lifted her wings to fly she would uncover brilliant **red** and **purple** underwings in dazzling contrast to the **ashy** ambiguously patterned pair which she exhibited when at rest [8, 156].

Эффект противопоставления колористических эпитетов red, purple и ashy очень мощный: перед читателем предстает не серая (ashy) с виду девушка, а яркая цельная личность с богатым внутренним миром, что реализовано контекстуальными значениями прилагательных red, purple. Развернутая метафора “выталкивает на поверхность” насыщенность цвета, а не его обозначение, и создает имплицитный смысл. Слово red является сигналом экспрессии и компактно передает основную информацию о персонаже.

В повести Трумэна Капоте “Breakfast at Tiffany’s” [6] используется окказиональное словосочетание the mean reds, обозначающее глубокую депрессию главной героини Холли. Семантической опорой

словосочетания является субстантивированное прилагательное **the blues**, узуально обозначающее “плохое настроение”. Интенсифицируя цвет – **the reds** вместо **the blues**, да еще снабжая **the reds** определением **mean** (мерзкий), автор создает картину крещендо депрессии девушки. Далее **red** ассоциируется у нее не просто с ощущением безнадежности и безотчетного страха, но с образом смерти – **a fat mean red bitch**. Существительное “смерть” (**death**) не используется, однако у читателя не возникает сомнения по поводу контекстуально-окказиональной коннотации словосочетания, чему способствует его левая (**mean**) и правая (**bitch**) валентность.

Важную прагматическую функцию прилагательное **red** реализует в повести Стивена Крейна “The Red Badge of Courage” [7]. Слово используется в заглавии и имплицитно представляет субъективную модальность текста. Оно является ключевым словом, употреблено в повести 34 раза и реализует в составе словосочетания (**Red Badge of Courage**) узуальное значение “отличительный знак ранения, полученного в бою”, которое в повести претерпевает контекстуальные изменения. Словосочетание используется энантиосемически – для обозначения трусости (не доблести), проявленной главным героем Флемингом в бою. Затем ему возвращается исходное узуальное значение, когда Флеминг преодолевает страх, становится знаменосцем, возглавляющим атаку целого полка. Возвращенный контекстуальный изначальный смысл имеет мощный экспрессивный заряд, отсутствующий в первоначальном узуальном смысле.

Таким образом, прилагательное **red** в составе словосочетания **red badge of courage** реализует сначала прямое (красный цвет), а затем метафорическое символическое значение (добрость), основан-

ное на ассоциациях с понятиями “опасность”, “ранение”, “кровь”, “смерть”, “мужество”.

В повести прилагательное **red** реализует широкий спектр окказиональных коннотаций, среди которых: “война”, “трусость”, “ненависть”, “поражение”, “победа”, но основным инвариантным контекстуальным значением слова является значение, реализуемое в составе словосочетания, вынесенного автором в заглавие повести – значение победы человека над собой, преодоления собственного страха.

Таким образом, колористическая лексика и, в частности, прилагательное **red** в культурных традициях разных народов проявляет сходства и различия. В литературах разных стран эта лексика реализует как традиционные, так и – особенно в литературе XX столетия – индивидуально-авторские коннотации, являясь мощным экспрессивным средством презентации субъективной модальности.

Литература

1. Бахилина Н.Б. История цветообозначений в русском языке. – М., Наука, 1975.
2. Бецольд В.И. Учение о цветах по отношению к искусству и технике. СПб., 1878.
3. Окладников А.П. Утро искусства. – М.-Л., 1967.
4. Фрумкина Р.М. Цвет, смысл, искусство. – М., 1989.
5. Шевченко Н.Г., Грыженко А.Ю. Цветообозначение в оригинале и переводе романа Р. Киплинга “Свет погас” // Сб. науч. трудов: Контрастивное исследование оригинала и перевода художественного текста. – Одесса, 1986.

6. Capote, Truman. Breakfast at Tiffany's. – N.Y.: Nelson Doubleday Inc., 1966.
7. Crane, Stephen. The Red Badge of Courage. – Wordsworth Editions, Ltd, 1994.
8. Garnett, David. Letting Down the Side// Making It All Right: Modern English Short Stories. – M.: Progress Publishers, 1978.

М.О. Діденко

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МОВИ В ТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ)

Одним із незаперечних доказів існування в державі тоталітарного режиму можуть бути характерні риси політичної комунікації в цій державі. Тоді, коли “парламент” завжди голосує одностайно, громадські організації захоплено вітають ці рішення, а ЗМІ подають ці рішення як єдино вірні і популяризують їх, в цьому випадку можна припустити, що ці рішення не є результатом відкритої суспільної дискусії, а є результатом тоталітарного панування, встановленого однією партією, що уособлюється керівництвом цієї партії та узаконене її ідеологією.

Німеччина перенесла панування двох тоталітарних режимів: слідом за 12-річним режимом “Тисячолітнього Рейха” в одній частині країни фактично відразу виникла інша тоталітарна система – соціалізм. Обидва режими впливали на політичну мову в відповідні періоди часу, що дозволяє зробити зіставний аналіз і знайти особливості, характерні для політичного мовлення в тоталітарному суспільстві.

Політичне ангажування мови в тоталітарному суспільстві багаторазово зростає у порівнянні з демократичною системою правління. Його використовують, як правило, для відображення чорно-білої картини світу і відповідного її світогляду. Один із найвідоміших німецьких політологів К.Д. Брахер, що досліджує форми тоталітарного суспільства, аналізу-

чи тоталітарне мислення, прийшов до висновку, що для такого мислення особливо характерним є прагнення спростити складну реальність, звести її виключно до понять *добре/погано, правильно/помилково, друзі/ворог* [2, 17]. Таке спрощення певним чином впливає на політичну мову, основним конструкційним принципом відображення реальності стає чорно-біла картина світу, що виключає будь-які інші відображення реальності і думки. Політична мова як націонал-соціалізму, так і соціалізму відповідала цій основній вимозі. Ні в Третьому Рейху, ні в НДР не можливі були які-небудь півтони під час політичної комунікації. Сказане вище стосується в першу чергу саме політичної комунікації, тобто такої, яка була організована владою, тоді як у приватних бесідах, у тому числі і про політику, люди відходили від цих вимог. Цьому сприяв той факт, що у НДР велика кількість населення приймала західнонімецькі радіо- і телепередачі, де зустрічалася з іншими принципами побудови політичної комунікації.

Політична мова в Третьому Рейху.

Прийшовши до влади, націонал-соціалісти звернулися до вже існуючих зразків політичної мови, характерних для деяких радикальних груп часів Веймарської республіки. Л. Вайсгербер відзначає, що націонал-соціалісти використовували деякі характерні риси політичної мови, і у першу чергу її динаміку й агресивність, протиставлену парламентській риториці. Саме це “антипарламентське мислення” підірвало моральні підвалини Веймарської республіки і скувало політичний опір правих і лівих сил режиму Гітлера, який використовував це у своїх цілях [4, 206].

Лексика, типова для мови Третього Рейха, характерна і для Веймарської республіки. Слова *народ, раса, нація, Німеччина (Volk, Rasse, Nation, Deutschland)* і інші, пов’язані з ними, стали ключовими в політичному мовленні Третього Рейха і були спрямовані на переконання народу у правоті режиму.

Суттєвим рецептом створення та використання політичної пропаганди було її ототожнення з комерційною реклами. Вольфганг Бергдорф наводить точку зору з цього питання лідера націонал-соціалізму А. Гітлера, який вважав, що політична пропаганда повинна зводитися до мінімуму постулатів, повинна бути спрямована винятково на маси, бути наполегливою, односторонньою і суб’єктивною [1, 29]. Німецька політична мова того часу і відповідала цьому рецепту. Вона мала у своєму розпорядженні невеличкий словниковий запас, доповнений військовими, релігійними, технічними і біологічними термінами. Фарбування політичної мови додатково розкривалося в сугубо німецькому номінальному стилі, який мав нести в собі якусь німецьку архаїчність, тим самим підкреслюючи і мовними засобами історичну місію націонал-соціалізму. Для цієї ж мети служить постійний прояв гігантоманії цієї мови, вираженої у вживанні суперлативів, навіть тоді, коли вони вживалися тавтологічно (наприклад, термін Геббелльса *wilder Fanatismus* (дикий фанатизм), начебто може існувати м’який або вживаний фанатизм і т.д.).

Взагалі доповнення семантичної структури слова *фанатизм* позитивною конотацією і його використання як одного з ключових слів-гасел націонал-соціалізму характерне для мовлення націонал-соціалістичних функціонерів. Позитивне значення стало надаватись словам *Hass, KZ, rücksichtslos* (ненависть, концетраційний табір, нещадний). Цікаво, що ще в 1924 році в тлумачному словнику Мейера вони характеризувалися як негативні, на відміну від видання того ж словника 1936 року [3, 39]. Цей прийом признавався дуже ефективним, він зводився до зміни значення, трансформації й асиміляції добре відомих слів, а також слів, уживаних політичними супротивниками. Так, наприклад, у перші роки свого існування націонал-соціалісти використовували багато основних понять з арсеналу ідеології робітничого руху (насамперед це стосується

ся понять *sozial* і *Sozialismus* (соціальний і соціалізм), що були позбавлені свого вихідного значення, поєднані з постійними визначеннями *deutsch* або *national* (німецький або національний) і включені в ідеологію НС. А такі визначення як *ausländisch, jüdisch, international* (іноземний, єврейський, міжнародний), навпаки, одержали різко негативну конотацію.

Зворотнім боком запозичення деяких слів і зміни їх значення є перехід певних слів у розряд табу (*Verfassung, Rechistaat, Demokratie – Конституція, правова держава, демократія*), що займали основне місце в політичній термінології Веймарської республіки. Ці слова намагалися не вживати взагалі, а якщо така необхідність виникала, вони завжди вживалися негативно.

Використання експресивно-оцінного забарвлення деяких слів сприяло створенню агресивного усвідомлення власної переваги. Це слова, що дозволяють у певному контексті узагальнювати, геройувати і спрощувати (*jeder, ewig, stolz, absolut, energisch, heroisch – кожний, вічно, гордий, абсолютно, енергійно, геройчний і ін.*). Для ще більшого “тоталітарного спрощення” і створення почуття спільноти використовувалася форма колективної одинини, наприклад *der Deutsche, der Germane, der Jude – німець, германець, єврей*.

Важливе значення для політичної мови НС мали евфемізми, що дозволяли приховати справжні цілі НС або відвернути від них увагу. Прикладом можуть служити слова *Kampf, Zurückschlagen – боротьба, удар у відповідь*, що вживалися замість слова *Krieg – війна, Krise – криза* замість *Niederlage – поразка, Sonderbehandlung – особливі міри* замість *Massentötung – масове знищення неарійців* та ін. Ці сповнені цинізму евфемізми – метафори підводили до думки, що неарійці і вороги є bestіями і паразитами, не гідними життя.

Зі сказаного вище очевидно, що політична мова НС повинна була

служити цілям тоталітарного режиму. Вона була переповнена негативно або позитивно оцінними словами, що не притискали існування змішаних, нейтральних понять, намагалася усунути індивідуальні, історичні, регіональні, соціальні розходження у вжитку мови, намагаючись звести його до єдиної героїко-патріотичної мови, що відповідає цілям НС. Можна сказати також, що формально режиму вдалася спроба спрямувати мову в дане русло. Цьому сприяв тотальний контроль партії за ЗМІ, мітингами, зборами, громадськими організаціями, який доходив до того, що існували списки слів, дозволених до вжитку. Той, хто порушував ці правила, вважався супротивником або, принаймні, не прихильником режиму, що піддавало його життя серйозній небезпеці. Закінчили своє життя він міг у КТ, який вважався благом для німецького суспільства.

Політична мова при соціалізмі.

Джордж Оруелл писав у своїй антиутопії “1984” про те, що кожному закритому товариству потрібна своя специфічна мова. Доказом цього може служити спроба поставити мову на службу своїм політичним інтересам, почата в НДР партією СЄПН. Основною політичною лінією СЄПН тривалий час була необхідність використовувати всі засоби, у тому числі і мову для побудови соціалізму. Ідея про єдину соціалістичну державу повинна була підкріплюватися єдиною політичною мовою. Засоби, що використовувалися СЄПН для перетворення політичної мови в “знаряддя”, були більш різноманітними і не такими жорсткими. Майже не було випадків адміністративної заборони або розпоряджень ужитку тих або інших слів. СЄПН регулювала не вживання окремих слів, а інформаційний потік у цілому.

Цікаво, що вже одна з перших політичних промов НДР (промова В. Піка 11 жовтня 1949 року в якості тільки що обраного першого президента НДР) являє собою типовий зразок політичної риторики НДР.

Промова наповнена ясними думками, що мають відкрито пропагандистсько-ідеологічний характер, із схематичними метафорами і порівняннями.

Важливим інструментом створення політичної мови в НДР було визначення декількох авторитетних політичних видань, на які було прийнято рівнятися (газета *Neues Deutschland* і агентство новин ADN). Чим більшим політичним “авторитетом” володів той або інший “рупор” партії, тим більше на нього спиралися інші газети, агітатори, організації і т.д. Можна сказати, що так задавався тон, що підхоплювався усіма.

Розглядаючи політичну мову соціалізму НДР, можна виявити ряд загальних особливостей у порівнянні з мовою Третього Рейха. Мова була так само емоційна, широко використовувала суперлативи, мала склонність до вживання понять із військової сфери, була схематичною і часто висловлювала крайні оцінки. Політична термінологія НДР має полярний характер, часто використовує протиставлення: *Kapitalismus – Sozialismus*, *Bourgeoisie – Proletariat*, *Idealismus – Materialismus* (комунізм – соціалізм, буржуазія – пролетаріат, ідеалізм – матеріалізм і ін.). За допомогою такого протиставлення підкреслюється негативний характер супротивників соціалістичної ідеї і, крім того, утверджуються власні цінності. Часто ці пари посилюються наявністю прислівників або прикметників, що підкреслюють політичне протистояння: *militarisch – friedliebend*, *reaktionär – fortschrittlich* (мілітаристський – мирний, реакційний – прогресивний і ін.). Вжиток прикметників *marxistisch*, *sozialistisch*, *wissenschaftlich* – марксистський, соціалістичний, науковий (різниці між цими визначеннями не робиться, вони вживаються синонімічно) узагалі робить поняття, у зв’язку з якими вони вживаються “недоторканними”, вони не можуть бути об’єктами критики. Однією з ідей соціалізму є поступове поліпшення життя, розвиток суспільства, тому в політичній мові НДР часто використовується метафорика прямування,

наприклад *Prozeß, Straße, wachsen, beschleunigen, schreiten* – процес, шлях, рости, прискорювати, крокувати і т.п. Ця ж лексика повинна підкреслювати новизну того, що відбувається, активність, ентузіазм і насагу труда.

Постійне вживання у мові найвищого ступеня одних і тих самих метафор стало сприйматися як необхідність, перетворилося в постійні кліше і втратило свою ефективність. Тяжко знайти виступ політичного діяча або газетну статтю, у яких бі не вживалося слово *Zusammenarbeit* – спільна робота разом із прикметниками *brüderlich*, *eng*, *vielseitig* – братня, тісна, багатостороння і т.п.

Взагалі однією з основних ознак політичної мови СЄПН були прикметники, що вживалися в різноманітних контекстах, іноді тавтологічно. Особливу роль тут гралі прикметники *vielseitig*, *umfassend*, *allseitig* – багатосторонній, усебічний, повний, що повинні були свідчити про уважний і всебічний підхід до будь-яких проблем із боку партії.

Одним із важливих джерел поповнення політичної лексики є за позичення з військової сфери: *kämpfen*, *Ernte- und Produktionschlachten*, *Sieg erringen*, *Front bilden* – боротися, битва за врожай або продукцію, здобути перемогу, утворити фронт і т.д.; можна говорити тому про відповідну метафоричну модель сприйняття політичних реалій у НДР, де метафори війни займають одне з центральних місць.

Політична мова в НДР являла собою мову, що існувала у вигляді схеми *За* або *Проти*, а усе, що не вписувалося в цю схему, спрощувалося, розбивалося на окремі елементи, одержувало певний ярлик і, зрештою, схематизувалося. Такою радикальною була політика СЄПН, а мова була засобом, що дозволяв проводити цю політику: кожний політичний напрямок формує певне мовне поле, що уводить в ужиток набір ідей, політичних суджень, систему символів, ідеологічних установок і цінно-

стей. Ідеологічна спрямованість мови виявляється, насамперед, на лексичному рівні, проте можлива також на синтаксико-граматичному і текстовому рівнях.

Варто відзначити, що мова будь-якої політичної партії або напрямку відбиває відповідну ідеологічну спрямованість, мету мови політики – вплив на свідомість аудиторії, контроль за її поводженням, а основна функція – директивна, це і веде до виникнення власних мовних закономірностей, які ми розглянули вище на прикладі політичної мови в тоталітарному суспільстві. Окрім елементів таких мовних закономірностей можна знайти й у політичній мові ФРН. Так, наприклад, мова Комуністичної партії ФРН майже цілком збігається з мовою СЄПН. Багато мовних засобів політичної мови НДР використовуються партіями у ФРН, там теж існують визначені зразки і ритуали, така природа політичної мови, але політична система ФРН припускала існування опозиції, вільної журналістики, що унеможливило тоталітарний ужиток мови, мова там уживається різноманітними партіями і не регулюється централізовано державою, як у тоталітарному суспільстві.

Література

1. Bergsdorf W. Wiedervereinigung der Sprache. Einige Bemerkungen zum politischen Sprachgebrauch in Deutschland // Geschichte des öffentlichen Sprachgebrauchs in der BRD. – Düsseldorf, 1995 – S. 315-329.
2. Bracher K.D. Zeit der Ideologien. Eine Geschichte des politischen Denkens im 20. Jahrhundert. – Stuttgart, 1985.
3. Müller C. Politik und Kommunikation. – München, 1985.
4. Weisgerber L. Vom Weltbild der deutschen Sprache. – Düsseldorf, 1950.

СТРУКТУРА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОСТРАНСТВА И ЕГО ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ РАССКАЗЕ КЕЙТ ШОПЕН “ИСТОРИЯ ОДНОГО ЧАСА”

Согласно Л.В.Васильевой художественное пространство (ХП) любого текста выражается эксплицитными и имплицитными пространственными ориентирами. Под эксплицитным выражением ХП понимается “введение пространственных ориентиров при помощи определенных средств номинации, содержащих сему “пространство” (1.45). Наиболее широко используемое средство эксплицитной презентации пространственных ориентиров – их обозначение при помощи различных топонимов: 1) наименований стран, областей, графств, штатов, городов, сел (India, Asia, Minor, Fresno); 2) наименований гор, рек, океанов, морей, долин (the Cape of Good Hope, the Salinas Valley); 3) наименований объектов внутри населенных пунктов (улиц, площадей, ресторанов, баров, кафе, театров). ХП может обозначаться как при помощи номинации реально существующих объектов (Portobello Road, the Cape of Good Hope), так и при помощи номинации вымышленных объектов (St.Mary Mead).

ХП может также выражаться при помощи имен нарицательных, обладающих пространственным компонентом значения, типа hotel, kitchen, room, cafe, camp, street и т.д.; указателями пространственного дейктика here, there; местоимением третьего лица it; обстоятельствен-

ными придаточными предложениями места; наречиями пространственной семантики *upstairs, downstairs, outside, inside*.

Л.В.Васильева утверждает, что “имплицитное выражение ХП предполагает отсутствие явно выраженных пространственных ориентиров, указывающих на определенный участок пространства, и основывается на формуле AaB, где антецедент (сигнал о наличии подразумеваемого пространственного ориентира) выражен вербально, а консеквент (тот или иной участок пространства) подразумевается” (1.55). Имплицитное формирование ХП осуществляется при помощи:

1. повтора тематических слов, например, в рассказе M. Gold “*The Damned Agitator*”, где при помощи слов, не содержащих сему пространства, *textile strike, scabs, company officials, striker, solidarity* происходит введение пространственного ориентира, в пределах которого развивается сюжет рассказа, города, где развита текстильная промышленность и где в данный момент происходит забастовка;

2. временных параметров (*for lunch, after dinner, before breakfast*) – темпоральные ориентиры, указывающие на период принятия пищи, обычно локализуют субъект действия – в ресторане, кафе, кухне и т.д.;

3. глаголов с постпозитивными предлогами и наречиями: *go in, come away, go back*;

4. через художественную деталь, “под которой понимается выделение одной характеристики объекта или явления в качестве основы для восприятия в целом” (4.40), (детали здания, предметы мебели, детали интерьера);

5. лексем, обозначающих профессиональную принадлежность действующих лиц (*waiter, porter*);

6. имен собственных действующих лиц художественного текста (*Ivan, George, Mathias*);

7. имен собственного или нарицательного в форме притяжательного падежа (*at her brother's, I reached Pedrochi's*).

Имплицитное введение пространственных ориентиров может также осуществляться при помощи стилистических приемов, например, графона, под которым понимается “намеренное искажение орфографической формы слова или словосочетания, отражающее индивидуальные или диалектные нарушения нормы фонетической” (8.11) (*Out wi'it, man, Pull thysen together*); использованные автором графоны характерны для района, расположенного на северо-востоке Британии.

Существует еще один способ имплицитной репрезентации пространственных отношений, в основе которого лежит “общая осведомленность читателя – фоновые знания” (2.210), обычно несущие большую ассоциативную нагрузку в художественном тексте.

Представляется целесообразным, согласно Л.В.Васильевой, разделить пространственные ориентиры на обобщающие, частные и уточняющие. Причем под обобщающим пространственным ориентиром понимается “пространственный ориентир, указывающий на пространство, в пределах которого развиваются события рассказа, и представляющий собой общее значение, родовое (1.73); частный пространственный ориентир является составной частью обобщающего пространственного ориентира; уточняющие пространственные ориентиры функционируют как вспомогательные единицы и подчинены обобщающим пространственным ориентирам” (1.74).

Л.В.Васильева разделяет обобщающие пространственные ориентиры на следующие тематические объединения:

- 1) группа, обозначающая “населенный пункт или местность”;
- 2) лексемы, обозначающие “жилое помещение”;
- 3) лексемы со значением “место работы, отдыха и общественного посещения”;
- 4) группа слов, обозначающая природные пейзажи;
- 5) группа слов со значением “средства передвижения”.

Предполагаем, что структуру ХП любого текста следует разделить

на мега-, макро- и микро-пространства, каждое из которых в свою очередь подразделяем на открытое и закрытое ХП.

Под мегапространством понимаем реально существующие за пределами художественного текста пространственные ориентиры, обозначения которых происходят в тексте с помощью топонимов. Под макропространством понимаем ХП каждого отдельного художественного текста. Под микропространством понимаем ХП каждого отдельного персонажа. Открытое ХП – совокупность представленных в тексте пространственных ориентиров, имеющих эксплицитную или имплицитную форму репрезентации и способствующих формированию образа естественной или в той или иной степени преображенной человеком природы. Закрытое ХП – совокупность представленных в тексте пространственных ориентиров, имеющих эксплицитную или имплицитную форму репрезентации и способствующих формированию образа внутреннего помещения.

В связи с этим графическую структуру ХП любого текста можно представить следующим образом:

ХП представляет собой уровневую структуру, в которой макропространство художественного текста включает в себя некоторые элементы мегапространства и все микропространства персонажей. Рассмотрим ХП в психологическом рассказе Кейт Шопен “История одного часа”. ХП данного рассказа условно делится на мега-, макро-, микро-пространства. Каждое из этих пространств делится на открытое и закрытое пространства. Эти пространства, в свою очередь, представлены обобщающими частными и уточняющими пространственными ориентирами.

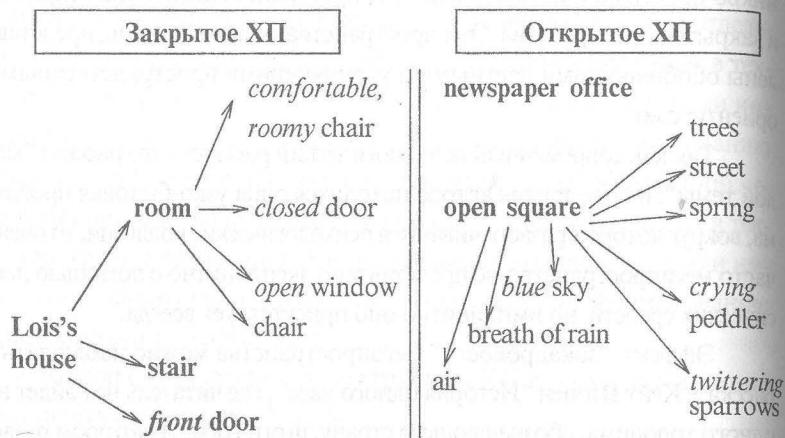
Так как современный психологический рассказ – это рассказ “малой темы”: в поле зрения автора находится одна узко-бытовая проблема, вокруг которой разворачиваются психологические коллизии, то очень часто мегапространство не представлено эксплицитно с помощью лексических средств, но имплицитно оно присутствует всегда.

Эффект “закадровости” мегапространства можно наблюдать в рассказе Кейт Шопен “История одного часа”, где читатель не найдет ни одного топонима, обозначающего страну, штат, город, в котором разворачивается сюжет рассказа. События психологического рассказа расположены во внутриличностном ряду. Автор фиксирует сдвиги в мицощущении героини. Эти сдвиги квалифицируются как события, т.е. именно из этих элементов складывается сюжет рассказа.

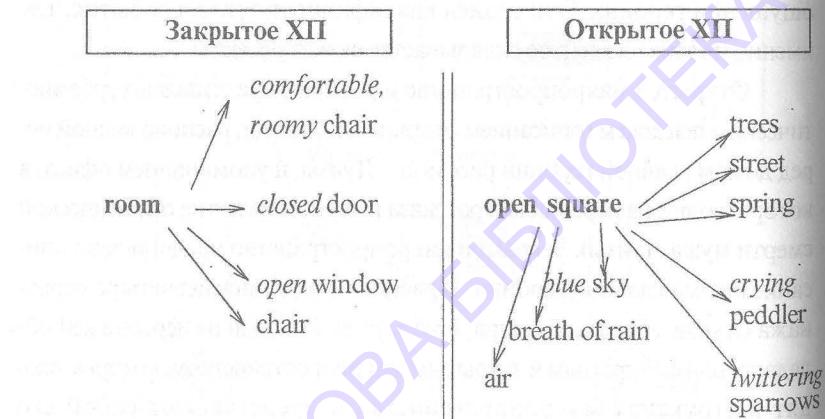
Открытое макропространство в рассказе представлено урбанистическим пейзажем (описанием открытой площади, расположенной перед домом главной героини рассказа – Луизы, и упоминанием офиса, в котором один из персонажей рассказа получает известие о трагической смерти мужа Луизы). Закрытое макропространство представлено описанием дома главной героини. В рассказе представлены четыре персонажа (Луиза, её муж, её сестра, друг мужа). Каждый из персонажей обладает своим открытым и закрытым микропространством, которые входят в структуру макропространства и представляют собой его

составляющие компоненты. Представляется интересным графически представить структуру макропространства рассказа и микропространства главной героини – Луизы.

МАКРОПРОСТРАНСТВО РАССКАЗА

МИКРОПРОСТРАНСТВО ЛУИЗЫ

В данном рассказе все лексемы, представляющие закрытое ХП, относятся к тематической группе “жилое помещение”; лексемы, представляющие открытое ХП, – к тематической группе “природный пейзаж”, в данном случае – урбанистический.

Как указывает К.Грабо: “Для текстов короткого рассказа характерно единство места или малая его смена” (7.53), – поэтому автору рассказа зачастую достаточно единичной индикации ХП с помощью эксплицитного пространственного ориентира. В анализируемом рассказе маркировка закрытого ХП происходит при помощи эксплицитных средств репрезентации, которые представлены именами нарицательными, обладающими пространственным компонентом значения, относящимися к тематической группе “жилое помещение”: door ($F_a=6$), window ($F_a=3$), armchair ($F_a=1$), chair ($F_a=1$), stair ($F_a=1$), front door ($F_a=1$).

Эти лексемы представляют собой эксплицитно выраженные пространственные ориентиры, “которые не нуждаются в опоре на подтекст и имеют абсолютное значение, называя точное место действия” (6.115).

Так как анализируемый рассказ является психологическим по жанру, то для категории ХП характерна эмоциональность и экспрессивность, что осуществляется автором с помощью имен прилагательных. Лексемы, обладающие пространственным компонентом значения, приобретают дополнительное коннотативное значение, передающее психологическое состояние персонажа. Таким образом, каждое микропространство рассказа обладает своим психологическим наполнением, что ведет к реализации психологического конфликта.

Рассмотрим психологическое наполнение лексем door и window в данном рассказе. Эти существительные, маркирующие закрытое ХП, могут в данном рассказе рассматриваться как локальные ключевые слова, т.к. они концептуально значимы. “Их многократное употребление в ткани произведения обогащает и изменяет смысловое содержание, заключенное в них”(3.62). Получив известие о смерти мужа, Лу-

иза уходит к себе в комнату и запирается там. “Дверь” является своеобразной границей, отделяющей микропространство Луизы от остальных персонажей. Ю.М.Лотман отмечает, что “важнейшим топологическим признаком пространства сделается граница. Основное его свойство – непроницаемость”(5.278). Существительное door в тексте постоянно используется с прилагательным closed. Словосочетание closed door представляет собой первую границу в структуре закрытого ХП рассказа, которая отделяет микропространство Луизы от микропространства других персонажей. Луиза закрывает дверь – теперь она находится в своем микропространстве, которое представлено пространственным ориентиром room. Героиню обуревают эмоции трагедии и горя, соответственно её микропространство наполнено теми же эмоциями. Здесь она пытается отгородиться от родственников, которые докучают ей, беспокоясь о её здоровье; от трагического известия; от всего ненавистного ей в этот час. Словосочетание closed door приобретает фиксированную негативную коннотацию, символизируя прошлую несчастливую жизнь героини, что становится ясным для нее в течение одного часа.

Фон, созданный автором с помощью уточняющих пространственных ориентиров, представленный нарицательными существительными и именами прилагательными, контрастирует с чувствами героини, чем усиливается эмоционально-экспрессивная значимость пространства в рассказе. Луиза, переполненная чувствами беспокойства, печали и горя, садится в просторное (roomy) и удобное (comfortable) кресло. Создан контраст между душевным непокоем и физическим удобством героини, который позволяет читателю адекватно воспринять ситуацию. Просторное и удобное кресло представляет собой “первый шаг” к освобождению от гнетущей тоски и страдания. Существительное window представляет собой основную топологическую границу в пространственной структуре рассказа, которая разде-

ляет открытое ХП и закрытое ХП. Необходимо отметить, что существительное window употребляется в рассказе с прилагательным open, что придает существительному с пространственной семой эмоционально-экспрессивное выражение. Словосочетание open window обладает в рассказе константной положительной коннотацией, символизируя свободу, представляя собой условно вторую границу в пространственной структуре рассказа, функциями которой являются: разделение закрытого ХП и открытого ХП на макроуровне, разделение закрытого ХП и открытого ХП микропространства главной героини на макроуровне, а также продвижение сюжета.

События в данном типе рассказа происходят во внутриличностном ряду, но для продвижения сюжета, согласно Ю.М.Лотману, необходимо “пересечение той запрещающей границы, которую утверждает бессюжетная структура, т.к. перемещение героя внутри отведенного ему пространства событием не является”(5.288).

“Запрещающей границей” в данном рассказе условно является окно. Пересечение границы не происходит физически. Героиня обращает внимание на распахнутое окно. На дворе весна. Постепенно образ открытого ХП, представленный в рассказе описанием площади в весенний день, начинает влиять на героиню. Её эмоции изменяются. Происходит движение сюжета.

Маркировка открытого ХП в рассказе происходит с помощью эксплицитного обобщающего пространственного ориентира square (Fa=1) и нескольких частных пространственных ориентиров, из которых эксплицитно выражены имена нарицательные street (Fa=1) и sky (Fa=3), т.к. они содержат в своих узальных значениях сему “пространство”; имплицитно выражены имена нарицательные tree (Fa=1), peddler (Fa=1), air (Fa=1), rain (Fa=1), spring (Fa=1), sparrows (Fa=1), т.к. сема “пространство” не содержится в узальных значениях, а лишь подразумевается.

Образ открытого ХП предстает перед читателем наглядным и объемным, т.к. для его создания автор использует эмоционально-экспрессивную лексику (имена прилагательные), апеллируя ко всем органам чувств читателя: delicious breath of rain, blue sky, twittering sparrows, crying peddler.

В данном рассказе функция открытого ХП не ограничивается отображением психологического состояния персонажа, т.к. представляет собой движущий фактор, который реализует прагматическую установку автора: под воздействием пейзажа у героини изменяется психологическое состояние, её эмоции, видение мира. Психологическая наполненность открытого ХП – это чувство радости, триумфа, ощущения свободы.

Согласно Ю.М.Лотману, в “основе внутренней организации элементов текста лежит принцип бинарной семантической оппозиции” (5.287). В пространственной структуре данного рассказа необходимо отметить высокую моделирующую роль оппозиции “верх:: низ”. Эта вертикальная ось одновременно реализует этическое и психологическое пространство рассказа: “верх” – добро и новое мироощущение героини (ощущение радости и свободы); “низ” – зло и прежнюю неинтересную, серую жизнь.

Для реализации кульминации психологического конфликта автором выбрана именно эта модель. Героиня помещена автором на верхний этаж дома, её муж – на нижний этаж. Третью условной границей в рассказе, которая реализует кульминационный момент, является лестница (stair), разделяющая ХП, построенное по модели вертикальной оси “верх:: низ”. Именно на этой границе между верхом и низом героиня замечает вошедшего в дом мужа. Сталкиваются два психологических и этических пространства, которые изначально являются противоположными и чуждыми друг другу. Героиня не выносит резкого столкновения

ния противоположных эмоций. В течение одного часа она ощутила счастье и освободилась от прежней серой жизни и неожиданно вновьозвращается к ней. Это и приводит к ее смерти.

Таким образом, проанализировав структуру и языковые средства выражения ХП в психологическом рассказе Кейт Шопен “История одного часа”, можно сделать следующие выводы:

- ◆ Образы *закрытое ХП* и *открытое ХП* несут в тексте большую смысловую нагрузку, образуя бинарные семантические оппозиции топологического, этического либо психологического пространства.
- ◆ Пространственная структура рассказа предполагает наличие в тексте мега-, макро- и микро-пространств, границы которых способствуют реализации продвижения сюжета. В данном рассказе существуют три условные границы, презентированные существительными door, window, stair.
- ◆ Для реализации основного психологического конфликта автором выбрана вертикальная модель ХП “верх :: низ”.
- ◆ Автором в рассказе используются как эксплицитные так и имплицитные средства презентации ХП.
- ◆ Так как жанр психологического рассказа предполагает наличие эмоционально-психологического конфликта, то образы *открытое ХП* и *закрытое ХП* создаются автором с помощью эмоционально-экспрессивной лексики, в которой превалируют имена прилагательные.
- ◆ Функции *закрытое ХП* и *открытое ХП* в психологическом рассказе сводятся к созданию психологического конфликта и реализации прагматической установки автора, что в конечном итоге приводит к реализации субъективной модальности текста.

1. Васильева Л.В. Лингвистические особенности организации художественного пространства в тексте (на материале английских и американских рассказов XX века): Дис. ... канд. филол. наук. – Иркутск, 1989. – 173 с.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. – М.: Рус. яз., 1976. – 248 с.
3. Конtrастивное исследование оригинала и перевода художественного текста. Сборник научных трудов (отв. ред. В.А.Кухаренко) – Одесса: ОГУ, 1986. – 162 с.
4. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – Л: Просвещение, 1979. – 327 с.
5. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
6. Москальская О.И. Грамматика текста. – М.: Высш. шк., 1981. – 183 с.
7. Grabo C.H. The Art of the Short Story. – N.Y.: Schribner, 1913. – 321 p.
8. Kukharenko V.A. A Book of Practice in Stylistics. – Moscow: Higher School Publishers, 1986. – 144 p.

Н.Л. Королева

АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ КОМПОЗИЦИОННЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ АНТРОПОНИМНЫХ НАИМЕНОВАНИЙ В ТЕКСТЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Конструктивная, текстообразующая функция антропонимного наименования и характер реализации его информационно-семантического содержания определяются положением данной номинации в структуре целого художественного текста. Гетерогенная, неоднородная структура художественного текста выявляет разноспектрную специфику употребления антропонимных наименований (АН), которые способны служить средствами обозначения (интродукции или идентификации) определенного референта различными лицами и в различных ситуациях, а также обладают конкретной, закрепившейся в узусе синтагматикой*, нормы которой могут либо соблюдаться, либо сознательно нарушаться автором художественного произведения.

Герой художественного произведения, являясь движущей силой сюжетного действия, “неизбежно оказывается в центре референтного пространства” (10, с. 33). Это становится причиной рассмотрения любого закрепленного за персонажем в тексте обозначения и – прежде всего – АН, являющегося “наиболее универсальным ... словесным обозна-

* Под синтагматикой мы понимаем совокупность всех окружений (контекстов), в которых может встречаться языковая единица, ее валентностные характеристики.

чением предмета в речи”, в качестве “структурного стержня” художественного произведения (20, с.50), который должен определенным образом согласовываться с порядком описания репрезентируемых событий. Если принять во внимание то обстоятельство, что “порядок описания референтного пространства (фабулы)” составляет “основное содержание понятия композиции” (8, с. 95), то можно сказать, что подключение антропонимного наименования к общей системе художественного произведения предполагает его определенную композиционную функцию.

Композиционный аспект изучения АН, с нашей точки зрения, обусловлен следующими основными факторами, связанными с положением каждого наименования в антропонимной зоне обозначения персонажа:

1. Типом персонажа (главный / второстепенный);
2. Типом изложения (авторская речь / персонажная речь); кроме того, в отношении авторской речи следует учитывать “степень субъективации” (13, с. 187);
3. Определением АН как факта первой или повторной номинации героя;
4. Видом номинации: интродукция или идентификация;
5. Речевой ситуацией общения;
6. Соотношением данного наименования с основным, ведущим способом номинации героя;
7. Формальными и семантическими характеристиками наименования.

Определенные сегменты авторской и персонажной речи, объединенные референциально соотнесенным рядом наименований, в результате своего “контекстуального взаимодействия” создают субъектно-ре-

чевую структуру категории “персонаж” (7, с. 7). Текстовая реализация всех возможных антропонимных наименований, направленных на обозначение одного героя, представляет собой тематически организованную систему, функционирующую в пределах данной категории. Множество контекстов употребления АН, вычленяясь из сегментов авторской и персонажной речи, подключаются к действию этой системы, образуя зону антропонимного обозначения персонажа.

Зона антропонимного обозначения, т.е. совокупность всех кореферентных АН и окружающих их контекстов, расположенных в определенной последовательности, подчиняется художественным особенностям стиля писателя, жанру и композиции произведения. В пределах одного произведения зоны антропонимного обозначения героев различаются в зависимости от “объема сферы персонажа” (см. 17, с.78), иными словами, в зависимости от того, является ли персонаж главным или второстепенным. Вычленение антропонимной зоны обозначения героя становится отправной точкой в исследовании антропонимных наименований в структуре художественного текста.

Например, антропонимная зона обозначения одного из главных героев романа Дж. Голсуорси “The Man of Property” Филипа Босини содержит 416 случаев употребления различных антропонимных наименований и выражена 7 антропонимными формулами:

1. Bosinney – 335 случаев употребления (299 – в авторской речи, 36 – в персонажной),
2. Mr. Bosinney – 25 случаев (13 – в авторской речи, 12 – в персонажной),
3. Philip – 2 случая (в речи персонажей),
4. Philip Baynes Bosinney – 3 случая (2 – в авторской речи, 1 – в персонажной)

5. Phil – 21 случай (6 – в авторской речи, 15 – в персонажной),
6. Philip Bosinney – 6 случаев (в авторской речи),
7. the Buccaneer (прозвище) – 24 случая (12 – в авторской речи, 12 – в персонажной).

Антропонимные зоны второстепенных и эпизодических героев не так содержательны и менее вариативны. Например, антропонимная зона обозначения Николаса Форсайта содержит всего 35 антропонимных наименований: 1. Mr. Nicholas Forsyte – 1 случай употребления (в персонажной речи), 2. Nicholas Forsyte – 2 случая (в авторской речи) 3. Nicholas – 30 случаев (28 – в авторской речи, 2 – в персонажной), 4. Nick – 2 случая (в персонажной речи); зона антропонимного обозначения дяди Филипа Босини – мистера Бейнза – ограничивается 3 вариантами номинации героя и состоит из 7 употреблений АН: 1. Mr. Baynes – 1 случай (в авторской речи), 2. Baynes – 6 случаев (в авторской речи), 3. Booby – 1 случай (в персонажной речи).

Все реализуемые в различных фрагментах текста возможные способы антропонимной парадигматической цепи номинаций объединяются в единую антропонимную зону обозначения героя тем, что служат средствами, вербально сигнализирующими о нем как об актанте определенного действия, и образуют множество, из которого говорящий или пишущий извлекает необходимый элемент. Соотнесение этих элементов друг с другом, а также с кореферентным рядом неантропонимных наименований обеспечивает единство референции объекта в тексте, его смысловую и структурную целостность. В результате каждая отдельно взятая номинация, являясь результатом конкретной прагматической установки, имеет свою функциональную текстовую нагрузку, свою “сферу влияния” на формирование образа героя. Всевозможные выдвижения АН в тексте являются основным условием возникновения различий в объеме и содержании этих сфер. Именно явление текстового выдви-

жения позволяет усилить эстетическую и аксиологическую роль конкретных АН, актуализировать их как носителей информации, принципиально важной для характеристики образа. Эффективным способом выдвижения АН в тексте становится их употребление в качестве первых антропонимных обозначений героев или их закрепление в функции ведущих повторных номинаций данных персонажей.

Характер появления первого антропонимного наименования героя в тексте переключает внимание исследователей с непосредственно композиционного анализа произведения на особенности его архитектонического членения (т.е. его внешнее, собственно текстовое построение), в котором активизируются синтагматические показатели антропонимного наименования как единицы сугубо вербального уровня текста (предполагается, что с этой точки зрения АН должно изучаться в отношении с другими речевыми единицами в пределах “определенным образом оформленных и завершенных отрезков текста”(12, с.70)).

Функциональные особенности и текстовая значимость первой референтной антропонимной номинации находится в прямой зависимости от ее синтаксической позиции в предложении, т.е. оценивается с точки зрения категории определенности / неопределенности. (см. 18, 20) Данное грамматическое значение АН создает предпосылки авторского видения героя и способа его изображения.

Для успешной коммуникации любая новая информация (рема), вводимая в текст, традиционно должна сопровождаться подкрепляющими ее некоторыми дескрипциями. С одной стороны, рематическая часть сообщения должна быть непременно релевантной общим для адресанта и адресата потребностям коммуникации, с другой – ее введение нецелесообразно без опоры на предшествующую информацию, в одинаковой мере известную как автору текущего сообщения, так и реципиенту. С точки зрения речевых конвенций именно так должно

осуществляться представление одного человека другому в условиях реальной коммуникации. Это явление можно проследить в речи персонажей художественного произведения, передача которой, несмотря на условность изображения, осуществляется при непременном соблюдении всех норм реального повседневного общения, например, ‘This is Lord Henry Wotton, Dorian, an old Oxford friend of mine’ (PoDG, с. 95). В данном случае определенную, т.е. тематическую, позицию в интродукции занимает местоимение “this”, выполняющее дейктическую, указательную, функцию. Внимание слушающего (в данном случае персонажа Дориана) направлено на соотнесение имени представляемого человека и его характеристики (an old Oxford friend of mine) с визуальным образом. Этой информации оказывается достаточно, чтобы впоследствии идентифицировать человека с именем “Lord Henry Wotton”.

Линейное развертывание текста художественной коммуникации предполагает четкий и согласованный отбор информации о персонаже и порядок сообщения этой информации читателю. Традиционно этот порядок включает 3 последовательных этапа номинации героя: имя нарицательное – имя собственное – местоимение (см. б, с. 129). Однако задачи художественной коммуникации не сводятся к передаче исключительно фактической информации, так как в этом виде коммуникации существенное место отводится эстетическому воздействию на читателя, и сообщение в результате подчиняется “не логике объективной действительности, а конкретному эстетическому алгоритму” (9, с. 24). В этом аспекте нарушение традиционной последовательности введения героя в текст посредством неинтродуктивного использования его АН или сознательного оттягивания интродукции образует особый стилистический прием, рассчитанный на создание читательской заинтересованности (см. 4, 6, 18). Этот прием достаточно широко распространен в литературе, он позволяет сразу, без предварительного ознакомления с

героями разворачивать картину происходящего действия. Например, в романе О. Уайльда “The Picture of Dorian Gray” введение персонажа лорда Уоттона в повествование нарушает традиционную трехэтапную номинацию. Только из речи героев, их представления друг другу читатель получает ответ на вопрос: “Кто такой Генри Уоттон?” Этот персонаж, являясь непосредственным участником действия на протяжении всей первой главы, вводится в текст с помощью идентифицирующей номинации: местоимение – имя собственное: “From the corner of the divan of Persian saddle-bags on which he was lying, smoking, as his custom, innumerable cigarettes, Lord Henry Wotton could just catch the gleam of the honey-sweet and honey-coloured blossoms of a laburnum...” (PoDG, с. 790). Далее именно с точки зрения Генри Уоттона автор выстраивает описание вида, открывающегося из окна комнаты. В результате образуется несобственно-авторский тип изложения, который уже сам по себе исключает возможность интродуктивного использования АН этого действующего лица.

Несколько иная картина экспозиции предстает в романе Дж. Голсурси “The Man of Property”, который открывается описанием светского приема в доме старого Джолиона. Авторское внимание сосредоточено на описании внутреннего напряжения, царящего среди гостей, тогда как сами имена гостей вводятся в повествование без опоры на детальную интродуктивную информацию. В результате создается эффект предшествующего знакомства с этими персонажами: “In the bravery of light gloves, buff waistcoats, feathers and frocks, the family were present – even Aunt Ann, who now but seldom left the corner of her brother Timothy’s green drawing-room... About the Forsytes mingling that day with the crowd of other guests, there was a more than ordinarily groomed look, an alert, inquisitive assurance, a brilliant respectability... The habitual sniff on the face of Soames Forsyte had spread through their ranks...” (MoP, с. 30). Чи-

татель получает возможность в подробностях уловить один фиксированный “кадр” создаваемой автором квазиреальности. Здесь точка зрения “всезнающего” автора, которому, безусловно, известны имена всех героев, искусно контаминируется с точкой зрения случайного наблюдателя, “the observer who chanced to be present at the house of old Jolyon Forsyte...” (MoP, с. 29), который оказывается в доме Форсайтов, знакомится с его обитателями без представления. Читатель же получает достаточно емкое представление о носителях АН. Несколько абзацами ниже автор представляет своих персонажей, но только указывая их положение в семье.

В более субъективированных видах повествования, например, в повествовании от 1-го лица, когда рассказчик оказывается непосредственным наблюдателем или участником событий, АН героев вообще могут не упоминаться или появляться в ходе развития действия, что является соблюдением имитации субъективного восприятия действительности. Не будем подробно останавливаться на особенностях употребления АН в данных видах повествования, так как эта тема предполагает подробное исследование, не укладывающееся в рамки данной статьи, и перейдем к описанию повторных АН героя в тексте художественного произведения.

Антропонимное наименование, определяемое инициальным, вводящим героя контекстом, или первое АН, используемое в качестве одной из повторных номинаций героя, может сохраняться на протяжении всего произведения, переноситься из речи автора в речь других действующих лиц, вступать в различные отношения с другими наименованиями: включаться в их структуру (Bosinney – Philip Baynes Bosinney), эллиптизоваться (Philip Bosinney – Philip), формально выдоизменяться (Philip – Phil) (MoP). В основе смены различных АН в зоне антропонимного обозначения героя лежит принцип структурно-

семантической вариативности наименований. Причиной этой вариативности, а также частотности тех или иных АН, различающихся сигнifikативным значением и степенью эмоциональной и экспрессивной наполненности, становится определенная прагматическая направленность.

Можно сказать, что АН представляет собой реализацию точки зрения субъекта речевой деятельности на объект номинации. Обстоятельства порождения речи предопределяют двусторонний подход к ее изучению. С одной стороны, экстралингвистическая реальность преломляется в прагматической пресуппозиции (см.23) участников акта речи, т.е. компетенции говорящих относительно своей социальной позиции как участников общения, своих коммуникативных ролевых характеристик, характера взаимоотношений; знания и оценки событий, связанных с содержанием высказывания, составляющих в совокупности содержание понятия “социальная ситуация” (см. 4, 21). С другой стороны, индивидуальные особенности акта речи определяются “конситуацией” общения или “широким контекстом” (см. 1, 9). Если конситуация предопределяет потенциальный набор вариативных способов номинации, то соблюдение прагматических пресуппозиций и интенция говорящего регулирует этот набор. Интенции, т.е. намерения говорящего, вызванные определенным психологическим состоянием и “в качестве вектора, определяющие весь настрой речевого акта” (16, с. 47), могут пониматься как компонент личностного или субъективного фактора коммуникации (см. 11, 22).

Антропонимные наименования, относясь к конкретным, индивидуализирующими способам номинации героев, способны идентифицировать их в речи, и, кроме того, оказываются индикаторами речевых ситуаций. Личностный фактор здесь сводится к определенному рассредоточению АН в структуре художественного

текста в целях создания множественности “самостоятельных и неслияных голосов и сознаний”, определяемых М.М.Бахтиным как “полифония” (5, с.7). “Неслиянное” расслоение АН наиболее рельефно и четко прослеживается в диалогической речи. Каждый представитель какого-нибудь сословия какого-то определенного возраста, обращаясь к другому герою или упоминая его в речи, дает ему свою формулу наименования, закономерную или, наоборот, отступающую от нормы, ситуативно обусловленную. Например, систематическое обращение к слугам в указанном романе Голсуорси совершается исключительно с помощью личных имен, а к малознакомому человеку – с добавлением апеллятивов “мистер” или “миссис”. Меняется конситуация – меняется психологическая атмосфера, зависящая от степени близости между героями. В присутствии объекта номинации, и особенно в “контактной ситуации” общения выбор наименования всегда этикетно организован. В случаях “дистактной ситуации” – неучастия упоминаемого лица в беседе или в случаях его физического отсутствия – отношения между ним и именующим остаются прежними, меняются лишь условия коммуникации, уже не всегда несущие в себе обязательное подчинение норме (см. 19).

Как считает Ю.С. Степанов, “собственное имя индивида является прямым обозначением этого индивида и косвенным обозначением другого индивида – “я”, который обозначает первого” (15, с.234). “Формально это проявляется, – как отмечает другой исследователь, – в варьировании собственных имен” (14, с.65). Например, вариантом номинации героя романа Голсуорси (MoP) Bosinney, регулярно используемого в речи большинства героев, выступает обращение Phil, ярко индивидуализирующее не столько референта, сколько субъектов номинации – Ирэн и Джун Форсайт.

Неожиданное вклинивание данного варианта наименования, принципиально отличного от экспрессивно нейтрального – “Bosinney”, производит эффект своеобразной “дифференциации образа” говорящего, отражает новую точку зрения на героя. В результате может происходить переосмысление изображаемой ситуации. Например, неожиданное употребление этой номинации в речи Ирэн вызывает сначала недоумение, а потом понимание старого Джолиона: ““Phil adored them.” Phil! The word jarred him, for suddenly – with his power to see all round a thing, he perceived why she was putting up with him like this... “I expect he showed you a side of him I never saw. He’d be at best with you”” (MoP, с.336-337). Таким образом, “акциональная роль” героя (7, с.7) и отношение к нему других людей увеличивает семантический объем закрепленных за ним в тексте обозначений, подчиняет их сюжетному движению. Подобная текстовая зависимость по мере развертывания текста увеличивает значимость повторных номинаций действующего лица, наделяя их способностью сигнализировать о сменах в развитии действия.

На определенном этапе прочтения произведения читатель нередко начинает выделять *ведущий способ номинации* героя, сформированный в авторской речи произведения. Определяющим в становлении АН как ведущего является его количественное доминирование над остальными способами номинации героя. Ведущий способ номинации героя, являясь опорным, стержневым наименованием, вбирает в себя центральную обобщающую смысловую характеристику образа. В отличие от одинарных (с точки зрения структурной особенности произведения), частных способов номинации героя повторяемость ведущего АН упрочивает связь его с содержательно-концептуальной информацией, заключенной в произведении, в результате чего наименование абстра-

гируется, выдвигается на первый план, становится концептуально значимым сигналом основного типа повествования. Этому способствует, например, его условное включение в формулу обозначения отношений между другим антропонимным наименованием и действующим лицом, в речи которого оно употребляется: Phil – форма обращения к Bosinney, Ирэн и Джун или У=Х'П, где У – конкретное АН (Phil), П – конкретные персонажи (Ирэн, Джун), а Х' – ведущий способ номинации героя (Bosinney).

Примечательно, что ведущими номинациями каждого из членов семьи Форсайт становятся личные имена. Эти герои могут чем-то отличаться друг от друга, например, возрастом, манерой поведения, образом жизни, они часто не сходятся во мнениях, не совпадают во вкусах, но при увеличении масштабов рассмотрения произведения в соответствии с его центральной проблематикой эти различия стираются, тем самым синтезируя всех Форсайтов в единый образ под давлением их основной, легко восстановимой в каждом герое характеристики – они все Форсайты, собственники. Для них их фамилия – Форсайт – уже не фамилия, а титул, владение которым дает им право высокомерно смотреть на других людей. В этом смысле ведущие номинации становятся способом разделения героев на два лагеря – Форсайтов и не-Форсайтов. Автор за каждым из Форсайтов в качестве ведущего АН закрепляет личное имя, т.е. наиболее распространенную форму номинации, характерную для непринужденной обстановки в социальной сфере семьи. Это вполне объяснимо тем, что роман посвящен Форсайтам, и поэтому автору достаточно назвать героя по имени в любом фрагменте своего произведения, чтобы дать понять своему читателю, что объектом его номинации ста-

новится один из Форсайтов. Это явление легко подтверждается при сопоставлении антропонимных зон обозначения различных персонажей, например Филипа Босини и Николаса Форсайта (см. выше): ведущим АН одного является фамилия, другого – личное имя. Отдавая должное семье будущей невесты и принимая участие в ее церемониалах, Босини оказывается в одном списке с почетными представителями клана Форсайтов, а его фамилия, как наглядное противопоставление, рядом с их именами: “In the first went old Jolian with Nicholas; in the second, the twins, Swithin and James; in the third, Roger and young Roger; Soames, young Nicholas, George and Bosinney followed in the fourth” (MoP, c.119). Таким образом, именно фамилия оказывается здесь знаком, напоминающим о противопоставленности героев, знаком отчуждения Босини от остальных, с неодобрением относящихся к нему персонажей. Благодаря этому ведущие АН выступают здесь как проявление текстовой модальности, выражение отношения уже самого автора к своим героям.

Подводя итог проведенному исследованию, можно заключить, что в процессе своего функционирования в тексте АН не просто семантизируется за счет характеризации своего референта, в результате чего читатель ассоциирует с именем ролевой статус и качества объекта номинации, но также принимает активное участие в формировании его образа. Первые обозначения героев с помощью АН могут не только определяться, но и определять функциональные особенности персонажей и стилистическую направленность всего произведения. Принципиально важными моментами в этом аспекте исследования являются изучение специфического функционирования наименования в определенном контексте (его синтагматические признаки) и определение его места в

качестве вариантов в системе антропонимной парадигмы, т.е. потенциально допустимых формул антропонимного обозначения героя (его парадигматические признаки).

Тенденция к обобщению, характерная для авторской речи, а иногда и для перепорученного повествования, позволяет выделять в основе своего контекста (особенно для центральных персонажей) ведущий способ номинации, вбирающий в себя в компрессивной форме наиболее объективные, идентичные целостному представлению об образе, классифицирующие признаки персонажа.

Литература

1. Амосова Н.Н. Слово и контекст // Очерки по лексикологии, фразеологии и стилистике./ Уч. зап. Ленинград. гос. ун-та, 1958. – вып.42, №243. – С. 3-23.
2. Арутюнова Н.Д. Номинация, референция, значение // Языковая номинация (Общие вопросы).– М.:Наука, 1977. – С. 188-206.
3. Арутюнова Н.Д. Номинация и текст // Языковая номинация (Виды наименований) – М.: Наука, 1977. – С.304 – 357.
4. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата //Известия АН СССР: Сер. лит. и яз., – М.: 1981. – Т.40 – № 4 – С. 356 – 367.
5. Бахтин М.М. Проблемы творчества Ф.М. Достоевского. – М.: Художественная литература, 1979. – 417 с.
6. Гак В.Г. Повторная номинация и ее стилистическое использование // Вопросы французской филологии. – М.: Наука, 1972. – С. 123-136.
7. Гончарова Е.А. Категории автор – персонаж и их лингвистическое выражение в структуре художественного текста. – Л.: ЛГПИ, 1989. – 39 с.
8. Долинин К. А.. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1985. – 288 с.
9. Кодухов В.И. Контекст как лингвистическое понятие // Языковые единицы и контекст. – Л.: Изд-во Ленинград. гос. пед. ин-та, 1973. – С.7-32.
10. Колегаева И.М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса: Редакционно-издательский отдел областного управления по печати, 1991. – 122 с.
11. Колшанский Г.В. Соотношение субъективного и объективного факторов в языке. – М.: Наука, 1975. – 175 с.
12. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
13. Одинцов В. В. Стилистика текста. – М.: Наука, 1981. – 264 с.
14. Руденко Д.И. Собственные имена в контексте современной теории референции // Вопросы языкознания, 1988. – № 3. – С. 55 – 68.
15. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка (Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства). – М.: Наука, 1985. – 335 с.
16. Человеческий фактор в языке и в речи. – М.: Наука, 1991. – 214 с.
17. Чернухина И. Я. Элементы организации художественного прозаического текста. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1984. – 115 с.
18. Шмелев А.. Д. Пробный камень теории референции // Вопросы кибернетики. Семиотические исследования. – М.: Изд-во АН СССР, 1989. – Вып. 159. – С. 49–80.
19. Шумарина Т.Ф. Антропонимическая вариативность в речевой коммуникации (на материале драматургии И.С.Тургенева) // Русская ономастика. – Одесса: Изд-во ОГУ, 1984. – С. 130 – 136.

20. Щетинин Л.М. О грамматическом значении и синтаксических функциях собственных имен в связном тексте // Филологические науки, 1983. – № 5.– С. 50-56.
21. Dijk van T. F., Kintch W. Strategies of Discourse Comprehension. Chap. 1. – New York: Academic press, 1983. – P. 1 – 19.
22. Geißner H. Sprechwissenschaft: Theorie der mündlichen Kommunikation. – Königstein, 1981. – 235 S.
23. Keenan E Two kinds of presupposition in natural language // Studies in linguistic semantics. – New-York, 1971. – P. 45-52.

Использованная художественная литература и ее условные обозначения

1. Galsworthy John. The Forsyte Saga. The Man of Property. – Moscow: Progress Publishers, 1974. – 384 p. – MoP.
2. Wilde Oscar. The Picture of Dorian Gray. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – 77 – 346 p. – PoDG.

Н.Л. Кошелап

ВАЛЕНТНОСТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ГЛАГОЛА ОБЪЁМНОЙ СЕМАНТИКИ *to take* В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В предлагаемой статье представлены основные результаты исследования валентностного потенциала английского глагола *to take* объёмной семантики, проведённого на материале 200 отрезков речи с анализируемым глаголом, отобранных методом сплошной выборки из художественных произведений современных английских авторов, а также из ряда авторитетных англо-английских словарей с целью наиболее полного охвата всех смыслов рассматриваемого глагола. Отметим, что устойчивые фразеологические сочетания с глаголом '*to take*' анализу не подвергались.

Обращение к этому глаголу неслучайно. Именно глагол *to take* приводится в качестве примера в работах таких известных лингвистов, как А.И.Смирницкий, Н.Н.Амосова, А.А.Уфимцева, О.Н.Селивёрстова, при описании семантической структуры слова. В соответствии с данными словаря частотности Е.Торндайка, глагол *take* принадлежит к первой тысяче наиболее употребительных слов английского языка (см.:1). Высокая частотность и объёмная семантика глагола *take* определили выбор именно этого глагола в качестве объекта настоящего исследования.

В качестве основных методов исследования используются метод дистрибутивного анализа и метод валентностного анализа. Под дистрибуцией в лингвистике принято понимать сумму всех возможных пози-

ций исследуемого элемента относительно других элементов того же уровня, сумму всех его окружений, что даёт возможность описать поверхностную структуру основных моделей употребления анализируемого элемента. Частным случаем дистрибутивного анализа считают валентностный анализ, также базирующейся на синтагматических связях изучаемой лексемы. Компонентный анализ опирается на парадигматические связи в системе и определяет семантику отношений между анализируемым элементом и его окружениями.

Применение метода дистрибутивного анализа позволило выделить 9 морфолого-синтаксических моделей с глаголом *take*.

Л.Л. Ивченко в диссертации, посвящённой семантической структуре глагола *take* в современном английском языке, приводит 12 таких моделей, представленных 43 вариантами (2), причём, как показало исследование, получить однозначное соответствие между одной морфолого-синтаксической моделью и одним смыслом *take* оказалось невозможным, ибо одна модель может покрывать несколько смыслов и, наоборот, один и тот же смысл может входить в более чем одну модель. Отсутствие в большинстве случаев однозначного соответствия между смыслом и морфолого-синтаксической моделью анализируемой лексемы объясняется тем, что “язык представляет систему, ограниченную по сравнению с бесконечным разнообразием реальной действительности” (4:156).

Ниже выделенные основные морфолого-синтаксические модели приводятся в порядке убывания частотности (в моделях, анализируемый глагол представлен в форме простого прошедшего времени как наиболее частотной):

1. N1 + Took + N2 + D
2. N1 + Took + X
3. N1 + Took + N2
4. It + Took + X + Vinf.

5. N1 + Took + N2 + PN3

6. N1 + Took + (X + N2)

7. N1 + Took + (N2 + to be + X)

8. N1 + Took + N2 + as + N3

9. N1 + Took

где N1, N2, N3 – имя существительное, местоимение или любая группа слов, которая может быть адекватно, с точки зрения неизменности смысла заменена именем, в функции подлежащего. D – наречие или его эквивалент, группа слов (adverbial phrase, prepositional noun phrase, prepositional gerund, infinitive, phrase – as + noun), а также предложения (clause) с предлогом или без. X – имя существительное, местоимение, прилагательное, глагольная форма или наречие, не выступающее в функции подлежащего, Vinf. – глагол в инфинитиве. P – предлог. Примеры, иллюстрирующие основные морфолого-синтаксические модели (номер примера соответствует номеру модели):

1. The minister glanced several times at his watch, so **I took him aside** and asked him to wait for half an hour. (F.Fitzgerald)
2. She stopped crying, brushed her hair from her eyes, looked around and **took a deep breath** (M.Smith).
3. "Inform the men that we **will no be taking prisoners**" (A.Maclean).
4. How long do you suppose **it will take the doctor to get there?** (E.S.Gardner).
5. **I took the sheet of paper from her** (A.Christie).
6. **She took a patriotic way** of regaining her freedom (A.Christie).
7. **I took him to be more intelligent** than he turned out to be [CIDE].
8. Let **us take that as** a working hypothesis, and see what it leads us to (C.Doyle).
9. **The dye took**, and now the white dress is green [CIDE].

Применение валентностного анализа показало, что хотя он и имеет много общего с дистрибутивным анализом и хорошо комбинируется с последним, различия между двумя этими методами всё же есть. Дистрибуция есть распределение заданных элементов (и их окружений) в тексте. Валентность же есть свойство значения; под ней подразумевают сочетательную способность лингвистического элемента.

Под валентностью глагола, в частности, понимают “способность глагола сочетаться с другими конституентами предложения, подобно тому, как отдельно взятый химический элемент способен сочетаться с определённым количеством атомов другого (других) элемента (элементов)” (1:48).

Различают валентность синтаксическую и лексическую. Синтаксическую валентность того или иного слова можно определить как набор, ряд имеющихся при данном слове его синтаксических распространителей, “позиций”, которые при использовании данного слова в речи заполняются другими лексемами. Лексическая валентность – это открытые либо закрытые наборы, ряды слов, семантически связанные/соотносимые с данным словом и способные заполнять его позиции.

Анализ валентности глагола *take* на синтаксическом уровне показал, что наиболее характерными для исследуемого глагола являются тривалентные (53%) и дивалентные (33%) структуры; менее частотны тетра- (10%) и пентавалентные (3%) структуры; наименьший удельный вес (1%) у моновалентных структур. Таким образом, выделено 5 валентностных структур, представленных 12 моделями (отметим, что выделенные нами валентностные структуры показывают все морфолого-синтаксические модели с глаголом *take*, в том числе и описанные Л.Л.Ивченко (2)). Ниже валентностные структуры глагола *take* приводятся в порядке убывания частотности [используются символы: *S* – для обозначения субъекта, *V* – здесь: глагол *take*, *Co* – объектный

комплément, *Cd* –адвербиальный комплемент, *Cs* – субъектный комплемент, *Md* – адвербиальный модификатор]:

1. Тривалентные структуры глагола *take* (53%):

1.1. $S - V - Co$ (43%)

|
Cd

1.2. $S - V - Co$ (7%)

|
Md

1.3. $S - V - Co_1$ (2%)

|
Co2

1.4. $S - V - Cd_1$ (1%)

|
Cd2

2. Дивалентные структуры глагола *take* (33%):

2.1. $S - V - Co$ (28%)

2.2. $S - V - Cd$ (4%)

2.3. $S - V - Cs$ (1%)

3. Тетравалентные структуры глагола *take* (10%):

3.1. $S - V - Co$ (5%)

/ \ .

Cd1 Cd2

3.2. $S - V - Co$ (4%)

/ \ .

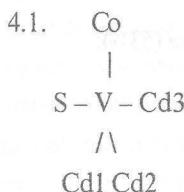
Cd Md

3.3. $S - V - Co$ (1%)

/ \ .

Md1 Md2

4. Пентавалентные структуры глагола *take* представлены одной моделью (3%):

5. Моновалентная структура (1%):

5.1. S – V

Примеры, иллюстрирующие выделенные валентностные структуры глагола *take* (номер примера соответствует номеру модели валентностной структуры):

- 1.1. Dressed once more in his uniform, he *took* an elevator to the top deck (L.Fletcher).
- 1.2. I examined everything with painstaking care. I *took* a couple of pictures of the room with my little camera, which I had brought with me (A.Christie).
- 1.3. He therefore *took* the man's jumpy eagerness for his habitual manner (E.Feinstein).
- 1.4. Next day Wilbur *was taken* from him home to under the apple tree... (E.White).
- 2.1. A worker with a specific assignment *took* a few seconds longer than he should on each operation (A.Hailey).
- 2.2. ... I'd *been taken* to hospital, and Doris had lost no time in getting a new tenant (L.R.Banks).
- 2.3. We spent many an evening at chess, before he *took* sick (M.Kantor).

3.1. I found Japp at the Matlock Arms, and he *took* me forthwith to see the body (A.Christie).

3.2. He *took* out his wallet with trembling fingers (F.Fitzgerald).

3.3. He *took* a step forward awkwardly, not knowing what to do with his hands (L.R.Banks).

4.1. After lunch, Alex usually *took* Pastis with the doctor on the terrace, and sometimes they played chess (E.Feinstein).

5.1. The fire has *taken* [WBD].

Исследование показало, что глагол *take* в 98% случаев служит для передачи процессов-отношений, из них в 93% случаев вторая субстанция выражена лингвистически-объектным комплементом Co, в 5% случаев она подразумевается из контекста (использование глагола *take* в форме страдательного залога с восполнимым агентом действия) и только в 2% случаев рассматриваемый глагол употребляется в предложениях, в которых лингвистически выражаются процессы неотношения.

Анализ лексического наполнения компонентов валентностных структур с глаголом *take* свидетельствует о том, что в рассмотренных отрезках речи восполнителем "левой" – субъектной валентности глагола *take* служили личные местоимения (58,9%), в том числе и местоимение *it* (8,8%), в остальных случаях – имена существительные, принадлежащие, как правило, к разряду конкретных (как одушевлённых – 29,4%, так и неодушевлённых – 10,7%), остальные случаи – 1%. Объектный же комплемент в 69,4% случаев был выражен именем существительным, относящимся к разряду конкретных неодушевлённых, в 11,5% случаев – абстрактным существительным и лишь в 15,3% случаев – местоимениями (личными, возвратными и неопределённо-личными), остальные случаи – 1%. Адвербальный комплемент в подавляющем большинстве анализируемых отрезков речи был выражен наречием (47%),

а также существительным (41%) и неличной формой глагола (12%). Адвербальный модификатор, аналогично, представлен, главным образом, наречиями (62%) и деепричастными оборотами (35%).

Проведённое исследование подтвердило сделанный Л.Л.Ивченко (2) вывод о том, что во всех случаях его употребления глагол *take* указывает на то, что носитель процесса (S) вступает с объектом процесса (Co) в определённую ассоциативную связь и что инвариантным лексическим значением глагола *take* в современном английском языке является “обуславливать” (или вступать в ассоциативную связь).

Литература

1. Домброван Т.И. Проблема грамматической классификации глаголов в современном английском языке. – Дисс. канд. филол. наук. – Одесса, 1996. – 288 с.
2. Ивченко Л.Л. Значение и употребление глаголов объёмной семантики в современном английском языке /семантика английского глагола ‘*to take*’.– Дисс.... канд. филол. наук. – Одесса, 1980. – 166 с.
3. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М.: ИЛИЯ, 1956. – 260 с.
4. Селивёрстова О.Н. Компонентный анализ многозначных слов. – М.: Наука, 1975. – 240 с.
5. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. – М.: Наука, 1974. – 206 с.
6. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge: Cambridge Uni. Press, 1995. – XVIII + 1774 p. [CIDE].
7. The World Book Dictionary. Ed.: Barnhart C.L., Barnhart R.K. – vol. 1-2. – Chicago: Doubleday & Co. Inc., 1978 – Vol. 2 L-Z – 2265 p. [WBD].

Н.В. Ланчуковская

МЕЛОДИЧЕСКОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ФРАЗ, СОДЕРЖАЩИХ ИРОНИЮ

В комплексе интонационных средств ведущая роль принадлежит мелодии. Изменения в частоте основного тона (ЧОТ) являются не только главным интонационным средством образования фраз, синтагм и текста в целом, но и одновременно выступаютносителями семантической информации.

В результате интонографического анализа было выявлено, что пиковая ЧОТ структурных элементов фразы, а также частотный интервал 1-го ударного слога и ядра играют существенную роль в разграничении подвидов иронии. Так, пиковая ЧОТ 1-х ударных слогов фраз, содержащих собственно иронию (см. Табл.1.1.), в большинстве случаев значительно превышает данный показатель во фразах, содержащих сарказм (см. Табл.1.3.).

Например, во фразе “*Herds of wildebeests sweeping majestically...?*” (отрывок из художественного произведения, раскрывающий ироническое значение данной фразы в контексте, находится в Приложении под №1), эмоционально начитанной АДМ1 (английским диктором-мужчиной 1) и выражющей собственно

иронию, пиковая ЧОТ 1-го ударного и ядерного слогов составила соответственно 294 Гц и 221 Гц.

Во фразе же “**How touching!**” (см. Приложение, №2), эмоционально начитанной этим же диктором и выражающей сарказм, значения пиковой ЧОТ 1-го ударного и ядерного слогов были значительно меньше – 178 Гц и 167 Гц.

Такая же закономерность характерна и для пиковой ЧОТ начальных безударных и заядерных слогов фраз (см. Табл.1.2., 1.4.).

Примером тому может послужить высказывание “**They are extremely fortunate in that respect.**” (см. Приложение, №3), эмоционально начитанное АДМ2 и выражающее собственно иронию. В этом высказывании пиковая ЧОТ начальных безударных и заядерных слогов равнялась соответственно 307 Гц и 240 Гц, что существенно превышало данные показания (229 Гц и 216 Гц) во фразе “**You were waiting for the right person.**” (см. Приложение, №4), эмоционально начитанной этим же диктором и выражающей сарказм.

Следует отметить, что закономерности в показателях пиковой ЧОТ структурных элементов фраз при нейтральном прочтении являются менее устойчивыми, чем при эмоциональном прочтении (см. Табл.1.1. – 1.4.).

Так, например, во фразе “**Herds of wildebeests sweeping majestically...?**” (см. Приложение, №1), начитанной нейтрально АДМ1 и выражающей собственно иронию, значения пиковой ЧОТ 1-го ударного и ядерного слогов составили соответственно 120 Гц и 112 Гц (сравн. данные значения с показаниями ЧОТ 1-

го ударного и ядерного слогов в этой же фразе, выражающей собственно иронию и начитанной этим же диктором, но эмоционально).

В нейтрально начитанной этим же диктором фразе “**How touching!**” (см. Приложение, №2), выражающей сарказм, были зафиксированы нехарактерно большие значения пиковой ЧОТ 1-го ударного и ядерного слогов (225 Гц и 163 Гц), чем в предыдущем высказывании, содержащем собственно иронию (сравн. данные значения с показаниями ЧОТ 1-го ударного и ядерного слогов в этой же фразе, содержащей сарказм и начитанной этим же диктором, но эмоционально).

Кроме того, при нейтральном прочтении фраз, содержащих собственно иронию, значения пиковой ЧОТ структурных элементов высказывания в большинстве случаев ниже, чем при эмоциональном прочтении (см. Табл.1.1. – 1.4.).

Ярким примером тому может послужить фраза “**The Mayor wears a toupee?**” (см. Приложение, №5), начитанная АДМ3 и выражающая собственно иронию. При нейтральном прочтении этого высказывания пиковая ЧОТ всех входящих в него структурных элементов, таких как 1-ый ударный (149 Гц), ядерный (132 Гц), начальный безударный (140 Гц) и заядерный (120 Гц) слоги, заметно ниже, чем пиковая ЧОТ соответствующих структурных элементов в этом же высказывании (288 Гц; 253 Гц; 210 Гц; 286 Гц), прочтённом эмоционально.

При нейтральном прочтении фраз, содержащих сарказм, наблюдается обратная тенденция – значения пиковой ЧОТ структур-

ных элементов высказывания в большинстве случаев ниже, чем при эмоциональном прочтении (см. Табл.1.1. – 1.4.).

Так, во фразе “*Little more than a boy!*” (см. Приложение, №6), нейтрально начитанной АДМ5, пиковая ЧОТ всех входящих в него структурных элементов, таких как 1-ый ударный (200 Гц) и ядерный (159 Гц) слоги, превосходит пиковую ЧОТ соответствующих структурных элементов в этом же высказывании (130 Гц, 100 Гц), прочтённом АДМ5 эмоционально.

Следует также отметить, что при эмоциональном прочтении фраз показатели пиковой ЧОТ 1-х ударных слогов в большинстве случаев являются самыми высокими в синтагме (см. Табл.1.1, 1.3.).

Подтверждением тому являются такие фразы как “*Observation was always your strong point, Hastings!*” (см. Приложение, №7), выражающая собственно иронию и начитанная АДЖ3 (английским диктором-женщиной 3), и “*You've done very well.*” (см. Приложение, №4), выражающая сарказм и начитанная АДМ4. В данных высказываниях пиковая ЧОТ 1-го ударного слога составила соответственно 393 Гц и 287 Гц.

В нейтрально прочтённых фразах данная закономерность является менее устойчивой (см. Табл.1.1, 1.3.). Так, пиковая ЧОТ 1-го ударного слога в высказывании “*Observation was always your strong point, Hastings!*” (см. Приложение, №7), выражающем собственно иронию и нейтрально начитанном АДЖ3, составила 360 Гц, что превысило пиковую ЧОТ задерных слогов в данной синтагме только на 11 Гц, практически не воспринимаемые человеческим ухом. Во фразе же “*You've done very well.*” (см. Приложение, №4), выражающей сарказм и нейтрально начитанной АДМ4,

ЧОТ 1-го ударного слога составила 237 Гц, существенно превысив пиковую ЧОТ задерных слогов в данной синтагме, равную 189 Гц.

Анализ индивидуальных особенностей распределения значений пиковой ЧОТ структурных элементов фраз подвидов иронии свидетельствует о том, что семантически релевантные характеристики сохраняют своюственную данному подвиду закономерность у всех или у преобладающего количества дикторов. Различия между частотными характеристиками собственно иронии и сарказма при нейтральном прочтении были не столь существенны.

Различия между физическими характеристиками исследованных подвидов иронии были закономерны для мужских и женских голосов, что свидетельствует о лингвистической значимости выявленных закономерностей.

Подводя итоги вышеизложенному, следует отметить, что электроакустический анализ даёт возможность выделить частотные дифференторы фраз, выражающих собственно иронию и сарказм, и исследовать их роль в вычленении различных подвидов иронии.

Таблица 1.1.

Среднеарифметические значения пиковой ЧОТ 1-ых ударных и ядерных слогов фраз, содержащих собственно иронию (Гц)

Подвид иронии	Дикторы	1-е ударные слоги				Ядерные слоги			
		Макс. знач.		Мин. знач.		Макс. знач.		Мин. знач.	
		Э.п.	Н.п.	Э.п.	Н.п.	Э.п.	Н.п.	Э.п.	Н.п.
Собственно ирония	АДМ1	327	286	232	175	322	298	180	156
	АДМ2	342	325	207	154	310	276	163	194
	АДМ3	358	313	228	179	336	285	156	180
	АДМ4	319	291	183	202	348	320	211	145
	АДМ5	334	309	190	184	341	333	228	121
	X по всем АДМ	336	305	208	179	331	302	188	159
	АДЖ1	503	430	357	273	464	424	314	205
	АДЖ2	498	406	341	282	475	396	350	221
	АДЖ3	474	421	296	226	498	410	339	247
	АДЖ4	486	442	314	258	441	433	321	240
	АДЖ5	496	468	335	249	436	415	289	256
	X по всем АДЖ	491	433	329	258	463	416	323	234

* Макс. знач. – максимальное значение, Мин. знач. – минимальное значение, Э.п. – эмоциональное прочтение, Н.п. – нейтральное прочтение, X – среднее арифметическое.

Таблица 1.2.

Среднеарифметические значения пиковой ЧОТ начальных безударных и заядерных слогов фраз, содержащих собственно иронию (Гц)

Подвид иронии	Дикторы	Начальные безударные слоги				Заядерные слоги			
		Макс. знач.		Мин. знач.		Макс. знач.		Мин. знач.	
		Э.п.	Н.п.	Э.п.	Н.п.	Э.п.	Н.п.	Э.п.	Н.п.
Собственно ирония	АДМ1	331	255	164	87	329	216	88	86
	АДМ2	310	263	158	95	337	204	126	105
	АДМ3	326	241	119	102	295	237	100	74
	АДМ4	294	220	180	93	262	283	85	66
	АДМ5	277	282	136	80	271	230	92	70
	X по всем АДМ	308	252	151	91	299	234	98	80
	АДЖ1	490	414	267	146	419	343	165	152
	АДЖ2	473	424	275	158	400	329	188	159
	АДЖ3	455	390	288	125	432	311	246	171
	АДЖ4	428	369	209	174	385	355	202	134
	АДЖ5	447	401	235	188	381	369	250	127
	X по всем АДЖ	459	400	255	158	403	341	210	149

Таблица 1.3.

Среднеарифметические значения пиковой ЧОТ
1-ых ударных и ядерных слогов фраз,
содержащих сарказм (Гц)

Подвид иронии	Дикторы	1-е ударные слоги				Ядерные слоги			
		Макс. знач.		Мин. знач.		Макс. знач.		Мин. знач.	
		э.п.	н.п.	э.п.	н.п.	э.п.	н.п.	э.п.	н.п.
Сарказм Собственно ирония	АДМ1	322	308	204	197	285	342	203	225
	АДМ2	274	336	227	186	273	355	181	238
	АДМ3	338	319	193	250	332	328	190	196
	АДМ4	352	382	162	259	321	294	133	74
	АДМ5	276	349	215	247	328	336	169	172
	X по всем								
	АДМ	312	339	200	228	308	331	175	201
	АДЖ1	448	472	320	381	365	414	298	321
	АДЖ2	453	441	316	362	429	387	276	335
	АДЖ3	420	486	347	345	397	443	280	357
	АДЖ4	385	449	320	332	360	392	283	294
	АДЖ5	434	427	283	368	421	465	246	369
	X по всем								
	АДЖ	428	455	317	358	394	420	277	335

Таблица 1.4.

Среднеарифметические значения пиковой ЧОТ
начальных безударных и заядерных слогов фраз, содержащих
сарказм (Гц)

Подвид иронии	Дикторы	Начальные безударные слоги				Заядерные слоги			
		Макс. знач.		Мин. знач.		Макс. знач.		Мин. знач.	
		э.п.	н.п.	э.п.	н.п.	э.п.	н.п.	э.п.	н.п.
Сарказм	АДМ1	257	263	131	170	269	228	125	118
	АДМ2	212	295	143	162	280	267	63	129
	АДМ3	239	254	178	215	262	288	81	72
	АДМ4	265	308	145	184	230	249	92	124
	АДМ5	286	321	106	137	204	293	100	143
	X по всем								
	АДМ	252	288	141	174	249	265	92	117
	АДЖ1	393	376	251	327	359	387	172	228
	АДЖ2	405	390	235	300	316	394	158	204
	АДЖ3	381	427	213	332	365	353	161	257
	АДЖ4	364	409	267	285	331	345	214	195
	АДЖ5	352	423	280	343	308	329	219	246
	X по всем								
	АДЖ	379	405	249	317	336	362	185	226

ПРИЛОЖЕНИЕ

1. "Mrs. Richards (at the window, which has a nice view): And another thing – I asked for a room with a view.

Basil (to himself): Deaf, mad and blind. (Goes to the window) This is the view as far as I can remember, madam. Yes, this is it.

Mrs. Richards: When I pay for a view I expect something more interesting than that.

Basil: That is Torquay, madam.

Mrs. Richards: Well, it's not good enough.

Basil: Well... may I ask what you were hoping to see out of a Torquay hotel bedroom window? Sydney Opera House perhaps? The Hanging Gardens of Babylon? Herds of wildebeests sweeping majestically...?

Mrs. Richards: Don't be silly. I expect to be able to see the sea."

/Cleese J., Booth C., 1993:165-166/

2. "Marcus was a cold fish – “”

"No – he was certainly able to love –"

"Whom did he love? His daughter, his parents?"

Ludens said, "I think he loved me."

"How touching! What you saw was your own love reflected from a hard surface."

"Don't mock, and please stop speculating about him in this hostile way."

/Murdoch I., 1990:558/

3. "Lord Goring: Extraordinary thing about lower classes in England – they are always losing their relations.

Phipps: Yes, my lord! They are extremely fortunate in that respect."

/Wilde O., 1961:233/

4. "I think you've always wanted two permanent women," said Franca.

"But I never imagined I'd meet anyone like Alison."

"You were waiting for the right person."

"Well – yes – someone who was really *good*, and whom *you* could accept."

"You've done very well. There it is. We are exceptional people."

"*You* are exceptional, *you* are the sovereign, *you* are the miracle. ... You will make us happy, *you* will make us good. We shall arrange things" –

"Yes, I suppose we *will* have to arrange some things," said Franca, "like, I suppose you mean, the timetable, which nights you spend with Alison and so on? But you know I shall agree perfectly with whatever you decide."

/Murdoch I., 1990:149/

5. "Sybil: This is a hotel, Basil, not a Borstal, and it might help business if you could have a little more courtesy, just a little.

Basil: I suppose talking to Audrey for half an hour helps business, does it?

Sybil: It *was* about business for your information. Audrey has some news that may interest you.

Basil: Oh, really – this'll be good. Let me guess... The Mayor wears a toupee? Somebody's got nail varnish on their cats? Am I getting warm? ...

Sybil: There're some hotel inspectors in town."

/Cleese J., Booth C., 1993:83/

6. "The man whose life I want must be nearly forty now. This one is little more than a boy. Thank God, I have not got his blood upon my hands."

The woman gave a bitter laugh. “Little more than a boy!” she sneered. “Why, man, it’s nigh on eighteen years since Prince Charming made me what I am.”

/Wilde O., 1979:305-306/

7. “The scarf had been unwound from the stranger’s face, and I gave a start of surprise.

“He’s not a Jap,” I ejaculated in a whisper to Poirot.

“Observation was always your strong point, Hastings! Nothing escapes you. No, the man is not a Jap. He is an Italian.”

/Christie A., 1976:33/

Литература

1. Christie A. Selected Stories. – M.: Progress Publishers, 1976. – 334 p.
2. Cleese J., Booth C. The Complete Fawlty Towers. – London: Methuen-Mandarin, 1993. – 333 p.
3. Murdoch I. The Message to the Planet. – London: Penguin Books, 1990. – 563 p.
4. Wilde O. Plays. – M.: Foreign Languages Publishing House, 1961. – 360 p.
5. Wilde O. Selections. – Volume 1. – M.: Progress Publishers, 1979. – 391 p.

С.А. Лещинский

ЗНАЧЕНИЕ ГЛАГОЛА TO GET И КОНТЕКСТ

Глагол *to get* является одним из древнейших и самых используемых глаголов в английском языке. Употребление его характерно для всех стилей письменной и устной речи, как в самой Англии, так и за ее пределами.

Задачей данной статьи является попытка анализа лексико-семантических вариантов глагола *to get*, которые выражаются разными типами лексико-грамматических форм, установленных спецификой общей системы языка.

Глагол привлекает внимание разнообразием типов лексических и грамматических связей. Среди лингвистов существует мнение, что этот глагол встречается только в неформальной (*informal*) и разговорной речи [2, с.176; 3, с.53; 4, с.20; 5, с.239; 6, с.161; 7, с.146.]. Однако, для современного английского языка это вряд ли справедливо.

Чтобы определить, насколько глагол *to get* распространен в английском языке, было проанализировано около пяти тысяч примеров из произведений английских и американских авторов XIX–XX веков. В среднем глагол употреблялся один раз на 530 слов. (В число этих примеров входят устойчивые фразеологические сочетания с глаголом *to get*.)

Особый интерес представляет собой проблема развития значения слова в зависимости от его сочетаемости с другими элементами данного языка.

А. Смирницкий писал: "...грамматические способы соединения слов проявляются и существуют на фоне определенных лексико-семантических отношений между словами... Нередко лексические значения слов, входящих в словосочетание или предложение, определенным образом видоизменяют (модифицируют) грамматические значения использованных средств связи" [1, с.55-56].

В системе глагола привлекает внимание особое изменение типов лексических и лексико-грамматических связей и изменчивость элементов структуры его смысла. Исследования способов связи значений полисемантического слова подтверждают необходимость анализа разных типов его лексического значения.

В рамках короткой статьи сложно охарактеризовать все синтаксические способы реализации значений глагола *to get*, поэтому мы не включаем в анализ, например, случаи влияния постоянного и чисто лексического (переменного) контекстов. На синтаксическом уровне выявлено шесть наиболее часто встречающихся моделей, реализующих различные значения глагола *to get*:

1. глагол + дополнение
2. глагол + предлог + дополнение
3. глагол + два дополнения
4. глагол + дополнение + обстоятельство места
5. глагол + сложное дополнение
6. глагол + обстоятельство места

За основу схемы взято не просто сочетание слов, а характер связи между ними, что в большинстве случаев является решающим при определении лексического значения глагола. Приведем такие примеры:

It will be difficult to get men to come to the point, and almost impossible to keep them there. [E.D. Delafield, Femina's Supplement. p.48.]

The prisoners are my pidgin, and you've got no right to interfere.
[W.S. Maugham, Rain. p.113.]

В обоих предложениях структурная модель та же: глагол+существительное+инфinitив, но значения глагола *to get* различны. Как видим, для разграничения значений глагола важно не то, что он сочетается с существительным и инфинитивом, а характер взаимоотношений между этими словами.

Рассмотрим, каким образом реализуются различные значения глагола *to get* в вышеупомянутых синтаксических моделях.

МОДЕЛЬ 1. Употребление прямого дополнения с глаголом *to get*

не является абсолютным средством выявления какого-то конкретного лексического значения глагола. Наоборот, это своего рода ограничивающее средство, исключающее значения *to get*, типичные для других синтаксических структур: достигать, обеспечивать, доставлять. Здесь очень важным является лексический контекст, а иногда и ситуация, которые в каждом отдельном случае могут быть абсолютными средствами уточнения значения глагола в рамках одной синтаксической конструкции.

Для выявления одного и того же значения глагола применяются различные существительные. В некоторых случаях контекстуальный набор, допускаемый в рамках одного значения слова, может образовать семантический класс как сочетание двух и более единиц. Так, например, значение *to get* — доставать, добывать — практически реализуется сочетанием с любым конкретным существительным, означающим неодушевленный предмет. В этом случае семантический класс состоит из слов, не имеющих типичного для всех значения. Трудно представить его в виде списка, поскольку он был бы слишком длинным (в этом значении глагол *to get* встретился с 42 существительными). Другие значения:

I haven't got the money (получить) [A.S. Byatt, Possession. p.50].

When he got home that evening he could smell that Val was in a mood (добраться) [A. Carter, Night at the Circus. p.136].

...was a store with a Coca-Cola sign on it, and all of them went in and got a drink (выпить) [E. Caldwell, Tobacco Road. p.195].

To get в значении понимать может сочетаться с одушевленными существительными или, гораздо чаще, с местоимениями. В тех случаях, когда прямое дополнение выражено местоимением, значение слова раскрывается не в пределах предложения, а с помощью контекста или ситуации.

And "Cat got your tongue!" you might have said to the Princess (понимать) [A. Carter, Night at the Circus. p.140].

МОДЕЛЬ 2. Косвенное дополнение с предлогом является типичным примером второстепенного члена предложения, выявляющего значение глагола:

to get at something — добираться, достигать;

to get into something — войти, попасть;

to get out of something — выходить;

to get over something — переходить, перелезать и т.д.

Because as soon as they got into the consulting room Wogga says she had a dreadful fit and fell down on the floor [S. Livingstone-Stanley, Through Darkest Pondelayo. p.79].

I have to run from one side of the bed to the other and no sooner is one side smoothly tucked in than the other side gets out of order again (выходить из строя) [A.J.P. Taylor, Diary. p.206].

Глагол to get может иметь различные значения даже тогда, когда существительные в роли дополнения употребляются с одним и тем же предлогом:

to get over a gate — перелезть;

to get over the distance — преодолеть, пройти;

to get over a person — обмануть.

Rather difficult in argument because he had never got over a sort of angry awkwardness about his class [V.S. Pritchett, Faith Divers. p.94].

МОДЕЛЬ 3. Глагол + косвенное дополнение без предлога + прямое дополнение или глагол + прямое дополнение + косвенное дополнение с предлогом to или for. Значение глагола в этой модели — доставать, обеспечивать, добывать, приносить. Косвенное дополнение может быть выражено одушевленным существительным или местоимением, а прямое дополнение — любым неодушевленным существительным.

Of course, we can't go on like this. We must get you some proper dress clothes somehow, damn it [Beachcomber, Trousers Over Africa. p.67].

He is drunk, but she and Asticot get him to the house [C. Cockburn, Bestseller. p.196].

МОДЕЛЬ 4. Значение глагола в этой модели — доставлять, приводить. Дополнение может быть выражено любым существительным или местоимением. Обстоятельство места, как правило, выражается наречием, указывающим направление действия, или существительным с предлогом.

We got there in good order, and the fish, the singing and the black silk stockings were all as promised [A. Ross, Coastal Lights, p.326].

With difficulty Corder got him on to the stool... [R. Greenwood, Mr Bunting At War, p.211].

МОДЕЛЬ 5. Конструктивный указательный минимум в этом случае не является чисто синтаксическим, а осложнен соответствующими дополнительными контекстуальными условиями на уровне морфологии. Здесь можно выделить три типа конструкций:

- глагол + сложное дополнение со вторым компонентом, выраженным инфинитивом /5.1/;
- глагол + сложное дополнение со вторым компонентом, выраженным причастием 1 /5.2/;
- глагол + сложное дополнение со вторым компонентом, выраженным причастием 2 /5.3/.

Модель 5.1. Лексическое значение глагола *to get* — **заставлять, принуждать**. Первый компонент сложного дополнения — одушевленное существительное или личное местоимение. Например:

Played hockey from school, took me whole month un-tiring effort to get the old girl to stand on her hind legs and wave the flag [A. Carter, Night At The Circus, p.108].

Модель 5.2. Значение глагола в этой модели — **приводить в определенное состояние или положение**.

It was really Patrick who got it going, as you might expect [K. Amis, Take A Girl Like You, p.34].

The manager got us sitting down, drove some of the supers from the room and brought the contestants in to pick their numbers [K. Amis, Age-old Ceremony at Mumbles, p.321].

Модель 5.3. Значение глагола здесь такое же, как и в предыдущей, причем действие может выполняться как субъектом:

I expect I read about Worthing, but where everything is so shameless one gets bewildered [E.M. Forster, Mrs Grundy at the Parkers, p.12].

так и кем-либо другим по желанию субъекта:

Here, Mrs Danvers, get this mended [D. Du Maurier, Rebecca, p.165]

Первый компонент сложного дополнения может быть выражен одушевленным или неодушевленным существительным, личным или возвратным местоимением. В последнем случае специфика значения возвратного местоимения, которое переносит действие, выраженное глаголом, на субъект, ослабляет причинно-следственную связь и конструкция приобретает оттенок пассива, а глагол *to get* получает значение **быть, становиться**.

I do not inordinately sympathize with the people who get themselves hanged for a principle [C. Cockburn, Bestseller, p.194].

МОДЕЛЬ 6. В этой синтаксической конструкции, означающей **прибывать, достигать, добираться, обстоятельство может быть выражено наречием**:

When they got there, it was at once clear why the place had room for them [N. Gordimer, Occasion For Loving, p.41],

существительным с предлогом:

The remaining friend said that he was doing all he could to get to Manchester, in the hope of training with Rutherford [P. Fitzgerald, The Gate Of Angels, p.27],

или второстепенным предложением:

I want to get to where nothing and nobody reminds me... [J. Galsworthy, End of the Chapter, p.537].

На синтаксическом уровне анализа путем сопоставления тождественных и отличных друг от друга структур конкретных высказываний можно выделить значения глагола. В развитии глагола *to get* привлекает внимание та последовательность семантических вариаций, которая типична для всех английских глаголов.

Разнообразие внутренних связей между грамматическими формами слова и их лексическим наполнением у таких глаголов представляет особый лингвистический интерес. Элементы, составляющие смысловую структуру глагола *to get*, как видим, относятся к разным сферам употребления и разным характеристикам выраженных ими понятий. Такие элементы отличаются и в плане функционально-стилистическом, и в плане грамматических форм.

Литература

1. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка. – Москва, 1957.
2. Blokh M.Y. A Course in Theoretical English Grammar. – Moscow, 1983.
3. Curme G.O. English Grammar. – New York, 1966.
4. Labov W. The Study of Nonstandard English. – Washington, 1970.
5. Leech G., Svartvik J. Communicative Grammar of English. – Moscow, 1983.
6. Quirk R., Greenbaum S., etc. A Comprehensive Grammar of the English Language – New York, 1985.
7. Strang B.M.H. Modern English Structure. – London, 1963.

А.П. Овчиннікова

РИТОРИКА ТА НЕОРИТОРИКА

Аристотель назначав риторику як “властивість знаходити можливі засоби переконання відносно кожного даного предмету” [1, 3]. Ця традиція була продовжена. Так, М.В.Ломоносов писав: “Красномовство є мистецтво про всяку дану матерію красно говорити і тим прихильти інших до своєї про дане думки” [2, 91]. У “Частній риториці” Н.Кошанського читаємо: “Ораторство, вітійство є мистецтво даром живого слова діяти на розум, пристрасті та волю інших” [3, 82]. М.Сперанський у “Правилах вищого красноречия” відзначає: “...красномовство є дар зворушувати душі, переливаючи в них свої пристрасті, та повідомляти їм образ своїх понять” [4, 82]. Перелік подібних визначень можна було б продовжити.

Риторикою називають також науку про красномовство, яка склалась історично, та навчальну дисципліну, що викладає основи ораторського мистецтва.

Традиційно красномовство розглядалось як один із видів мистецтва. Його часто порівнювали з поезією та акторською майстерністю. Античні філософи розглядали красномовство як спосіб пізнання та тлумачення складних явищ. Ф.Бекон класифікував риторику як мистецтво повідомлення знань. Багато дослідників вважають, що ораторське мистецтво користується відкриттями та досягненнями всіх наук і разом з тим широко пропагує та популяризує їх. Ораторське мистецтво спи-

рається на категоріальну систему відповідних наук, що забезпечує механізм аргументації, аналізу та суджень, доказів та узагальнень.

Таким чином, у красномовстві мистецтво і науковість утворюють складний сплав відносно самостійних способів впливу на людей.

Основою зародження ораторського мистецтва як соціального явища була необхідність публічного обговорення та розв'язання питань, які мають суспільне значення. Найважливішою умовою розвитку ораторського мистецтва є демократичні форми управління, активна участь громадян у політичному житті країни. Найбільш активно ораторське мистецтво розвивається у переломні моменти в житті суспільства. Воно широко застосовується, коли виникає історична потреба участі народних мас у вирішенні важливих державних питань. Доказом цього є розквіт красномовства в епоху Відродження, в періоди соціальних революцій, коли в суспільному руху втягуються мільйони мас трудящих. Новий сплеск суспільного інтересу до ораторського мистецтва спостерігається нині у зв'язку з демократичними процесами, що відбуваються в нашій країні.

Раннє грецьке красномовство не залишило після себе слідів. Імпульси до розвитку ораторське мистецтво одержало в умовах демократичної державності V століття до нашої ери. Афіни та демократичні общини Сіцілії стають центром красномовства. Ораторське мистецтво стало найважливішим фактором суспільного життя, засобом до висунення, слави, багатства. Цьому хотіли вчитися. Відомих ораторів нагороджували почестями, знали поіменно: Перікл, Лісій, Ісократ, Гермагор, Арістотель, Сократ, Лікург, Демосфен.

Трохи пізніше на базі грецького досвіду свій другий “Золотий вік” ораторське мистецтво пережило у Древньому Римі: Катон, брати Гракхи, Антоній, Красс, Цезар. Пізніше Гортензій, Квінтіліан і, нарешті, Марк Тулій Цицерон.

Але і у греків, і у римлян були попередники. Їх мистецтво виро-

ло не на порожньому ґрунті. Вони самі на когось посилались. Так що справжня історія ораторського мистецтва сягає в глибоку давнину. Процес взаємодії оратора та аудиторії, можливо, єдиний вид мистецтва, який не знає поняття “ретро”.

Тоді ж намічаються основні види ораторської прози. Це політичне красномовство, судове красномовство та епідейктичне (“урочисте”, “парадне”) красномовство. Бліскучими ораторами були вожді афінської демократії: Фемістокл, Перікл. В той же час створювалась нова дисципліна – риторика, наука про ораторське мистецтво.

Арістотель найважливішими видами промов називав дорадчі, судові та епідейктичні. Способи переконання Арістотель ділив на три види: один з них залежать від характеру того, хто говорить, другі – від того чи іншого настрою слухача, треті – від самої промови. Переконливість досягається за допомогою морального характеру того, хто говорить, у тому випадку, коли промова проголошується так, що викликає довіру до людини, яка її проголошує, тому що взагалі ми більше і швидше віримо людям хорошим, а в таких випадках, коли нема нічого ясного і де є місце коливанню, – тим паче.

Будь-яка ораторська промова складається з образу самого оратора, який багато в чому зумовлює ставлення аудиторії до промови, та образу предмету промови, що будеться за допомогою двох видів засобів: засобів риторичної психології та риторичної логіки. У другій книзі “Риторики” Арістотель подає характеристику принципів побудови змісту ораторської промови, яка охоплює принципи побудови образу оратора та образу предмету промови.

Побудова змісту промови, описана Арістотелем, полягає в переробці аналітичної думки, яка міститься в розумі виступаючого, у думку іншої природи – мовну думку, яку здатна сприймати аудиторія.

Третю книгу “Риторики” Арістотеля можна охарактеризувати як вчення про принципи ефективної організації форм ораторської промо-

ви. Арістотель писав про те, що недостатньо знати, що варто сказати, необхідно також сказати, як мусить бути. У зв'язку з організацією форм промови у Арістотеля розглядаються переважно принципи стилю та композиції (“побудови”) промови. Згадуються також принципи техніки промови (“декламації”).

Велику роль у розвитку теорії та форм художнього прозаїчного стилю антична традиція приписує сіцілійському софісту Горгію (блізько 483 – 375). Горгій вважав, що завданням словесного мистецтва є “обман”, тобто створення ілюзій. Промова повинна зачаровувати слухача. Та найважливішим способом зачарування служив у Горгія стиль промови, в якому він намагався звести ряд прийомів фольклорного заклинання у художній принцип. Характерними ознаками його стилю були численні метафори і так звані “горгійові” фігури. Це був поділ речення на частини, рівні за обсягом, співвідносні між собою смисловим протиставленням та звуковими повторами, особливо в кінці кожної частини, де вони створювали свого роду риму. Промови Горгія належать до епідейктичного типу. Прозаїчна ораторська промова орієнтується на поетичну мову. Це виявлялось у способі ораторського виголошення промов. Грецький оратор говорив співуче, міняв тональність, супроводжував слова гармонійними рухами тіла. Про акторське мистецтво говориться у всіх античних посібниках з риторики.

Лісій, який був найвидатнішим аттичним судовим оратором кінця V – початку IV століття (помер блізько 383 р.), не ритмізував своїх виступів, він був професійним “логографом”, тобто упорядником промов для інших. Тип судової промови був розроблений ще до Лісія. Вона починалася зі вступу, розрахованого на те, щоб викликати поблажливу увагу суддів, потім йшла сама розповідь, тобто викладення фактичної сторони справи, наступну частину складали докази правильності викладення та полеміка з супротивником, якого оратор намагався всіма способами очорнити, промова закінчувалася висновком. Вступ та висновок

– найстандартніші частини судової промови, вони складалися із загальних фраз, придатних для найрізноманітніших випадків, існували навіть збірники типових вступів та висновків. Стиль Лісія полягав у тому, щоб викликати у суду позитивне враження від особи виступаючого. Незалежно від того, чи на суді виступав честолюбний аристократ, чи скupий ділок, чи обманутий чоловік, – для кожного Лісій знаходив стиль, який відповідав його характеру, стану чи культурному рівню і приваблював свою невимушенністю.

Красномовство, яке пишно розквітло в Афінах в IV столітті, поступово втрачає своє значення. Судове красномовство перестало бути зброєю політичної боротьби. Залишилось лише урочисте епідейктичне красномовство. За відсутності живого змісту оратори ганялись за формальними ефектами.

Особливо відзначались цим оратори Малої Азії, і весь їх напрямок одержав назву “азіанський”. В азіанському красномовстві розрізняли два стилі – “ошатний” і “пишномовний”. Для цих стилей була характерна перевантаженість промови, тому на противагу азіанізму виникає аттикізм, тобто наслідування класиків аттичної прози Лісія і Фукідіда.

Мистецтво красномовства підтримувалося потребами школи, тому що риторичне навчання складало одну з найважливіших сторін системи античної освіти. Представник суспільної верхівки повинен був уміти виступати на суді, проголошувати промову на урочистостях або на будь-якому зібранні. Учні вправлялись у складанні промов, які повинен був виголошувати міфологічний герой у тій чи іншій ситуації або яку належало б виголошувати на суді з приводу абсолютно неймовірного казусу. До риторичного викладання еліністичного часу належить багато типів вправ, які закріпилися і в пізнішій шкільній практиці, на зразок переказу байок, перекладів віршів у прозу тощо.

В період, який розглядається, повністю визначається склад рито-

рики як дисципліни. Риторична теорія складається з п'яти розділів. Перший трактує про “знаходження” матеріалу для промови, вказуючи типові думки, точки зору, “загальні” місця, якими належить користуватися у різних жанрах промов.

Другий – про “розташування” знайденого матеріалу з метою найбільшого впливу на слухачів. Третій – теорія стилю. Тут розглядалися питання позитивної та негативної якості стилю, способи “прикрашення” промови тропами та фігурами, викладалося вчення про три основні стилі – “високий”, “середній”, “низький”. Четвертий розділ складали mnemonicі правила для запам'ятовування підготовленої промови, а п'ятий було присвячено способу проголошення самої промови, причому дуже характерне для античного красномовства те, що цей останній розділ було названо – акторське виконання промови.

Деякі частини античної стилістики, наприклад, класифікація тропів та фігур зберегли певне значення до нашого часу. Видатну роль у створенні риторичної теорії відіграли після Арістотеля та його школи філософі-стоїки, а у II столітті н.е. ритор Гермагор.

З настанням римського володіння відбувається нове піднесення публічної промови, створюються кафедри риторики. Ритори називають себе не ораторами, а софістами. Як і в часи Ісократа, риторика починає відігравати роль найважливішої загальноосвітньої дисципліни, конкурюючи з філософією. Епідейктичне красномовство намагається витіснити всі інші види літератури.

Публічний виступ софіста починався зі вступного слова, прелюдії у легкому стилі. Оратор представлявся публіці, показував зразок свого мистецтва – ефективне описання, цікава розповідь, захист парадоксальної тези. Потім йшла сама промова – “ораторська вправа”. Частіше всього софіст розгортав перед слухачами промову відомої людини в будь-якій складній ситуації.

Риторичні підручники того часу встановлюють наявність найріз-

номанітніших видів епідейктичної промови: тут всілякі “прославлення” окремих осіб, імператорів, намісників, увінчаних громадян, общин та місцевостей, всілякі “панегірики”, “промови до дня народження”, “весільні”, “надмогильні”, “втішальні”, “плакальні”. Культ ефективного слова було доведено до крайності, особливо цінувалось мистецтво імпровізувати промову.

Рим у I столітті до н.е. знаходився на рівні сучасної йому грецької культури, навіть впливав на неї, вказуючи до неї свій попит. Синтез римської та грецької культур втілився у творчості Марка Тулія Цицерона. Адвокат, політичний діяч, письменник, Цицерон був і надзвичайнішим майстром красномовства, він набував освіту у грецьких вчителів і виніс зі школи хороші знання в галузі класичної літератури греків – зокрема Гомера, драми, промови ораторів. Для Цицерона оратор – перш за все політичний діяч, тому до програми підготовки оратора, на його думку, повинна була входити вся сума знань, яка необхідна для політичної діяльності. У трактатах “Брут”, “Оратор”, “О народженні”, “О знаменитих ораторах”, “О найкращем роде оратора” Цицерон висовує такі вимоги: досконале красномовство – це мистецтво в однаковій мірі володіти всіма типами промови, встановленими традиційною риторичною теорією. Перед оратором стоять три завдання: довести свої положення, надати насолоду слухачеві, вплинути на його волю. Кожному з цих завдань відповідає один з основних трьох стилей: спокійний, або ”тонкий” (“низький”), ”середній” та ”величавий”. Велике значення Цицерон надавав ораторському ритму, у трактаті “Оратор” можна знайти детальний виклад теорії прозайчного викладу, зокрема ритмічної кінцівки (клаузули) речення та окремих частин (колон).

Підкреслюючи у теоретичних творах значення ”величавого” стилю та емоційного впливу на слухача, Цицерон вказував на ту галузь, в якій його ораторський талант відображався з найбільшою силою. Коли

Цицерону доводилось виступати у процесах, на його долю випадала заключна патетична частина. Вигуки, благання, супроводжувані бурхливими рухами, звернення до богів, фіктивні промови, вкладені в уста алегоричних персонажів, – всім цим арсеналом античної ораторської патетики Цицерон володів досконало та надавав цьому красивої ритмізованій формі. Його промови відрізнялися жвавістю, кмітливістю, дошкільністю. Цицерон вважав ораторське мистецтво головною зброєю впливу на маси.

Нарешті, у наш час, що повернувся, здається, обличчям до Людини, не зайве було б відзначити: яким би не було “істинне” слово, у слові проголошеному людина розкриває саму себе і, більш того, тільки так втілюється у людину-творця, уподобнюючись Творцю небесному. Мова – не тільки дзеркало, у якому видно речі, але й дзеркало душі людської.

Ренесанс риторики в кінці ХХ століття пов’язаний з інтересом до класичної культури. Парламентські дебати народних обранців в Україні продемонстрували низький рівень ораторської культури, знишили рівень довіри до владних структур. Падає інтерес молоді до мово-знавчих курсів, які не забезпечують потреб суспільства, необхідних кожному.

В умовах формування ринкової економіки зростає попит на ефективне слово, розумні думки, естетичні риторичні вчинки як на інтелектуально-духовний товар вищої якості. У всьому світі зростає роль риторики, яку на Заході називають теорією та практикою комунікації (США), теорією мовного спілкування людини (Японія), неориторикою (Бельгія).

Варто зазначити, що систематичний огляд неориторичних ідей не здійснювався у вітчизняній літературі. В 1970 р. при Льєзькому уні-

верситеті (Бельгія) склалась так звана Льєзька школа неориторики (Ж.Дюбуа, Ф.Еделін, Ж.М.Клінкеберг та ін.), генетично і концептуально пов’язана з Паризькою семіотичною школою. Паризька семіотична школа склалася в 60-ті роки. Спочатку в ній намітилось два напрямки: група під керівництвом Дюбуа, використовуючи дистрибутивні методики, намагалась описати елементи мови в залежності від того, як вони асоціюються один з одним. Альтернативна група лингвістів, зокрема з А.-Ж.Грельмасом, намагалась виробити чисто дедуктивні моделі, придатні для аналізу сигніфікації. Паралельно, після перекладу французькою мовою “Нарисів загальної лінгвістики” Р.Якобсона, у Франції розповсюдилась альтернативна класифікація тропів, фактично заснована на протиставленні референційної та сигніфікативної семантики.

Практичне значення риторики як науки, мистецтва, усної комунікації можна прослідкувати на шляхах активізації розроблення проблем синтезу мов, методики вивчення мов – рідної, іноземної. Це пов’язано з розвитком міжнародного співробітництва України, яка успішно інтегрується в європейську, світову співдружність як рівноправний партнер, а також з розширенням засобів масової комунікації.

У зв’язку з винахідом та розповсюдженням комп’ютерів неминуче виникають нові проблеми. Створюється особлива – комп’ютерна – фактура мови, а старі форми набувають додаткових можливостей. Особливості нової риторики зводяться до наступного: екстенсіональна ознака, психологічна ознака, політична ознака, гносеологічна ознака, демонстраційна ознака.

Надалі в міру розповсюдження та подальшого технічного вдосконалення персональних комп’ютерів видозмінюватиметься система мовних комунікацій сучасного суспільства.

Література

1. Безменова Н.А. Неориторика: Проблемы и перспективы // Семиотика. Коммуникация. Стиль.– М., 1984.– С. 37-83.
2. Ломоносов М.В. Краткое руководство к красноречию.– Полн. собр. соч.– Т.7.– М., 1964.
3. Кошанский Н. Частная риторика.– СПб., 1840.
4. Сперанский М.М. Правила высшего красноречия.– М., 1973.

З.Л. Петрусяк

ЛЕЙТМОТИВ ЯК ЗАСІБ ТЕКСТОВОГО ЗВ'ЯЗКУ У КОРОТКОМУ НІМЕЦЬКОМУ ОПОВІДАННІ

Німецьке коротке оповідання виникло після 2-ї світової війни. Його теми були спершу присвячені минулому (W.Borchert, H.Böll); післявоєнні роки і економічне диво ще довго визначали зміст оповідань (Kaschnitz, Schnurte, Aichinger), при цьому в центрі уваги стояли психологочно-екзистенціальні елементи подій.

У теоретичній літературі не існує єдності щодо трактування терміну *коротке оповідання*. Дуже часто під ним розуміють лише розповідь, що має короткий обсяг.

Властивостями короткого оповідання є передусім його невеликий обсяг, відкритий кінець, лінійний розвиток подій, чітка композиція, типологізація осіб та передача одного з найважливіших моментів з життя людини.

Г.Піонтек в своєму есе „Graphik in Prosa“ (1959) пише: „...Автору короткого оповідання йдеться про епічне викладення та пояснення якось відрізу часу. І в певній ситуації цей відрізок набуває чуттєвої форми“.

Правдивий зміст не лежить відкрито, на поверхні. Існує свідома напруженість між дійсним, фактичним повідомленням, часто банальним, та тим змістом, що відкривається читачу потім і що є вирішальним, типовим.

„Коротке оповідання не вимагає дії в класичному розумінні, хоча воно її може мати. Воно займається певним пунктом вирішального моменту або етапу з життя людини. Коротке оповідання не має героя в повному розумінні, а має на меті „бути протоколом свідка“ (К.Додерер).

„Де проникає рентгенівське око письменника через актуальне, де воно вбачає в людині її велич та падіння – так це є коротке оповідання“ (Г.Бель).)

Коротке оповідання, як будь-який художній твір, слід розглядати як єдину, цілісну систему і при аналізі окремих елементів такої системи (або їх взаємовідносин) необхідно мати на увазі їх функціонування в цілому тексті, оскільки він являє собою єдність художньої структури, задану в єдності його мовленнєвих рівнів.

Мовленнєва єдність художнього твору передбачає потрійне співвідношення його рівнів: фонетичного, лексичного і синтаксично-го, котрі тісно взаємопов'язані і послідовно вливаються один в одного, створюючи вищий рівень – синтаксичний; він в свою чергу регулює стиль, породжує інтонаційну організацію, за допомогою якої виходить на вищий лексико-семантичний рівень як основний для стилю твору.

Щоб детальніше розглянути багатосторонність та різнохарактерність засобів когезії (внутрішньо-текстові зв'язки), слід поділити цілісний текст на композиційні одиниці.

За допомогою композиційних одиниць автор вказує на об'єднання або, навпаки, членування елементів тексту. Кожна композиційна одиниця характеризується чіткою організованістю і наявністю в ній хоча б однієї сильної позиції тексту /4/.

Особливий інтерес для нас являє абзац як композиційна одиниця. У зв'язку з невеликим обсягом тексту німецького короткого оповідання, зачин та кінцівка твору (сильні позиції) переважно співпада-

ють з початковим та кінцевим абзацем. Початковий абзац німецького короткого оповідання містить у собі в стислом вигляді основну тему сюжету, яка далі буде розвиватися, або натяк на неї. Початковий абзац є найбільш незалежним у смисловому і композиційно-синтаксичному відношенні. Він є ключовим опорним пунктом тексту німецького короткого оповідання, утворює смисловий та логічний каркас твору. Початковий абзац виступає певним рушієм сюжету, розвитку думки.

Подальші абзаци (внутрішні), аж до кінцевого, відіграють іншу роль в композиції тексту. Вони розвивають, пояснюють тему, що була намічена в початковому абзаці. В порівнянні з початковим абзацем, вони є менш самостійними, тісніше пов'язані між собою.

Не менш важливим ніж початковий є кінцевий абзац твору. Він підсумовує вже сказане, завершує тему твору.

Одним із засобів зв'язку між початком та кінцем твору (між початковим та кінцевим абзацами) може виступати повтор.

Явище повтору відповідної мовної одиниці має місце на всіх лінгвістичних рівнях (повтори вищих рівнів включають в себе, як правило, повтори нижчих рівнів). Факт наявності повтору на всіх рівнях мови, тісний взаємозв'язок і взаємодія окремих видів повтору як в середині одного рівня, так і між рівнями і створює системний характер повтору /3,с.3/.

В даній статті розглядається лейтмотив як один з видів повтору. Цей прийом, запозичений з музики, все частіше використовується письменниками як композиційний засіб, як певна особливість, пов'язана з персонажем, як його візитна картка, як засіб нарощання у плані змісту. Зародившись, лейтмотив все частіше закріплюється за певним явищем чи персонажем, аж доки не зростається з ним.

Не дивлячись на широке використання терміну „лейтмотив“, по-няття, закладене в ньому, визначено нечітко. В літературознавстві цей

термін має широке і розплівчасте трактування. В лінгвістичній стилістиці питання про статус лейтмотиву і про межі цього явища залишається відкритим. Одні лінгвісти досліджують конкретні форми мовного вираження лейтмотиву, не даючи пояснення цього стилістичного засобу, інші посилаються на загальні визначення з літературознавства. Але важливим є те, що, характеризуючи лейтмотив як вид повтору, дослідники зазвичай зосереджують увагу на функціональній стороні цього явища.

Так, наприклад, Е.Різель підкresлює, що лейтмотив є одним з видів архітектонічного повтору /10/.

Г.П.Ситюк також вважає, що головним для нього є текстові функції, які уможливлюють створення цілісності твору /6, с.105/.

О.Вальцель розглядає лейтмотив як візитну картку персонажа, характеризує його як важливий засіб посилити, піднести, прикрасити зміст слів, надати їм певні відтінки, наголошує на тому, що справжнє значення лейтмотиву полягає не у формі, а у змісті.

Т.Манн розглядає лейтмотив як стилістичний засіб, що ґрунтуються на явищі мовленнєвого повтору в першу чергу морфологічного, лексичного, семантичного рівнів і відрізняється від інших видів повтору 1) змістовим значенням на рівні тексту, 2) символічним характером, 3) можливістю більш складної форми мовленнєвого вираження, що пояснюється перш за все співвідношеністю слова, що функціонує як лейтмотив, з іншими одиницями мови в системі твору.

Г.Ламперт вважає, що лейтмотив наявний лише тоді, коли повторюється або видозмінюється певний, чітко окреслений елемент дії і лише таким чином, що попередній зміст залишається впізнаним.

Отже, лейтмотив перш за все базується на повторі різних мовних рівнів: морфологічному, лексичному, семантичному. Причому цей повтор

відрізняється смисловим значенням на рівні цілого тексту, символічним характером і асоціативним зв'язком з іншими елементами в системі твору /5, с.74/.

Коротке оповідання найбільш придатне для проведення аналізу стилістичних функцій лейтмотиву як елемента художньої системи твору. Це принцип відмови від прямого окреслення і вираження важливо-го в оповіді, тенденція до неповного висловлювання, надзвичайне згущення емоційно-експресивного змісту і, нарешті, тенденція автора до „відчуження“ (Entfremdung) того, що він зображує. Лейтмотив трактується у короткому творі як явище лігвостилістичне, що відіграє ключову роль у розумінні ідейно-смислового змісту тексту /5, с.74/ і разом з тим є засобом зв’язку між окремими структурами тексту, цементуючи їх в єдине тематичне ціле.

Лейтмотив, базуючись на категоріях ретроспекції та проспекції, відіграє важливу роль серед мовно-стилістичних засобів зв’язку між початком та кінцем твору.

Ретроспекція дозволяє значно ширше зобразити героїв, їх внутрішній світ, їх взаємовідносини з іншими людьми, що в результаті приводить до багатогранного розкриття ідеї твору /1, с.10/.

Проспекція тексту збуджує передбачуваність змістово-фактуальної інформації, що експліцитно виражена в наступних частинах тексту.

За допомогою ретроспекції та проспекції читач має змогу усвідомити пов’язаність просторових та часових зв’язків у творі.

Автор твору, ретроспективно відсилаючи читача до раніше повідомлених фактів, намагається надати їм більшого значення, зосереджує на них увагу читача, змушує його пам’ятати окремі моменти повідомлення. Отже, ретроспекція виступає в ролі засобу текстового зв’язку.

Ретроспекція може мати за мету:

- 1) відтворити в пам'яті читача відомості, що були подані раніше;
- 2) дати можливість переосмислити дані в новому контексті;
- 3) актуалізувати окремі частини твору /2, с106/.

Зосереджуючи увагу читача на основних епізодах, деталях, фактах, викладених на початку та в основній частині тексту, ретроспекція особливо чітко виявляється в кінці.

Ретроспекція може здійснюватись різними стилістичними прийомами, серед яких особливі місце займають лейтмотив та повтор. Письменник, повторюючи якусь раніше описану деталь, намагається закріпити в свідомості читача предмет, образ, подію і тим самим повертає увагу до минулого. Ретроспекція розглядає текст під кутом зору минулого, теперішнього та в певних умовах майбутнього.

В короткому оповіданні З.Ленца “Der seelische Ratgeber” ретроспекція реалізована за допомогою лейтмотиву „miträtselhafter Güte“, що п'ять разів повторюється протягом усього твору і ретроспективно відсилає нас на початок твору, де Вітко видається нам ще позитивним героєм, але ми маємо можливість на певних етапах розповіді переконатись у його дволікості та передбачити виявлення ще якихось негативних рис. Працівник видавництва журналу, що є зразком для інших, в кінці твору виявляється людиною, не гідною уваги.

За допомогою ретроспективного лейтмотиву кінець твору противставляється його початку, що експресивно підсилює зміст.

Проспекція може також сприяти контрастовій між початком та кінцем і, як категорія факультативна, вона може бути викликана актуалізованими відрізками тексту, а лейтмотив, як вираз проспекції, породжує свого роду передбачуваність, підготовлює читача до всякого роду несподіванок.

Так, коротке оповідання Г.Воманн „Verjährt“, написане у формі монологу, структуроване лейтмотивом „unsere netten Nachbarn“, що проходить крізь увесь твір, готовчи читача до несподіваної кінцівки.

Дія відбувається на узбережжі моря, де немолоде вже подружжя відпочиває впродовж п'ятнадцяти років. Відпочинок, що випромінює спокій і впорядковане життя, є лише зовнішньою оболонкою дійсності: „Das Erreichte scheint sie manchmal fast zu lähmen. Stundenlang reden sie kein Wort miteinander“. Проспективний лейтмотив допомагає читачу побачити внутрішню сторону подій. На перший погляд зразкове подружжя вміло приховує трагедію минулого: дочка загинула під колесами батьківського автомобіля. Її втрату вони намагаються трактувати не як болісну дійсність, стримуючись від постійних докорів: “Die Frau fand jahrelang die Auseinandersetzungen mit ihrem Mann schlimmer als den Verlust des Kindes, sie hätten sich, wünschten einer des andern Tod”. І не залишається жодного сумніву, що досягнутий спокій та благополуччя не загоїли рани минулого, а викликали лише їх ненависть один до одного. Кінець твору, протиставлений початку, викриває суть лейтмотивного словосполучення „nette Nachbarn“, виявляючи його облудність та іронічність.

Лейтмотив, базуючись на текстових категоріях проспекції та ретроспекції, в залежності від своїх додаткових стилістичних функцій може мати різні підвиди:

- 1) лейтмотив-характеристика розкриває образ в основному через внутрішню та зовнішню характеристики і підкреслює найважливіше, надаючи цій характеристиці емоційно-оцінного значення. Це може бути характеристикою певної ситуації, яка є необхідною для розуміння подальшого розвитку твору;

- 2) лейтмотив-попередження служить сигналом того, що читача очікує несподіваний розвиток подій;
- 3) лейтмотив-деталь зосереджує нашу увагу на характерній деталі опису явища чи особи і стає рисою, що маркує їх;
- 4) лейтмотив-нагадування: його функція – виділити з багатьох персонажів, іноді – з цілого натовпу, певну діючу особу за допомогою повтору яскравих ознак зовнішності та поведінки /5, с.75/. Іноді цей лейтмотив відновлює в пам'яті читача певні деталі ситуації чи вчинки головної особи, відсилаючи його до початку твору. Дуже часто в кінці оповідання на нас чекає щось зовсім протилежне, і це створює контраст з початком;
- 5) лейтмотив-символ стає символом теми, що проходить крізь увесь твір, відсилаючи все інше на другий план.

Такі види лейтмотиву особливо чітко спостерігаються в коротких оповіданнях З.Ленца, Г.Белля, В.Борхерта, Г.Воманн, В.Шнурре, Г.Шедліха, Г.Браша, С.Гермліна, Г.Кунерта та інших.

В текстах, що досліджуються, ми бачимо, що під час опису лейтмотив базується на багаторазовому нагадуванні якихось характерних рис об'єкту опису. Мовне втілення це знаходить у лексичному та семантичному повторі домінант (або кількох домінант) опису.

Лейтмотив-характеристика „ein schäbiger Anfänger“ у короткому оповіданні З.Ленца „Der längere Arm“ висвітлює архітектора Ейслера не з найкращої сторони. Дід Ейслера був співвласником страхової компанії Годепіля і одного дня безслідно зник. При ремонтних роботах у бюро фірми Ейслер знаходить в ніші скелет з вогнепальною раною у черепі. Це, очевидно, залишки його діда, що став жертвою злочину Годепіля. Заховавши череп як доказ, Ейслер намагається шантажувати власника

фірми, вимагаючи гроші. Але, не розрахувавши свої сили, Ейслер сам потерпає від помсти Годепіля: спершу втрата квартири, потім звільнення з роботи. Протягом оповіді стають помітними перші симптоми майбутньої агонії в молодому подружжі. Від дружини Ейслер вислуховує гнебну характеристику своєї особи з обов'язковим використанням слова „schäbig“, словосполучення з яким стають лейтмотивом твору:

der alte Godepiel [...] spielt nicht die schäbigste Rolle; welch ein schäbiger Anfänger du bist; auf dein schäbiges Angebot; Du bist ein schäbiger Anfänger, Eisler.

Прикладом використання автором лейтмотиву-попередження для з'язку початку і кінця твору є оповідання Г.Белля “Der Bahnhof von Zimpren”.

Цей твір є своего роду сатирою на „економічне диво“ в Німеччині. Тут йдеться про маленьке містечко Zimpren. Архітектурною візитною карткою його є вокзал, оздоблений відомими майстрами, зовнішня велич якого розрахована вже на велике місто. В містечку знайдені поклади нафти. Це призводить до спекуляції землею і до безглузного планування майбутнього. Нафтovій компанії “Sub Terra Spes” протиставлені відсталі селянка Флора Кліп та її не дуже розумний робітник Гозвін. Флора не хоче ризикувати власною землею і залишається остронь, а Гозвін пророкує невдачу, повторюючи вираз “Ihr werdet's ja sehen, sehen werdet ihr's”, що стає лейтмотивом-попередженням. Лейтмотив-попередження тісно пов'язаний з категорією проспекції. Він створює передумови нового розвитку подій. Компанія „Sub Terra Spes“ зазнає невдачі при бурінні нафтової свердловини, і відсутність нафти жителі пояснюють собі тим, що „Prospektoren [...] nicht an Gott glaubten“. Містечко занепадає. І селянка Флора має можливість скупить за безцінну землю і використати її в аграрних цілях. Пророкуючий вислів Гозвіна перейшов з

Futur в Präsens і чітко показує, хто є насправді нерозумним – він чи фанатики, що бажали швидкої наживи.

Нерідко твір базується не на одному, а на декількох видах лейтмотиву.

Це ми спостерігаємо у творі З.Ленца „Ein Haus aus lauter Liebe“. Хоча заголовок та зчин дають нам підставу захоплюватись сім'єю, члени котрої люблять одне одного, подальший розвиток подій та використання автором двох паралельних лейтмотивів: лейтмотиву-попередження die fleischige Hand та лейтмотиву-характеристики die gütige Stimme, що характеризують господаря дому, руйнують попереднє позитивне враження, викликане початком твору. Обидва словосполучення у видозмінений або незмінній формі з'являються при кожному описі господаря дому, опис розвивається з обов'язковим використанням цих домінант.

При першому описі господаря будинку автор виділяє наступні деталі: die gütige, ruhige Stimme; die kurzen, fleischigen Finger; fleischiger Mann. В подальшому опис розвивається з обов'язковим використанням названих деталей, що стали домінантами опису господаря дому:

... und mit gütiger Stimme sagte; er gab mir seine Hand, eine warme, fleischige Hand; er entschuldigte seine Rückkehr durch gütiges Lächeln; er legte die kurze fleischige Hand auf meinen Arm i т.д.

За допомогою лейтмотиву-характеристики автор концентрує увагу читача на найважливішому, залишаючи позаду те, що є зайвим для розуміння авторського задуму, а лейтмотив-попередження – це підготовка до кульмінаційного моменту, застереження про можливо неочікуваний розвиток подій.

У короткому оповіданні З.Ленца „Küste im Fernglas“ розкриттю особистості сприяє лейтмотив-деталь „die müden, geröteten Augen“ у видозмінений або незмінній формі: Müdigkeit in den Augen; das müde Gesicht mit den geröteten Augen; vor Müdigkeit geröteten Augen. Оповідь

ведеться від імені головного героя Бурова (“ein schwerer Mann mit bekümmertem Karpfengesicht”), що з підзорною трубою обстежує узбережжя. Він розшукує тіло своєї дружини, що погожого суботнього ранку попливла в море з незнайомцем і, очевидно, втопилася разом з ним.

У розмові зі старим рибалкою пошуки своєї жінки він пояснює наступним чином:

„Ich wollte sie nur begraben /.../. Wenn sie nicht tot wäre – wahrscheinlich wäre ich dann nicht gekommen. Aber sie muß ertrunken sein, sonst hätte sie sich gemeldet“.

Цей та інші вирази служать сигналом соціальної деградації Бурова. Із сумуючого чоловіка з почервонілими від втоми очима він перетворюється у людину, що шукає тіло жінки лише задля заспокоєння совісті. Його зовнішність та внутрішній світ перебувають у дисгармонії і лейтмотив-деталь служить підсиленням цього контрасту. З великим здивуванням він впізнає шаль своєї жінки у руках незнайомого чоловіка, а згодом і саму дружину. Із відвіця він перетворюється на чоловіка, покинутого жінкою, що не могла його більше терпіти.

Таким чином, лейтмотив-деталь акцентує увагу читача на основних положеннях оповіді і складає основу сюжетного розвитку.

Лейтмотив-нагадування відтворює якісні деталі опису героя чи певну ситуацію і зосереджує нашу увагу на цьому. Але, як говорилось вище, дуже часто в кінці твору виникає щось зовсім інше, ніж те, на що ми сподівались. Це так званий ефект нездійсеного очікування. Проспекція, що виникає в процесі читання, виявляється помилковою. Ефект нездійсеного очікування – це порушення проспекції, що виникла під час лінійного розвитку оповіді. В таких випадках проспекція викликає ретроспекцію /2, с.112/. І лейтмотив-нагадування є не що інше, як вираження ретроспекції.

У короткому оповіданні Г.Воманн „Landliches Fest“ лейтмотив-нагадування „das tote Kind“ створює атмосферу напруженості та впливу минулого на теперішнє.

Це оповідання – внутрішній монолог жінки. Вона є господинею на одній з численних вечірок. З одного боку оповідання базується на контрасті зовнішньої поведінки цієї жінки та її внутрішнього стану. Вона ввічливо приймає гостей, бере участь у їхніх розмовах, приділяє увагу своєму коханому, спостерігає за фліртом свого чоловіка. У той же час вона у думках повертається до фото мертвої дитини, яку випадково знайшов якийсь студент. Як відбулося вбивство, як знайшли мертвє тіло, намагання поліції знайти батьків, щоб встановити ім'я дитині, – всі ці питання заповнюють свідомість жінки. І постійно перед її очима – фото мертвої дитини. Ретроспективний лейтмотив “das tote Kind” не дає жінці зосередитись на вечірці, відсилає її свідомість до жахливої події, лишаючи її спокою та закликаючи до співчуття, до розуміння того, що у зовні упорядкованому суспільстві, де живе вона і всі її такі респектабельні гости, не все так добре і справедливо.

У короткому оповіданні В.Борхерта “Das Brot” перед читачем постає за допомогою коротких діалогів і описових абзаців життєва ситуація, що висвітлює глибокий зміст післявоєнної історії Німеччини: голодний період та „тваринне“ прагнення окремих людей вижити, дуже часто за рахунок інших. На прикладі старого подружжя, яке разом вже 39 років, автор показує, наскільки сильно впливає скрута на спільне життя.

Жінка серед ночі знаходить у кухні свого чоловіка, який таємно відрізає собі шматок хліба, приховуючи це від неї. Ця ситуація викриє всю мізерність їхнього становища: кохання, яке колись пов’язувало цих людей, зникло; почуття голоду стало важливішим від нього.

Але одночасно Борхерт показує благородство жінки, яка акцептує

брехню чоловіка і добровільно відмовляється від свого шматка хліба. І це є найважливішим моментом твору.

Події твору розгортаються на кухні (*in der Küche*). Цей лейтмотив став символом твору, символом нестачі харчів. Номінативний ланцюжок *Küche* – *Küchenschrank* – *Küchentisch* посилює значення лейтмотиву і підтримує тему твору. Отже, лейтмотив-символ – це основна тема, що проходить крізь увесь твір, з’єднуючи його початок і кінець.

Підсумовуючи, слід відзначити, що лейтмотив як один з видів повтору служить засобом зв’язку частин короткого оповідання, в першу чергу початку та кінця, поєднуючи їх як семантично, так і структурно, і є засобом створення цілісності його тексту. Крім того, лейтмотив становить смисловий центр твору, навколо котрого розгортається оповідь. Повторюючись, він несе в собі складну ідейну насыщеність, символічну скерованість та виконує при цьому функцію емоційного піднесення, що характеризується нарощанням значення оповіді. На основні значення складових елементів лейтмотиву нашаровуються додаткові семантичні відтінки, що веде до поглиблення емоційно-смислового характеру оповіді.

Література

1. Бернадская Н.И. Идейно-художественная функция временных смещений в композиции современного романа. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Киев, 1986.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981.
3. Головкина Н.Г. Повтор как стилистическое средство в различных видах и жанрах речи. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 1964.

4. Протченко Й.Ф. О понятии “композиция” // Лексикология и стилистика в преподавании русского языка как иностранного. Москва, 1986.
5. Никонова А.Ф. Лейтмотив и его функции в новелле Д.Г.Лоуренса „Англия, моя Англия“ // Межвузовский сборник филологического факультета ЯГУ. – Якутск, 1995.
6. Ситюк Г.П. Лейтмотив как элемент ритма художественной прозы Томаса Манна (на материале новеллы “Тонио Крекер”) // Исследования по романской и германской филологии. – Киев, 1977.
7. Böll H. Die schwarzen Schafe. Erzählungen 1950-1952. – Köln, 1983.
8. Lenz S. Der Anfang von etwas. Erzählungen. – Leipzig, 1981.
9. Lenz S. Jäger des Spotts. Geschichten aus dieser Zeit. – München, 1981.
10. Schendels E., Riesel E. Deutsche Stilistik. – Moskau, 1975.

Л.В. Рогач

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ СЕМАНТИКИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Сучасна мова відіграє активну роль у культурі та пізнанні, виступаючи унікальною властивістю людини *homo sapiens*, і є найважливішим засобом формування й існування людських знань про світ. Термінологічну лексику розглядаємо як певну систему засобів, що використовується у сфері інтелектуальної діяльності: фіксації, логічного розгортання знання, передачі іншій людині пізнавальної інформації тощо. Будучи важливою частиною мови, термінологія виступає знаряддям пізнавальної роботи, є ”фіксатором пізнаваної дійсності“ [8, 6] і, безумовно, одним із найскладніших і найцікавіших об’єктів пізнання. Лінгвістична термінологія, як і мова взагалі, є явищем когнітивним, передаючи інформацію про світ, її опрацювання та забезпечуючи перебіг комунікативних процесів, під час яких здійснюється обмін знаннями. Мова як невід’ємний та органічний складник людського розуму тісно пов’язана з іншими когнітивними структурами і процесами – сприйняттям, мисленням, увагою, пам’яттю тощо. Тому основними напрямками дослідження лінгвістичних термінів у когнітивному аспекті виступають:

- 1) визначення ментальних уявлень мовного знання;
- 2) аналіз формування і отримання знання;
- 3) використання позамовного знання у мовленнєвій діяльності.

Пізнання об'єктивної дійсності відбувається при суспільно необхідній діяльності і розкриває різnobічні характеристики об'єктів і процесів, виявляючи їх взаємозв'язки, відношення в різних ситуаціях, а також місце і роль в екстрапінгвістичній реальності.

Номінативна діяльність людини тісно пов'язана з когнітивною і певним чином відображає різний склад бази знань, а також специфічні способи їх організації [1, 169]. Для термінології як основої галузі номінативної діяльності людини когнітивні аспекти дослідження є особливо актуальними, оскільки терміни утворюються при узагальненні абстрагуванні явищ матеріального світу, які є об'єктами пізнання, і відразу ж стають "знаряддям наукового мислення" [6, 7].

Термінологічне слово розглядаємо як неподільну одиницю мислення, що постає найменшим відрізком конкретного мисленневого процесу. У нашому випадку цим відрізком є наукове поняття лінгвістики, що позначається терміном-словом, яке одержуємо на основі понять про практичну і теоретичну діяльність людини.

У термінологічному дослідженні власне лінгвістичні та когнітивні стратегії повинні тісно переплітатися, а це, на думку І.Р.Мархасєва, розкриває модель "когнітивне → лінгвістичне → когнітивне", яка відображає таке співвідношення функцій визначених стратегій:

- 1) ідентифікацію слова-назви цієї структури представляє лінгвістична стратегія;
- 2) визначення його змісту за словниковою дефініцією, що відповідає певній концептуальній системі знання, забезпечує когнітивна стратегія;
- 3) належність базового слова-назви до однієї із змістових категорій (таких як предмети, процеси, властивості, величини) і його

відношень до інших слів-назв встановлює лінгвістична стратегія;

- 4) освоєння системного змісту як інтенсіонала поняття допомагає визначити когнітивна стратегія;
- 5) встановлення семантичних зв'язків між атрибутивними компонентами, підпорядкованими похідному слову-назві, розкривається лінгвістичною стратегією [4, 140].

Одним з важливих аспектів когнітивної лінгвістики є семантика, що базується на комплексному підході до розуміння значення лексеми, яке складається з ряду взаємопов'язаних змістів. Когнітивна семантика розглядає значення як таке, що ідентифікується не з умовами правдивості, а з "ментальним досвідом" або "концептуалізацією" в широкому розумінні цього слова" [7, 92].

Семантика загальновживаного слова або терміна являє собою результат пізnavальної діяльності людини, її знань про світ, тому термін розглядаємо в тісному взаємозв'язку з практичним досвідом. У значенні терміна когнітивна лінгвістика виділяє не саму його сутність, а те, як воно представлене в нашій свідомості. Отже, ключовим поняттям у семантичному аналізі стає ментальна репрезентація знань.

На сучасному етапі розвитку мови контрастивна семантика базується на принципах когнітивної лінгвістики, адже "семантичний потенціал мов є втіленням загальних та специфічних шляхів пізнання світу різними народами планети" [3, 4]. Оскільки когнітивна лінгвістика неможлива без урахування спільного і відмінного в різних мовних картинах світу, то вона, в свою чергу, збагачується надбаннями контрастивної семантики. Завдання когнітивної лінгвістики та контрастивної семантики полягає в тому, щоб побачити невидиме, відчути іде-

альне шляхом логічного зіставлення людських мов. Саме таким чином можливе виявлення "універсальних за своєю природою найдрібніших змістових одиниць – сем, котрі складають основу єдиного когнітивно-семантичного континууму і які розчинено в живих людських мовах та свідомості їх носіїв" [3, 5].

Проведений на основі лексикографічних джерел компонентний аналіз лінгвістичної термінології української та англійської мов дозволив виділити у семантиці термінологічних одиниць семи, які характеризують терміни як загальновживані і спеціальні слова. Когнітивний підхід до дослідження семантики термінів виявив, що серед усього загалу сем є такі, які вказують на існування поняттєвих категорій, що виражают гносеологічну сутність термінології.

Найважливішою частиною когнітивної інфраструктури людського пізнання є "здатність до утворення концептів та категорій" [2, 3]. Категорії служать фундаментом окремих наук, складаючи основу знань людини, і виступають одиницями, що впорядковують людський досвід, знання, враження, оцінки і т.ін. Унаслідок своєї виняткової важливості проблеми категоризації світу посіли провідне місце в когнітивній науці. Категоризація тісно пов'язана з лінгвістикою, оскільки фрагменти світу дістають свою назву завдяки мові. Термінологія є саме тією сферою наукової діяльності людини, що найбільше піддається поділу на категорії. Лінгвістична терміносистема як результат пізнавальної і класифікуючої діяльності відображує "категоризацію окремих ділянок концептуальної картини світу" [5, 165].

Категорія у філософії і когнітології розглядається як одна з форм усвідомлення специфіки найістотніших властивостей природних об'єктів, суспільства і мислення. У лінгвістиці термін "категорія" використовується неоднозначно – він виступає і як "категорія свідомості", і як "мовна категорія". При дослідженії семантики одиниць лінгвістич-

ної термінології як загальновживаних слів і термінів яскраво виявляється співвідношення двох типів: поняттєві категорії розглядаємо як універсальні, що існують у конкретному суспільному середовищі; мовні категорії вживаються відносно класів мовних одиниць, в основі виділення яких лежить певна загальна властивість.

Дослідження лінгвістичних термінів української та англійської мов з когнітивних позицій виявило, що в їх семантиці доцільно виділяти такі "категорії свідомості":

манера (*стиль, склад, письмо, акцент, інкорпорація, флексія, жанр, афікація, метод, form, composition, style, language, government, rule, writing, position*);

зміна (*час, відміна, трансформація, чергування, словозміна, варіант, конверсія, інверсія, метатеза, gradation, conversion, transformation, communication, translation, transposition, inflection, reduction, comparison*);

творення (*деривація, словозміна, словоскладання, конверсія, префіксація, composition, articulation, information, synthesis, derivation, consonantism*);

тип, вид (*рід, система, відношення, курсив, типологія, жанр, form, style, function, class, rhythm, gender, genre*);

форма (*час, рід, система, правило, морфологія, інфінітив, омограф, імперфект, однина, stem, voice, case, phrase, rhythm, method, mood, feature, contraction*);

час (*період, термін, stem, government, period, gradation, article, term*);

дія (*заперечення, редукція, асиміляція, опис, забарвлення, керування, стягнення, спосіб, запозичення, інформація, переклад, додаток, composition, mark, gradation, writing, position, articulation, construction, conversion*);

предмет (знак, основа, тема, суб'єкт, сегмент, mark, stop, word, subject, article, case, construction, feature, singular, dictionary, negation);

місце (вид, стан, склад, позиція, stop, position, utterance);

стан (кома, асиміляція, composition, style, gradation, opposition, extension, stress);

уміння (письмо, мова, language, speech, information, utterance, person, comparison, discourse).

Дослідження "категорій свідомості" в загальновживаній семантиці українських та англійських термінів виявило, що в англійській мові семантика більшої кількості одиниць містить вказівку на певну категорію, ніж в українській, а це свідчить про сильніші тенденції до об'єднання за когнітивними ознаками.

Те, що у семантиці окремих досліджуваних слів містяться, крім "категорій свідомості", ще й "мовні категорії", є свідченням термінологічності цих одиниць. Так, в українській мові граматичні категорії дієслова представлені іменниками **стан, час, вид, особа**, а іменних частин мови – термінами **рід, відмінок, двойна** та ін.

Оскільки протилежність понять виступає невід'ємною властивістю мови науки, то особливого значення надаємо категорії протилежності, яка є важливою когнітивною особливістю лінгвістичної термінології. Основою протилежності на референтному рівні вважаємо істотну відмінність (передумова протиставлення), на когнітивному – концептуальну протилежність, на мовному – антонімію. Наприклад, **майбутній час – минулий час, препозиція – постпозиція, аналіз – синтез, аналогія – диференціація, consonant – vowel, postfix – prefix, assimilation – dissimilation, consonantism – vocalism** та ін.

Отже, виходячи з когнітивних позицій, лінгвістичний термін розглядаємо як неподільну одиницю мислення, що відображає наукове по-

няття лінгвістики. Через призму категоризації світу співвідношення загальновживаної та термінологічної семантики одиниць лінгвістичної термінології виявляється у можливості виділення в їх семантиці "категорій свідомості" та "мовних категорій".

Література

1. Егоршина Н.В. Значение пространства (среды, места) в военной терминологии // Категоризация мира: пространство и время. Материалы научной конференции. – Москва: Диалог-МГУ, 1997. – С. 169–171.
2. Кубрякова Е.С. Категоризация мира: пространство и время (вступительное слово) // Категоризация мира: пространство и время. Материалы научной конференции. – Москва: Диалог-МГУ, 1997. – С. 3–14.
3. Манакін В.М. Когнітивні аспекти контрастивної семантики // Проблеми зіставної семантики. Збірник статей за доповідями Міжнародної наукової конференції. – К.: КДЛУ, 1999. – С. 3–6.
4. Мархасев И.Р. О соотношении собственно лингвистических и когнитивных стратегий в коммуникативном терминоведении // Когнитивная лингвистика конца XX века. Материалы международной научной конференции в 3-х частях. Часть 1. – Минск, 1997. – С. 139–141.
5. Новодранова В.Ф. Значение категории пространства в медицинской терминологии // Категоризация мира: пространство и время. Материалы научной конференции. – Москва: Диалог-МГУ, 1997. – С. 165–166.

6. Панько Т.І. Зміни у системі українського наукового мовлення // Мова і соціальні процеси. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 26. – Львів: Світ, 1997. – С. 5–9.
7. Полюжин М.М. Основные положения когнитивной грамматики как особого типа описания языка // К юбилею ученого. Сборник научных трудов, посвященный юбилею доктора филологических наук, профессора, главного научного сотрудника лаборатории теоретического языкознания РАН Е.С. Кубряковой. – М.: МГПУ, 1997. – С. 91–97.
8. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наукова думка, 1988. – 238 с.

E.A. Рулєва

НЕКОТОРЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИЗУЧЕНИЯ ДЕТСКОЙ РЕЧИ В ЗАРУБЕЖНЫХ ГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ

Интерес к изучению детской речи появился еще в XIX веке, когда некоторые лингвисты начали вести дневники, в которых они описывали рост и развитие своих детей. К таким учёным относятся Тэн (Франция), Гвоздев (Россия), супружеская пара Стерн (Германия) и многие другие [9;35].

Однако, до конца 50-х годов, интерес к детской речи носил скорее описательный, чем теоретический характер. И только с развитием психолингвистики, социологии (в частности, социолингвистики) и целого ряда когнитивных наук стали исследоваться внутренние механизмы детской речи, её функционирование и развитие. В данной статье мы попытаемся осветить некоторые тенденции изучения детской речи за рубежом, характерные для второй половины XX века.

Термин “психолингвистика” вошел в научный обиход с 1954 года, после опубликования в США коллективной работы под редакцией Ч.Э Осгуда и Т.А Себеона, которая носила это название.

Психолингвистика – это наука, изучающая процессы речеобразования, а также восприятия и формирования речи в их соотнесенности с системой языка [2;40].

В первые 7-10 лет своего существования психолингвистика опиралась на общепсихологическую концепцию американского необихевиоризма, концепцию, в которой поведение человека (в том числе и речевое) выступает как организованная система реакций на стимулы, поступающие из внешней среды. Для психолингвистов данного направления (их признанным лидером был Чарльз Осгуд) внутренняя организация речевого механизма была своего рода системой фильтров, задерживающих и преобразовывающих стимул (на “входе”) и реакцию (на “выходе”) [9;37]. Например, при виде бегущей женщины (стимул) в голове наблюдателя должна была немедленно появляться, а затем и произноситься фраза: “Женщина бежит” (реакция).

Увлечение бихевиоризмом сыграло большую роль в становлении теории познания и в увеличении интереса к человеческому организму, но в то же время привело к упрощенному пониманию языка и процесса овладения ребенком речью. Считалось, например, что дети учатся говорить, запоминая отдельные фразы и выражения, а затем употребляют их в соответствующих ситуациях [8;34].

Ситуация в психолингвистике коренным образом изменилась с появлением трансформационно-порождающей грамматики Н.Хомского, которую он впервые сформулировал в работе “Синтаксические структуры” в 1957 году. Критикуя концепцию бихевиористов, Хомский указал на тот факт, что, во-первых, для запоминания всех фраз какого-либо языка не хватило бы и целой жизни, и что, во-вторых, фразы, слышимые ребенком в детстве, не являются безупречными грамматическими образцами, так как разговор-

ная речь изобилует повторениями, незаконченными репликами и т.п. [1;42]

В свою очередь, Хомский предположил, что ребёнок запоминает не конкретные предложения, а принципы, на основе которых таковые возникают, причём эти принципы и правила ребёнок выводит из слышимой им речи [1;76].

Одним из важнейших предположений Хомского было предположение о том, что “мышление обладает врождённой умственной структурой, делающей возможным усвоение языка” [1;96]. При этом он выделял два фундаментальных противопоставления: “языковую способность” (*linguistic competence*) – это потенциальное знание языка, и “языковую активность” (*linguistic performance*) – использование языка в реальной речевой деятельности.

Кроме того, трансформационно-порождающая грамматика была предназначена для описания языковой активности говорящего. Структура этой грамматики имеет три основных компонента: синтаксический, семантический и фонологический, из которых главным, центральным, является синтаксис, а семантика и фонология выполняют по отношению к синтаксису интерпретирующие функции [1;42].

Теоретические положения Хомского определили ход исследований детской речи на последующие несколько лет. Теория трансформационно-порождающей грамматики изменила общепринятые представления о языке в целом и о детской речи в частности и позволила по-новому описывать языковую систему, что могло быть использовано и в описании речи ребёнка.

Следует, однако, отметить, что многие теоретические разработки 60-х годов были опровергнуты дальнейшими исследовани-

ями. Дело в том, что, в большинстве своём, эти разработки оказались упрощенными, т.к. ограничивались только синтаксическим уровнем.

Вот почему в начале 70-х годов многие лингвисты (Е.Кларк, К.Нельсон, М.Боверман, Л.Блум и др.), изучавшие детскую речь, обратили внимание на то, как дети овладевают значениями новых слов. Семантика, незаслуженно забытая ранее, была выдвинута на первый план.

Например, в 1973 году английский филолог Е. Кларк начала изучать детскую речь на основе теории семантических составляющих [8;34]. Согласно этой теории значение слова состоит из более мелких семантических единиц (сем). Ребёнок усваивает значения слов путём постепенного изучения различных семантических характеристик в процессе взаимодействия с окружающей средой. Данные характеристики, как правило перцептивной природы, усваиваются ребёнком иерархически от общих к частным. Несмотря на критику, которой подвергалась теория Кларк за невозможность связать её с какой-либо общей семантической или перцептивной теорией [3;48-49], она, вот уже многие годы, успешно применяется в практическом изучении детской речи.

Следует отметить, что одним из результатов исследования семантики детской речи стал повышенный интерес к экстралингвистическим факторам, влияющим на речь ребенка. Это привело к сотрудничеству лингвистики с такими науками, как социология, этнография, прагматика. Исследователи вышли за рамки филологии: они считали, что следует изучать не только систему языка, но и то, как эта система функционирует в различных ситуациях, а также то, как она используется в зависимости от цели.

Таким образом, возникли работы, исследующие влияние на речь социального происхождения, пола, возраста и социальных ролей собеседника и многих других экстралингвистических факторов [9;51-56].

По мнению целого ряда исследователей, в середине XX века произошла “самая важная после восшествия на престол атомной физики понятийная и технологическая революция, имеющая долгосрочное влияние на всех уровнях общества” [7;21]. Она получила название “когнитивной революции”, и её результатом явилось создание технологии информации и искусственного интеллекта, а также использование математической логики для описания нервной системы и мышления человека.

Основу когнитивной революции составляют такие дисциплины как эпистемология, лингвистика, нейронауки, когнитивная психология и изучение искусственного интеллекта, которые, вслед за Франческо Варела, мы объединим под названием “науки и технологии познания” (НТП). Основателям НТП: Джону Ньюману, Норберту Виннеру, Аллану Тюрингу и др. – казалось, что “изучение феноменологии разума слишком долго оставалось достоянием психологов и философов и что теперь, для описания его скрытых процессов, нужно прибегать к эксплицитным механизмам и математической логике” [7;29].

Целью сторонников НТП было создание общетеоретической науки о функционировании разума [5;7].

С 1956 года, после двух конференций в Кембридже и Дартмуте, в рамках НТП возникло новое направление – когнитивизм, или компьютериализм. Когнитивизм основывался на гипотезе о том, что человеческий интеллект по своим свойствам очень близок

зок к компьютеру и что познание может быть определено как компьютерная обработка. Исследования того времени были посвящены созданию когнитивного устройства, способного понимать человеческий язык и писать свои собственные программы, а также проблемам перевода естественных языков и т.п.

Однако через два десятилетия после возникновения НТП логический подход как главный в когнитивных науках был подвергнут сомнению. Например, на конференции в Масси тот факт, что в реальном мозге нет ни схем, ни микропроцессора, и то обстоятельство, что информация не хранится в определенных местах, стали предметом серьёзных дискуссий [7;53]. Учёные приходят к выводу, что “самый глубокий и основательный интеллект – это интеллект ребёнка, который овладевает языком на основании ежедневного потока разрозненных реплик или который воссоздаёт осмыслиенные предметы из бесформенного потока световых лучей” [7;56].

Таким образом, НТП начинают заниматься изучением естественных биологических систем, в частности языковой активностью ребёнка. Развитие когнитивных наук оказывает самое непосредственное влияние на изучение детской речи: отныне языковое развитие ребенка изучается не само по себе, а в связи с развитием его общих когнитивных способностей.

В конце 80-х годов на стыке когнитивных наук и лингвистики возникает новое направление – когнитивная семантика, “удовлетворяющая как требованиям лингвистической, так и требованиям когнитивной системы” [4;6]. Ф. Кордье допускает, что представления основываются главным образом на нескольких базовых

категориях: на категориях предметов, состояний, действий, отношений (причинных, временных и т.п.). Эти когнитивные гиперкатегории являются фактором, определяющим языковые процессы. Задача исследователя состоит в том, чтобы выделить из речи детей семантические черты, на основании которых можно сделать вывод о задействованных в ней семантических категориях (анализ делается с учётом характеристик окружающей среды и коммуникативной ситуации). Таким образом, язык становится сильнейшим средством для изучения развития и организации понятий, в той мере, в которой значения и порядок их усвоения являются для исследователя средством изучения ключевых онтологических категорий [4;7].

Несмотря на многочисленные исследования в области лингвистики, психологии и социологии, до сих пор ещё не создана единая концепция детской речи. Тем не менее, на сегодняшний день, основной тенденцией в её изучении является использование комплексного подхода, включающего в себя методы и теоретические достижения различных научных направлений. Может быть, следуя именно этим путем, станет возможным создать единую теорию, применимую на самых разных уровнях изучения детской речи.

Литература

1. Хомский Н. Язык и мышление. – М.: Изд. Моск.ун-та. 1972 – 121 с.
2. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. –М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

3. Atkinson, Martin. Explanations in the study of child language development. Cambridge University PRESS, Cambridge, 1982.
4. Cordier, Françoise. Représentation cognitive & langage: une conquête progressive. Armand Colin, Paris, 1994.
5. Dupui, Jean-Pierre. Aux origines des sciences cognitives. La Découverte, Paris, 1999.
6. Neves, Rui Da Silva. Psychologie cognitive. Armand Colin, Paris, 1999.
7. Varela, Francisco J. Invitation aux sciences cognitives. Editions du Seuil, Paris, 1989.
8. Tsuriadu, M. O logos ton pedion tis proscholikis ilikias. Ekdosis «Promiteus», Fessaloniki, 1995.
9. Kati D. Glossa ke epikinonia sto pedi. – Athena: Odysseas, 1996.

М. Аль-Сайд

РАЗНОМАСШТАБНЫЙ ТОПОС В ИНФОРМАЦИОННЫХ СООБЩЕНИЯХ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ГАЗЕТЫ

Газетная информационная заметка относится к такому типу текста, который несет на себе очень яркий отпечаток газетного функционального стиля. Это текст, существующий в рамках определенного издания, адресованного определенному сектору читательской аудитории. О роли аудитории в газетной коммуникации см.: [3, с.34]. Материалом данного исследования выступают англоязычные газеты, адресованные арабским читателям и издающиеся в странах Арабского Востока и в США.

Из этих газет были отобраны краткие информационные сообщения о политических, экономических, культурных событиях. Объем таких сообщений колеблется от 50 до 500 словоупотреблений. Краткость подобных сообщений является их отличительной чертой. Об этом, в частности, см.: [2, с.11].

Коммуникативная задача такого текста сводится к информированию читателей о каком-либо событии, произшедшем где-то и когда-то. “Единичность события – важная характеристика содержания заметки. Она позволяет фиксировать факт в лаконичной языковой структуре, называя что, где, когда произошло” [4, с.60].

Предметом изучения в данной статье оказывается пространство, изображаемое в газетных информационных заметках, его смысловая, т.е.

содержательная структура. Место происходящих событий обозначаем термином “*topos*”, часть высказывания, которая называет или описывает это место, обозначаем термином “*топосный маркер*”.

Объем выборки составили более 2000 маркеров, зарегистрированные в 500 текстах информационных материалов, опубликованных в газетах “*Syria Times*”, “*Arab News*”, “*Arab Times*”, “*Arrayah Newspaper*” в 1999 году. Проанализировав полученный материал, приходим к следующим наблюдениям и выводам.

Размеры топоса, в котором происходит событие, освещенное в информационной заметке, могут быть различными: от всей земли до уличного перекрестка или этажа отдельного здания. В связи с этим выделяем несколько различных масштабов газетного топоса: глобальный топос, макротопос, локальный топос и микротопос.

Глобальный топос укладывается в рамки всего мира или больших частей Земли, таких как континенты, конгломераты стран, объединенных по национально-культурному или территориальному признаку (Балканы, Арабский мир).

“...ambassadors to Britain *from around the world*, including Moscow and Washington” (151);

“...conflicts prevail *in the African continent*” (108).

(Адреса иллюстративных цитат см. в списке иллюстраций).

Особенность газетной информационной заметки, адресованной арабской читательской аудитории, проявляется в том, что информационно ценными оказываются в первую очередь события, происходящие в Ближневосточном регионе. В группе глобальных топосных маркеров доминируют соответствующие маркеры Middle East, Arab countries, Islamic countries.

Можем сделать вывод о том, что центр пространственных координат в газетных сообщениях локализуется в зависимости от читатель-

ской аудитории, места ее проживания и круга политических, культурных и пр. интересов.

Глобальный топос зафиксирован в небольшой части выборки. Объяснение этому следует искать во внеязыковой ситуации порождения газетного сообщения. Новостные заметки, публикуемые в ежедневных газетах, не могут содержать большое количество сообщений о новых событиях, происходящих в глобальном масштабе, поскольку события, важные для всей Земли или ее крупных регионов, не происходят ежедневно.

Макротопос очерчивает не столь широкие пространственные рамки описываемых событий. Этот масштаб охватывает такой топос, как страна, часть страны, город, море, гора, долина и т.п.

“...refugees poured *across Kosovo borders into Albania, Macedonia and Montenegro*” (131);

“...president al-Assad’s visit *to Russia*” (95).

Следует подчеркнуть, что урбанизированное, т.е. обжитое и преобразованное человеком пространство по частоте упоминания в анализируемом материале многократно превосходит ландшафтное, т.е. природное пространство. Соотношение составляет 20 : 1.

Указанные частотные характеристики следует интерпретировать следующим образом. Авторов и читателей газетных информационных сообщений главным образом интересует мир человеческих, прежде всего социальных, отношений и взаимодействий. Мир природы как таковой оказывается на заднем плане.

Преобладание урбанистического пространства над ландшафтным можно считать функционально-стилевой и жанровой особенностью референтного пространства, изображенного в газетном информационном тексте. О теории экстралингвистической основы жанра в журналистике см. работу Б.А.Зильберга [1, с.72].

По своей географической локализации макротопос анализируемых газетных сообщений весьма разнообразен. Наибольшее внимание, однако, привлекают события, происходящие в странах Ближневосточного региона: в Сирии, Ливане, Саудовской Аравии, Объединенных Арабских Эмиратах. Значительную часть макротопосных маркеров составляют также обозначения территорий, где происходят военные конфликты: Балканы, Кашмир и т.п.

“Indian troops in Kashmir’s northern Drass Kargil and Batalic sectors”(79).

Анализ материала показывает, что каждые четыре из пяти топосных маркеров в газетном информационном сообщении оказываются макротопосными, обозначающими относительно крупные участки пространства. Само пространство здесь воспринимается через призму административно-географического членения на страны, города и топонимически обозначенные ландшафтные образования. Причем естественно-ландшафтный топос упоминается в подавляющем большинстве при сообщениях о всевозможных стихийных бедствиях: наводнениях, землетрясениях, извержениях вулканов.

“...searched for bodies and survivals in isolated villages in India’s lower Hymalayas where a powerful earthquake on Monday killed at least 110 people”(145).

Следующим по мере уменьшения масштаба идет *локальный топос*, который укладывается в границы: часть населенного пункта, улица, строение, учреждение, транспортное средство, деталь ландшафтного образования, сельскохозяйственные угодья, промышленные и военные объекты: “...children’s festival at the Cathedral Hall”(231); “the symposium is held at Ash-Sham Hotel”(17).

Освещение событий в так называемых “горячих точках планеты” – традиционная тема газетных информационных материалов. С этим

связано частое упоминание объектов военного, полицейского, транспортного назначения.

“we had sniper fired on northwest of *military Police headquarters*” (3).

Ландшафтные локальные топосные маркеры так же, как и макротопосные маркеры, обозначают фон драматических событий человеческой жизни или являются темой сообщения о каком-либо катастрофическом природном явлении.

“...molten rocks were rising *towards its crater*” (202).

Локальный топос представлен в газетном тексте значительно реже, чем макротопос (почти в 6 раз).

В газетном тексте обнаружен был также специфический масштаб пространства, который называем *микротопосным*, или нетерриториальным топосом. Он не предполагает размещения и деятельности человека в этом отрезке пространства.

Локальный, макро и глобальный топос, с одной стороны, по сравнению с микротопосом, с другой стороны, существуют в различных системах измерений. В первом случае мерой всех вещей является человек как социальное существо. Во втором случае мера совсем иная. Микротопосом оказывается пространство микромира на клеточном уровне (“...on the cancer cell”) или нематериальное электронное пространство Интернета (“...on his website”) и т.п.

“...the new drug is like a smart missile which homes in *on the cancer cell*” (237);

“Korbluh has posted *on his group’s website* CIA documents on the coup” (173).

Частотность употребления микротопосных маркеров невелика, однако они интересны самим фактом своего существования, т.к. являются предельным вариантом членения изображаемого пространства.

Обобщая полученные данные о частотности разномасштабного топоса газетного информационного сообщения, сведем их в таблицу:

№ п/п	МАСШТАБ	%
1	Глобальный топос	5,7
2	Макротопос	79,9
3	Локальный топос	13,4
4	Микротопос	0,7
	<i>Итого:</i>	100,0

В целом следует отметить, что мир в газетном информационном сообщении преимущественно членится на весьма крупные пространственные участки (страны, города). Используя аналогию с изображением референтного пространства в кинематографе, можем подытожить, что в газетном тексте преобладают общие планы. Панорамные или, на-против, крупные планы, внимание к деталям менее свойственны этому виду речевых образований.

Литература

1. Зильберт Б.А. Проблемы классификации текстов массовой информации // Изв. АН СССР/ Серия литературы и языка. –Т.45. – №1. –1986. – С.70-79.
2. Майданова Л.М. Структура и композиция газетного текста. Средства выразительного письма. – Красноярск, 1987.
3. Пэн Д.Б. Слово и тема в газете. – Ростов на Дону, 1991.
4. Современная газетная публистика. Проблемы стиля. – Л.,1987.

Иллюстрации

1. (3,17,79,95,108) – *Syria Times* 1999, № 4869-4874.
2. (131,145) *Arrayah Newspaper* 1999, № 287.
3. (151,173,202,231,237) – *Arab News* 1999, № 216.

3.Г. Тишко

ДЕЙКСИС ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

У сучасному мовознавстві накреслилася тенденція повороту від структурального вивчення мови до функціонально-комунікативного. У теоретичних побудовах починає виділятись й відігравати більш значущу роль суб'єктивний фактор, все більшу увагу привертають прагматичні аспекти мови.

Сучасні підходи в лінгвістичній науці відрізняє прагнення вийти за рамки традиційного, чисто формального вивчення й опису мови й приділити більше уваги семантико-функціональним зв'язкам мовних одиниць різних рівнів, їх ролі в процесі функціонування мови в межах висловлювання як текстової одиниці.

Особливий інтерес являє дослідження семантичних характеристик і функціонування дейктичних слів. Домінуюча роль переходить до засобів імпліцитного вказування на особу-суб'єкт дискурсу, що дозволяє автору не лише точно, логічно, у відповідності до норм наукового викладу оформляти висловлювання, але й створювати у читача відчуття присутності у відтворюваній ситуації і досягати таким чином прагматичного ефекту – переконання читача.

Згідно з класичною інтерпретацією системи дейктичних координат (я-тут-зараз) центральне місце в ній належить особі мовця, а дві

інші координати визначаються положенням тіла мовця в момент ви-
голосування мовлення.

Мова являє собою об'єктивно-суб'єктивну єдність. Це означає, що з одного боку мова об'єктивна, соціальна, бо вона є продуктом певної мовної спільноті й засобом спілкування. З іншого боку мова суб'єктивна, індивідуальна, тому що існує та функціонує лише через індивіда. Взаємодія між соціальним та індивідуальним регулюється антропоцентричним принципом організації та функціонування мови, тобто системні, позаіндивідуальні засоби є одночасно доступними всім мовцям. Усі комунікативні одиниці, тобто повідомлення, формуються відносно двох головних параметрів мовленневого акта: комунікативних/некомунікативних осіб та актуального часу мовлення.

Циклічність та стереотипність мовленневого акта спілкування з його прагматичними перемінними, як наприклад, той, що говорить; той, що слухає; некомунікативна особа або предмет, що складають мікросвіт тих, що спілкуються; час та місце мовлення, передбачають наявність у системі мови специфічних слів. Їх обов'язок при постійній зміні референтів – не тільки ідентифікувати зазначені елементи соціально-комунікативного поля акта спілкування, а й співвідносити через себе повідомлення, а відповідно й текст у цілому, з мовленнєвою ситуацією. Самі вони виступають зв'язуючими ланками мови з реальністю. Лінгвісти прийшли до висновку, що без таких слів вербалне спілкування між людьми було б неможливим, бо з'явилося б дуже багато мов та мовлень, отже було створено систему мобільних знаків. Кожна мова поряд зі словами-найменуваннями має набір засобів вказівно-замісного характеру. Таке протиставлення двох класів слів за способом представлення або позначення об'єкта в мові історично походить з давньогрецької граматики. Існували слова (пойтос), що нази-

вали предмет і при цьому розкривали його якісну визначеність, і слова, які лише вказували на предмети, особи, явища (дейктикос) (5;5).

Отже, термін “дейксис”, що використовується в сучасній лінгвістиці, в перекладі з грецької означає “вказування”. Сучасне уявлення про дейксис відображає весь хід розвитку лінгвістичної теорії. Досі не існує єдності серед науковців щодо визначення категорії дейкса. Спочатку він співвідносився лише з вказівними займенниками. К.Бургман розширив дейктичну систему, додавши особові займенники. В основу його системи було покладено орієнтацію з точки зору мовця.

В сучасній лінгвістиці існує два підходи щодо визначення дейкса: лексико-центрічний та тексто-центрічний, що пропонується такими науковцями як К. Бюлер, А.Уфімцева, та функціонально-семантичний, якого дотримуються лінгвісти Н.Кірвалідзе, Е.Бенвеніст, Ю.Степанов.

На початку ХХ століття видатним вченим К.Бюлером в науку було введено поняття “дейксис” як “мовне вказування”. З тих часів словниковий склад будь-якої мови розділяється дослідниками за типом значення та за характером функцій, що виконуються, на два поля: називні (символічні) слова та вказівні слова. Одиниці в інтерпретації значення даного слова;

– екзистенціальне двобічне детермінування їх значення. Безпосередньо знаходитьсь у полі зору комунікантів як позначеного дейктичним словом об'єкта, так і мовця, завдяки чому між ними встановлюється індексальне відношення;

– одномірність референтного співвідношення дейктичних слів, що забезпечує їх “шифтерність” (термін Р.О. Якобсона) в процесі спілкування. Дано ознака передбачає цикличність мовленневого акта

та конкретизацію значення вказаних слів лише в межах одномірного з точки зору функціонування дейктичних одиниць та їх семантичних ознак. Дейксис пов'язується із суб'єктивністю в мові.

Займенники “я”, “ти”, що виражають першу та другу особи, є безпосередніми комунікантами. Змінюючи одне одного, вони виступають в ролі то мовця, то слухача. Третя особа – це займенникова форма, що не відноситься до жодної особи, тому що має референтне співвідношення з об'єктом, який знаходиться поза межами мовленневого акта. За теорією Е. Бенвеніста, форми *він*, *вона*, *воно*, *вони* отримують свою вагу та значущість лише завдяки тому, що вони необхідно належать мовленню будь-якого “я”.

Н. Кірвалідзе при створенні теорії дейксиса розробила критерій виділення дейктиків в окремий акт комунікації. (12;16-17)

Ці ознаки являють собою інваріантну основу для виділення дейктиків в окремий семіологічний клас слів у лексико-семантичній системі мови та встановлення їх лінгвістичного статуса. Н. Кірвалідзе визначає дейктичні слова як одиниці, основним призначенням яких є організація конкретного мовленневого акта, мінімального елемента спілкування, що лежить в основі висловлювань та тексту взагалі. Ця організація відбувається за допомогою ідентифікації та диференціації осіб і предметів, фактів, подій та явищ дійсності, місця та часу, що складають соціально-комунікативне поле мовленневого акта комунікації. Символічного поля, тобто повнозначні слова отримують свою семантичну конкретизацію в сполученні з іншими словами (вказівними) в контексті. Вказівні слова отримують конкретний зміст тільки під час

спілкування. К.Бюлером було визначено категорії та ознаки поля зазначенень.

Дейктичними, або словами-вказуваннями, називаються слова, які отримують змістовне наповнення в цьому полі, що пов'язане з ситуацією мовленневого акта. Вони використовуються мовцем для того, щоб орієнтувати співрозмовника та решту присутніх у ситуації спілкування, інформуючи відносно місця, часу, предметів, існуючих у реальних мовленневих актах або у відновлених ситуаціях.

Було виділено три типи мовного вказування: на “видиме”, на “увявне” та анафоричне вказування. Під вказуванням на “видиме” мається на увазі вживання дейктичних засобів у реальній мовленнєвій ситуації, для означування осіб або предметів, що сприймаються чуттєво. Вказування на “увявне” стосується лише деяких спільніх уявлень осіб, що спілкуються. Під анафоричним вказуванням розуміють вказівку не на довколишній світ, а на дещо в самому повідомленні, з метою отримати загальне уявлення про те, що йдеться в мовленні, тобто ідентифікувати предмет шляхом встановлення семантичних відношень між частинами цілого повідомлення.

В сучасній лінгвістиці існує поняття “суб'єктивного, об'єктивного та внутрішньо-структурного дейксиса”, що запропоновано А.А. Уфімцевою. Було виділено три сфери вказування, що здійснюються лексичними засобами, отже суб'єктивний дейксис – вказування відносно мовця; об'єктивний – характеристика одного об'єкта відносно іншого; внутрішньо-структурний або внутрішньо-текстовий дейксис – це вказування на співвідношення частин текста. (14; 167)

Досліджуючи тему, ми виявили розбіжності щодо назви лінгвістичного явища “дейксис”. Ю.С. Степанов у своєму дослідженні характери-

зує дейктичні слова як “егоцентричні”, що орієнтовані на “его”, на мовця, і які складають корпус егоцентричних слів або дейктиків.

Н.Г. Гуменюк надає перевагу “дейктичним маркерам”, виходячи з теорії, що основним призначенням дейктиків є вказувати, ідентифікувати осіб, час та місце акта комунікації. Тому відносно дейктиків найбільш підходить термін “дейктичні маркери”, оскільки маркерами називаються мовні елементи, які щось відмічають або на щось вказують. Таким чином, цей термін характеризує, як найкраще, функцію дейктиків – вказування. (8;160)

К.Бюлер, Ч.Філмор, Дж.Остін, А.А. Уфімцева використовують термін “дейктичні слова”. О.Есперсен, Р.Якобсон застосовують термін “шифтери”; Д.Беннет – “індекси”, Г.Міллер, Ю.А. Левицький – “вказівники”. Е.Бенвеніст використовує “автореферентні або рефлексивні слова”, а дослідники В.В. Виноградов, О.М. Селіввестрова – “займенників слова або займенники”. Зазначені термінологічні зіставлення з одного боку допомагають висвітленню проблеми дейксиса в різних ракурсах, а з другого – дозволяють виявити змістово-суттєву схожість вищезазначених лінгвістичних понять.

Специфіка дейксиса як особливого вида номінації обумовлена тісним зв’язком словесних знаків з мовленнєвою ситуацією, з її основними координатами, що формують трьохмірність мовленнєвого акта комунікації. Відповідно вираження особових, просторових та часових відношень у процесі спілкування створює логічну та універсальну основу в таксономії дейктичних слів у системі сучасної мови.

Ядро дейктичних лексичних засобів мови складають слова категорії особового дейксиса. За основу даної категорії береться характеристика об’єктів дійсності за їх роллю в акті комунікації: мовець

(суб’єкт мови, тобто відправник повідомлення), слухач (адресат мови, тобто отримувач повідомлення), особа або предмет, що не беруть участі в акті комунікації, але сприймаються тими, що спілкуються в момент комунікації. Ці відношення в мові представлені мікросистемою особових займенників (I, you, he, she, it, we, you, they), пов’язаними з ними лексико-граматичними парадигматичними відношеннями зворотніх займенників (myself, yourself, himself, herself, itself, ourselves, yourselves, themselves) та присвійними займенниками (my, your, his, her, its, our, your, their), а також автономними, або субстантивними формами вказівних займенників (this/these – that/those).

Дейктичні слова категорії просторового дейксиса характеризують місцеположення та спрямованість руху того чи іншого предмета дійсності відносно мовця. Вони представлениі двома мікросистемами, в основу яких закладено семантичну опозицію відносного типу. Її члени являють собою співвідносні елементи, що характеризуються наявністю в їх семантичній структурі однієї розрізнюючої і цілого ряду загальних ознак значення, що формують, врешті решт, поняття “дейксис”. Це мікросистеми вказівних прислівників місця here – there, а також об’єктивних форм демонстративних займенників this (these) – that (those), в синтагмах типу this boy, that country, тобто в значенні яких відображається локальна детермінація будь-якого об’єкта дійсності за семантичною ознакою “ступінь віддаленості від мовця”. При цьому члени кожної пари протиставляються один одному за дистинктивними семами “блізькість”, “віддаленість”.

Слови часового дейксиса характеризують часовий аспект дій, явища або подій, а також існування будь-якого об’єкта дійсності відносно актуального моменту вимовлення, що виступає центром координації при орієнтації людини в часі. Дейктична темпоральна або часова орі-

ентація в англійській мові здійснюється подвійною опозицією вказівних прислівників часу now – then, елементи якої співвідносяться між собою за рядом загальних для них дейктичних сем за ознакою "близькість / віддаленість", що ідентифікується відносно момента вимовлення. Семантика даних слів дозволяє для "now" виділити як архісему ознаку одночасності з моментом мовлення. Отже, це слово може використовуватись як показник теперішнього часу, але по відношенню до "then" архісемою пропонується ознака віддаленості від актуального моменту вимовлення. Ця ознака передбачає дві сфери функціонування цього слова – минуле та майбутнє, що створюють відповідно темпоральні мікрополія передування та прямування в часі. Таку класифікацію дейксиса пропонують Т.П. Архипович, Е. Бенвеніст, Н.Г. Кірвалідзе, К. Бюлер.

Для лінгвістів постає ще одна проблема – як відрізняти дейктики від схожих мовних явищ, а саме від полудейктичних слів, у зазначені яких частина дейктичних сем використовується у вигляді компонентів і взаємодіє з іншими елементами називного характера. Н.Г. Кірвалідзе відносить до таких дієслова рух та переміщення в просторі та часі (come, go, bring, take), утворені від них іменники, прислівники, орієнтовані лише відносно актуального моменту мовлення (today, tonight, yesterday, tomorrow); прислівники місця та часу з подвійною суб'єктивно-об'єктивною семантикою (away, back, down, after, soon).

Англійські дослідники James R. Hurford та Brendan Heasley вважають дієслова руху дейктичними словами та додають ще граматичні засоби, що вказують на теперішній, майбутній чи минулий час.

"In addition to deictic words such as now, come, bring, there are in English certain grammatical devices for indicating past, present, & future time, which must also be regarded as deictic, because past, present, & future times are defined by reference to the time of utterance". (18;65)

Розглядаючи питання просторово-часової орієнтації фактів або явищ відносно особи – суб'єкта мовлення, слід зазначити, що ця функція виконується такими прислівниками як here-there, now-then. В тексті викладаються певні факти, які автор "наближує" до читача, відтворюючи ситуацію спілкування за допомогою цих вказівних слів, спільними для котрих є семи, що відображають відносний характер виділення предмета, вказування на особу – суб'єкт мовлення, вказування на адресата висловлювання. У своєму викладі автор (особа мовця) перебуває ніби на спільній з читачем просторово-часової позиції, коли суб'єкт дискурсу і адресат розташовані поблизу один від одного, залучені в тісну взаємодію, і те, що знаходиться недалеко від адресанта, те відповідно є близько розташованим до адресата. Таким вказівним словам притаманна висока узагальненість, абстрактність лексичного значення, що робить сферу їх застосування виключно широкою: "now" може співвідноситись і з миттю, і з довгим періодом часу, "then" – і з минулим, і з майбутнім, "here, there" – і з географічною точкою, і з частиною тексту або всім текстом у цілому.

Вищезазначені дейктичні прислівники now-then, here-there являють собою елементи суб'єктивного вказування, вони здійснюють просторово-часову орієнтацію відносно основних координат мовленнєвого акта, в центрі якого знаходиться автор – тобто мовець. Суб'єктивні дейктики характеризуються комплексом загальних семантичних особливостей, як, наприклад, відносність значення, ситуативність – змістова залежність від ситуації мовлення, "egoцентризм" – постійна співвідн-

сеність з особою мовця, узагальненість, абстрактність і, навпаки, певність, індивідуальність, конкретність значення в синтагматичному рядку. Дейктикам притаманне варіювання конкретного значення, змінювання, непостійна предметна віднесеність.

Дейктичні прислівники об'єднані в дві мікросистеми: просторову та часову. В їх основах знаходитьться семантична опозиція відносного типу, члени якої являють собою співвідносні елементи і характеризуються тим, що мають у своєму семантичному змісті одну дистинктивну ознаку та цілий ряд загальних компонентів значення. Семасіологічні дослідження останніх років підтверджують тенденцію надавати якомога повнішу картину особливостей значення мовних елементів, що досліджуються. В семантичний опис входить також аналіз значення слова в двох його модифікаціях: як віртуальної ознаки – елемента системи, і як актуальної ознаки – слова в мовленнєвому використанні. Такий підхід до семантичного опису вимагає компонентного аналізу в двох планах: парадигматичному та синтагматичному.

Більша частина семенного набору є загальною для обох дейктичних угруповань. Диференціація вищезазначених мікросистем здійснюється різними категоріальними семами “просторова орієнтація дії” та “tempоральна орієнтація дії”. Розрізнювальними ознаками членів кожної пари є, відповідно, “блізькість” – “віддаленість”. Компоненти значення дейктичних прислівників, що визначаються в парадигматичному аспекті, є абсолютними семами, тобто вони зберігаються в прямому значенні в усіх засобах їх застосування.

Для просторових дейктиків були виділені такі контекстуальні семи, як “локативність”, реалізація якої пов’язана з вживанням даних слів для вказування на локальний об’єкт дійсності – місця знаходження предмету, або місця дії, “направленість”, як другий можливий

варіант проявлення просторової семи. У випадках, коли дейктичні прислівники вживаються, щоб ввести в комунікативний фокус висловлювання будь-який об’єкт дійсності нелокального характеру, реалізується семантичний компонент, який можна назвати “презентативність” (13; 9). Семантичні структури “here, there” відрізняються тим, що обидва елемента здатні реалізувати повний набір всіх вищезазначених ознак, відрізняючись лише ступенем регулярності їх актуалізації.

Прислівник “now” в усіх аспектах свого вживання виражає темпоральне значення відносно моменту мовлення. Специфіка часових дейктиків як елементів системи темпоральності дозволяє проаналізувати теорію темпоральних мікрополів, за допомогою якої виявляється конкретний характер часових вказувань, що реалізуються дейктиком “now” в різних контекстах вживання. Виділена в парадигматичному аспекті семантичного аналізу загальна ознака “блізькість” до моменту мовлення, в конкретному вживанні now може модифікуватися як “одночасність” з моментом мовлення і, відповідно, даний елемент може використовуватися як показник теперішнього часу. Темпоральні мікрополія, які включають прислівник now в сполученні з різними дієслівними формами, мають такі варіанти теперішнього, як “конкретний теперішній час моменту мовлення” (при взаємодії з дієсловом у теперішньому подовжуваному часі), “теперішнє в широкому плані, що включає момент мовлення”, або “поширене теперішнє” (з дієсловом у формі теперішнього звичайного) (13;10).

В розповідному тексті “now” може означати варіанти теперішнього не з точки зору моменту мовлення, а відносно точки відліку дії, що описується, тобто з точки зору так званого “векторного нуля” сюжету. Зміщення центру орієнтації отримало в спеціальній літературі по вказуванню назустріч “зміщення дейксису” /“displaced deixis”/ (17;19).

В певних умовах контексту загальна ознака “близькість” по відношенню до моменту мовлення може розглядатися безпосередньо як його “переддія” або “слідування” за моментом мовлення, now в таких випадках означає близьке минуле або близьке майбутнє.

Контекстове функціювання часових дейктиків можна розділити на два типи. До першого відносяться випадки вживання дейктиків, що мають загальну темпоральну ознаку і діуть як часові вказування. Другий тип об’єднує використання now-then при послабленні темпоральної семі та активізації абстрактної семі “відношення”.

Між типами дейктичних функцій прислівників близького та дальнього вказування існують розбіжності. Перші (here-now) є більш або виключно пристосовані до виконання саме дейктичної функції – вказуванню відносно координат мовленневого акту. Другі (there-then) орієнтовані на замісне функціювання – внутрішньо-текстовий дейксис.

Отже структура значень просторово-темпоральних дейктичних прислівників не є чітко фіксованою, вона відрізняється надзвичайною мобільністю, а також підлягає певним змінам за умовами контексту. Відповідно цілям конкретних актів комунікації в змістовій структурі дейктиків може відбуватися зсув сем, їх перерозподіл, додавання сем та інші варіації значення даних слів, навіть десемантизація.

Література

1. Архипович Т.П. Когнитивно-коммуникативная сущность семантики дейктических слов this – that, these – those в современном английском языке. Автореферат докторской диссертации. – К., 1984. – 24 с.
2. Бедрина И.С. Функциональная семантико-стилистическая категория гипотетичности в английских научных текстах. Автореферат докторской диссертации. – О., 1993. – 16 с.
3. Бенвенист Е. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 311 с.
4. Беньяминова В.Н. Жанры английской научной речи. – К.: Наук. думка, 1988. – 120 с.
5. Борисова Л.М. Семантические и функциональные свойства дейктических наречий современного английского языка. Автореферат докторской диссертации. – М., 1978. – 16 с.
6. Волков Н.Н. Семантика и дейктические функции личных местоимений в современном английском языке. Автореферат докторской диссертации. – М., 1984. – 23 с.
7. Гуменюк Н.Г. Дейктические маркеры. Докторская диссертация. – К., 1995. – 210 с.
8. Дейчаківська О.В. Синтаксико-семантичні властивості дієслів у функції зв'язки. Автореферат докторської диссертациї. – К., 1997. – 18 с.
9. Кирвалидзе Н.Г. Дейктические средства в системе современного английского языка и их роль в организации текста. Автореферат докторской диссертации. – М., 1991. – 49 с.
10. Кирвалидзе Н.Г. Семантика и текстообразующая функция английских дейктических слов (на материале местоимений) – Тбилиси: Изд-во Тб. ун-та, 1989. – 269 с.
11. Скибо В.Н. О средствах связи самостоятельных предложений в английской научной прозе. Автореферат докторской диссертации. – М., 1966. – 19 с.
12. Степанов Ю.С. В трёхмерном пространстве языка. – М.: Наука, 1985. – 334 с.
13. Стернин И.А. К проблеме дейктических функций слова. Автореферат докторской диссертации. – М., 1973. – 18 с.

14. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. – М., 1974. – 243 с.
15. Чаковская М.С. Текст как сообщение и воздействие. – М.: Высш. школа, 1986. – 128 с.
16. Юдіна С.М. Засоби вираження особового дейкису в англійському науково-технічному тексті. Дисертація. – К., 1994. – 220 с.
17. Ch.J. Fillmore. Subjects, Speakers and Roles. // Semantics of Natural Language. – Dordrecht-Holland, 1972. – P. 19-25.
18. James R. Hurford, Brendon Heasley. Semantics (a coursebook). – Cambridge: University Press. – P. 62-74.

М. Фабіан

ОСОБЛИВОСТІ СЕМНОГО СКЛАДУ ЕТИКЕТНИХ СЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УГОРСЬКОЇ МОВ

На сучасному етапі зіставні міжмовні лексико-семантичні дослідження базуються на компонентному аналізі, який раніше вважався хоч і найефективнішим, проте непридатним для розкриття фону слова та пов'язаних з цим словом національно-культурних асоціацій. Наявні дослідження, а також публікації з нашої проблематики переконують, що за допомогою компонентного аналізу і враховуючи синтагматичні зв'язки та епідигматичні відношення, виявляється можливим розкласти фон слова на строго виділені складники.

Внутрішньомовний аналіз етикетних іменників української, англійської та угорської мовних систем показав, що семи в межах слів так само утворюють структуру, як і сукупність слів у лексико-семантичному полі (ЛСП). Вважаємо, що з сем однаковою мірою конструюються лексичні значення й когнітивні поняття, а це веде до розуміння того факту, що особливістю компонентного аналізу є його “синхронічний” характер, тобто здатність застосовуватися при вивченні мовних паралелей у синхронії, які об'єднуються у ЛСП. Свідченням синхронічного характеру компонентного аналізу служить матричне упорядкування співвідношення між етикетними лексичними одиницями на основі кількісних та якісних характеристик сем у складі кожного із значень досліджуваних слів віддаленоспоріднених та неспоріднених мов. За допомогою матриці стає мож-

ливим достатньо виразно представити структуру лексичного значення етикетного слова, а це спростовує положення про те, що немає сенсу встановлювати порядок на множині сем, які входять до складу слова.

Упорядкування сем у етикетних лексичних одиницях – це не суб'єктивна уява дослідника, а об'єктивно існуюча реальність, пізнання якої відбувається шляхом науково розроблених прийомів і постає як результат дослідження. Про те, що семи в лексичних значеннях досліджуваних етикетних слів строго впорядковані, свідчать матриці, побудовані для вияву специфіки семного складу всіх іменників, що входять до групи етикетних ЛСП української, англійської та угорської мов з метою їх подальшого зіставлення [1].

Характер семного складу зіставлених етикетних слів відображається у поділі сем на дві групи: багатофункціональні та однофункціональні. В межах цього поділу проявляються і кількісні особливості лексичних значень досліджуваних етикетних слів віддаленоспоріднених й неспоріднених мов.

Кількісна множинність семного складу об'єднаних у матриці значень відрізняється ще й тим, що одна і та сама сема зустрічається в декількох словах досліджуваних мов, а це дає підставу говорити про ступінь семантичної спорідненості зіставлених слів. Наприклад, на семантичну спорідненість українських етикетних іменників *увага, любов, честь, пошанування, благоговіння, преклоніння, вшанування, схиляння, пістет, шана, повага* та інших вказує сема почуття поваги, а сема *regard, consideration* характеризує семантичну спорідненість англійських етикетних слів *respect, honour, regard, respectation, concern, account, favour* і т.ін. Об'єднання угорських етикетних лексичних одиниць *emberség, ember, respektus, tisztelet, megbecsülés, reverencia, becsület, buzgalon, buzgóság, disz, hit, tisztelet, megbecsülés* відображається семою *megbecsülés, tisztelet*, що дозволяє вважати їх семантично спорідненими.

На основі зіставного дослідження семного складу етикетних іменників видається можливим сформулювати семантичну закономірність утворення етикетної лексики віддаленоспоріднених та неспоріднених слів: чим багатший семний склад етикетного слова, тим більше у нього можливостей вступати в семантичні відношення з іншими словами поля. Дійсно, найбільш багатозначні лексичні одиниці і в українській, і в англійській, і в угорській мовах *увага, любов, благоговіння, пістет, цінитель, зверхність; regard, consideration, reputation, concern, respect, respectation, respectiveness, intuition, kindness; ember* виступають основними центрами досліджуваних етикетних ЛСП.

Семантичні зв'язки, особливо між багатозначними етикетними словами, часто виражаються не однією, а декількома семами. Наприклад, значення українських іменників *похвала і схвалення* характеризуються такими спільними семами: почуття поваги; шанобливе ставлення; позитивна риса, якість. Досліджувані лексичні одиниці відрізняються різним ступенем полісемії, а, отже, мають ще й додаткові семи *слава; сфера науки* у слові *похвала*.

Наявність спільних і одночасно додаткових сем у лексичних значеннях етикетних слів дає підставу вважати, що співвідношення лексичного значення зіставлених слів підкоряється закону перетину множин: семи, спільні для двох семантично споріднених слів, відділяються від тих, які не потрапляють у перетин. За даним законом у лексичному значенні іменника *похвала* формуються дві автономні підмножини: підмножина сем, що збігається зі значенням слова *схвалення*, і підмножина сем, які не перетнулися. Справедливість дії цього закону підтверджується і семним складом англійських та угорських етикетних слів. Наприклад, для лексичних значень англійських слів *unworship i disgrace* спільними семами виступають *condition, state; a source of; want of; disfigurement; ignominy; a misfortune*. Крім указаніх спільних сем, у матриці знаходимо й додаткові семи, що утворюють підмножину сем,

які не перетнулися: *in phrases; the action of; refusal*. Лексичні значення угорських етикетних іменників *üdvözlet* та *érzék* об'єднуються спільними семами *annak állapota, akit becsülnek; társadalmi érték*, а їх додаткові семи групуються в окремі підмножини: *megbecsülés, tisztelet; elismerés, dicsőség, vmelj személynek jó hire, értéke; családi életben; vallás; üdvözlés, köszöntés (üdvözlet) та becsület kifejezése, érzés, lelki világ; tehetség, hajlam (érzék)*.

Ця особливість семного складу зіставлюваних етикетних іменників української, англійської та угорської мов дає можливість визнати ступінь семантичної спорідненості між словами та їх лексичними значеннями на основі кількісних підрахунків спільніх сем і тих, що не перетнулися. У кінцевому результаті співвідношення етикетних слів і їх лексичних значень дозволяють побудувати схеми етикетних ЛСП зіставлюваних мов, а також відобразити їх системно-структурну організацію не лише з сур'є лінгвістичних позицій, а й з огляду на їх фон: носіїв мов, їх ставлення до суспільних норм, шляхів передачі етикету поведінки, спілкування, внутрішнього стану, сприйняття об'єктивної дійсності.

Етикетні лексико-семантичні поля постають як мовні системи з чітко вираженими структурами і водночас як фрагменти національних культур, у яких знаходять своє відображення непомітні нюанси духовного життя, свідомості людей, спосіб їх існування, суспільна діяльність, звички, традиції тощо.

Зіставний аналіз етикетних полів української, англійської та угорської мов виявив необхідність врахування тісних взаємовідношень між мовою та культурою в цілому, незважаючи на те, що дослідження може переслідувати сур'є мовні цілі.

Література

Фабіан М.П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах.– Ужгород: IBA, 1998.– 256 с.

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ РЕЦЕНЗІЇ: СПРОБА ТЕОРЕТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ТЕКСТУ

Визнаючи належність рецензії до функціонального стилю наукової (науково-теоретичної та науково-популярної) і художньо-публіцистичної прози, згідно з існуючою у лінгвістиці тексту ієархією текстологічних одиниць (функціональні стилі – жанр – жанрові форми або модифікації – тип тексту – його варіанти), спробуємо розробити теоретичну модель тексту рецензії та окреслити особливості її перцепції з позицій комунікативного підходу до вивчення тексту.

У нашому аналізі ми дотримувались таких вимог щодо типології тексту рецензії: 1) однорідність типів тексту, тобто всі типи текстів рецензії для аналізу виявлені на основі однієї класифікуючої ознаки – їхньої функціональної спрямованості на аналіз/оцінку та рекомендацію наукового або літературно-мистецького твору чи об'єкту; 2) монотиповість, тобто неможливість одночасного розгляду одного і того ж тексту рецензії як такого, що належить до різних типів, однак, допускається 3) типологічна двоїстість – можливість декількох інтерпретацій (на приклад, можливість відносити деякі тексти рецензій до різних підвідів); 4) повнота, тобто охоплення для аналізу всіх наявних у вибірці текстів рецензії (XVII-XX ст.), причому 5) ці тексти (абсолютна їх більшість) є релевантними для мовленнєвої комунікації, а не “теоретич-

но можливими” і виконують призначену їм роль у сучасній комунікативній ситуації; 6) ознаки типів тексту рецензії утворюють ієрархічну та синтагматичну структуру.

У мовленні тексти рецензії представлені численними варіантами, але в плані мови вони можуть бути репрезентовані певною моделлю тексту, притаманною письмовому типу мовлення. Маємо на увазі ідеально-типову норму структурно-семантичної будови текстів рецензії, яка являє собою певний набір текстоутворюючих елементів, що зафіксовані в суспільній мовленнєвій практиці англійської мови.

Причому можна сформулювати постулат, що рецензії наукового профілю мають жорстку та узуальну модель, де дискретність тексту має чітко виражений логічний характер, а позиція автора вимальовується опосередковано, тоді як рецензії художньо-публіцистичного та літературно-мистецького профілю побудовані за вільною моделлю і піддаються різним видам текстової трансформації залежно від їхнього семантико-структурного складу. Враховуючи численні підходи до вивчення поняття тексту з точки зору його комунікативної функції, ми взяли за основу теоретичні засади дослідників цієї проблеми і пропонуємо таке тлумачення.

Текст рецензії буде згідно з певною комунікативною метою і опосередковано відповідає мовленнєво-мисленнєвій моделі, що утворюється у свідомості людини в момент комунікативного акту спершу породження, а потім сприйняття або “перцепції” рецензії. При цьому ця модель складається з певної кількості мінімально необхідних ознак предметної ситуації (в психолінгвістиці визначається терміном “фрейм”) і схеми стереотипних ліній поведінки або цілеспрямованих процедур (позначається терміном “скрипт/сценарій”).

На відміну від мисленнєвої об’ємної, нелінійної моделі уявлень

рецензента чи читача про рецензований об’єкт, текст рецензії являє собою лінійну модель, в якій ментальна багатомірна структура об’єкта відновлюється за допомогою надання лінійному тексту таких властивостей, як цільність та зв’язність, дискретність, завершеність, наявність демаркаторів (напр., відступ на початку нового абзацу), тема-рематичні відносини речень тексту та інших.

Внутрішньотекстові зв’язки тексту рецензії встановлюються щонайменше двічі – вперше під час породження тексту, написання його рецензентом, вдруге – в процесі перцепції тексту реципієнтом, причому іноді ці зв’язки можуть бути відтворені неоднаково, і модель автора не збігається з моделлю, відтвореною реципієнтом – так виникають розбіжності у розумінні та інтерпретації тексту. Зв’язність тексту реалізується за допомогою широкої палітри засобів експліцитного та імпліцитного зчеплення, так званих бі– (з двома компонентами) та полі-конекторів (з цілим рядом компонентів).

До експліцитних зв’язків відносяться лексичний, або рекурентний, повтор, засоби демаркації тексту, інцидентне зчеплення і координатні зв’язки.

Особливу роль у відтворенні моделі в свідомості читача відіграє експліцитний лексичний або рекурентний повтор, що сприяє відновленню читачем лексичного ланцюжка, контактних і дистантних внутрішньо- та міжабзацних зв’язків, тобто елементів складної багатогранної моделі в його свідомості. Рекурентний повтор може бути повним (на рівні лексем) або частковим (різні компоненти словотворчої парадигмі).

Засоби демаркації тексту бувають текстові (заголовок, графічні засоби і впорядковуючі позначення рубрикації частин тексту) та межатекстові (упорядковуючі позначення медіуму існування тексту, на-

приклад, заголовки газетних шпалт і назви рубрик, де з'являється рецензія).

Інцидентне зчеплення відбувається на основі граматичного тезауруса, відомого всім носіям мови. Компонентами конектора є проформи: анафорична і катафорична субституція та юнктиви. Анафорична і катафорична субституція здійснюється за допомогою класифікуючих, темпорально-просторових, відносних і особових займенників, допоміжних дієслів, означеного артикуля, прийменників. Вони входять у поняття “заміщення” і “репрезентація” засобів компресії мовлення. До юнктивів, або засобів “включення і відокремлення”, відносяться слова-зв’язки для вираження адитивності подій, альтернативності, протиставлення, порівняння, субординанції.

Координатні зв’язки, тобто створення певної координати відрізку тексту в межах цілого тексту, реалізуються за допомогою посилань, виносок, приміток та ін. Зауважимо, що цей тип зв’язку все більше поширюється з ростом якісних змін у системі комунікації (поява та швидкий розвиток Інтернету і особливо електронної пошти) та самого обсягу інформації.

Імпліцитний зв’язок з відсутнім конектором, тобто граматичне зчеплення – це 1) еліпсис (або “пропуск” як засіб редукції мовлення) та 2) семантичні зчеплення (непрямі рекурентні, тезаурусні та асоціативні). Імпліцитність ґрунтується на аптріорній впевненості реципієнта в існуванні так званої “презумпції текстуальності” і виявленням тенденції до мової економії та стиснення тексту.

Розшифровка, декодування імпліцитних зв’язків вимагає звертання до індивідуального тезаурусу особистості, в якому існують сформовані певним чином фрагменти цілого тезаурусу у вигляді списку слів або файла, що мають з’єднатися, “зчепитися” з домінуючим словом

файла, номінантом, або іншими словами-складовими файла – асоціатами.

Опосередковані зчеплення можна відновити шляхом встановлення подальшого зв’язку із номінантами чи асоціатами суміжних файлів. Іноді автор “постачає” реципієнта допоміжною інформацією у вигляді автосемантичних відрізків тексту для полегшення процесу формування тезаурусних зв’язків. У випадку відсутності належного файла індивід повинен звернутись до інших, зовнішніх джерел інформації, зокрема довідників, словників. Така деталізація встановлення, або експлікація, імпліцитних ланцюжків у межах тексту привела б до надмірного збільшення обсягу тексту. Ускладнення структури тексту за рахунок імпліцитності дає змогу витримувати текст у відведеніх межах. З іншого боку, при гіпотетичному встановленні значення, наприклад, еліптичних конструкцій відбудеться відновлення прямих рекурентних та інших експліцитних зв’язків і паралельне (зайве для процесу декодування) розгортання імплікованої частини тексту.

Важливо при цьому пам’ятати про предикативно-релятивну природу таких відрізків тексту. У випадку прямо релятивної суті висловлення воно було б зайве для процесу комунікації, і випущення такого відрізку сприяє адекватному виконанню комунікативної функції тексту. Якщо в такому відрізку актуалізується якесь комунікативно-прагматичне навантаження, він перетворюється у предикативний і одержує в тексті належне місце. Отже, при заміні тезаурусних зв’язків рекурентними за допомогою релятивних відрізків відбудеться збільшення об’єму тексту. З іншого боку, тезаурусні зв’язки є ефективним засобом стиснення тексту.

Оскільки метою рецензії є оцінка і рекомендація різних публікацій, в тому числі художніх творів, текст рецензії несе змістово-факту-

альну інформацію (ЗФІ) – про структуру та об’єм видання; змістово-концептуальну інформацію (ЗКІ) – про зміст та оцінку видання; іноді змістово-підтекстову (ЗПІ) – асоціативно пов’язану з попередніми. Причому згідно із ступенем реалізації категорії предикативності на рівні слова вживають термін “значення”, на рівні речення і надфразової єдності – “смисл”, а на рівні тексту – “зміст” як абсолютне поняття завершеності.

Текст рецензії розглядаємо як єдність двох аспектів – семантичного та структурного, які перебувають між собою в тісному діалектичному зв’язку.

До семантичного аспекту відносимо інформацію, яка становить фактологічний конструкт рецензії: об’єктивні відомості про зміст, структуру та обсяг видання або іншого витвору мистецтва та імпліцитну інформацію про оцінку рецензента та його суб’єктивне сприйняття об’єкта рецензування.

З погляду структурного аспекту текстових категорій текст рецензії поділяємо на структурно-семантичні одиниці і оперуємо такими одиницями об’ємно-прагматичного членування тексту або “маркованої делімітації”, як речення, абзац, предикативно-релятивний комплекс і комунікативний блок.

На першому рівні аналізу, на рівні речення, процес пізнання дійсності отримує свою номінацію або означення.

Рівень абзацу, предикативно-релятивного комплексу (ПРК) і комунікативного блоку (КБ) є другим рівнем аналізу. На цьому рівні комунікації на основі суб’єктно-предикатних зв’язків в рамках одного і більше речень будеться осмислений вислів, в денотатному вираженні його інваріантом є пропозиція.

У рамках одного комунікативного блоку (КБ), яке може складатись з одного і більше абзаців, семантичне ядро та оточуючі його маргінальні

елементи тексту утворюють предикативно-релятивний комплекс (ПРК), частини якого (предикативні чи релятивні) можуть отримати трансформації, зміни локуції і, як наслідок, перетворення перлокутивного ефекту, за рахунок чого утворюються різні варіанти тексту рецензії. Певну роль у процесах трансформації ПРК матимуть композиційно-мовленневі форми (КМФ) у складі ПРК.

Контекстно-варіативне членування тексту на КМФ є авторським способом надання тексту дискретності. Ми розуміємо КМФ як узагальнені типи змісту з характерними рисами оформлення, що відображають часові, просторові, причинно-наслідкові зв’язки; до них відносимо опис, оповідь, міркування, пряму мову, невласне пряму мову, цитати.

Отже, для нашого аналізу буде релевантною така схема, де (в умовах ідеального тексту) елементи слідують у порядку зростання від меншого до більшого:

речення – абзац – КМФ – ПРК – КБ – текст

В умовах реальних текстів рецензії порядок елементів може змінюватись, тому що деякі елементи не співідносяться один з одним напряму. Вони можуть мати в своєму складі інші елементи – частково чи повністю – або самі входити в склад інших.

Функціонування предикативно-релятивного комплексу або окремо предикативних і релятивних відрізків тексту приверне нашу увагу у текстах тих модифікацій жанру рецензії, що піддаються текстовим трансформаціям – згортанню і ампліфікації. Це рецензії з жорсткою та узульальною моделлю тексту (так звані вторинні тексти масової інформатики), що потребують застосування процесу згортання, конденсації тексту первинного документа, та рецензії з вільною моделлю, які піддаються

дії процесу ампліфікації конструкту тексту. В результаті цього процесу утворюються нові варіанти тексту рецензії.

Членування тексту рецензії, його комунікативно-смислове "квантування" є важливою ознакою, завдяки якій з'являється можливість узагальнення різноманітних варіантів тексту рецензії залежно від екстравінгвістичних факторів та умов жанру як такого, що належить до різних функціональних стилів. Це зумовить і розробку інваріантної моделі тексту рецензії.

Можна також твердити, що різний ступінь насиченості тексту рецензії такими комунікативно-смисловими квантами вказує на характер мовленнєво-мисленнєвої моделі, що її відображає текст: чим щільніша структура такої моделі у свідомості – тим меншим буде ступінь можливості членування моделі тексту, і навпаки, із зростанням лінійності процесу у свідомості система ієархії одиниць тексту рецензії стає більш стрункою.

Думка Г.В.Колшанського, що одиниці мови і одиниці мислення перебувають у кореляційному взаємозв'язку, тобто будь-якій мисленнєвій одиниці відповідає повне вираження за допомогою мовних засобів [5, с. 136], стає справедливою і для різних варіантів тексту рецензії. Кореляція між мовою та мисленням реалізується в рецензії у вигляді можливого подвійного членування речення – граматичного і актуального. Граматично-смислова структура рецензії не співвідноситься з двочлененою організацією пізнавального висловлювання (S-P). Рецензія нібіто має відповісти такій структурі речення, проте інші показники структури тексту (видо-часові форми дієслова, слова-зв'язки, дейксиси) можуть розглядатися не як безпосередні, а як допоміжні граматичні категорії, тому що вони є підрядними, локальними засобами індукції процесів інтелектуальної діяльності рецензента і реципієнта згідно з цілою

низкою інтенцій у момент комунікації: пізнавально-комунікативною, емоційно-пізнавальною, естетично-пізнавальною, інформаційною, інтелектуально-інформаційною, емоційно-оцічною волонтативною, емоційно-регулятивною та естетично-регулятивною.

Домінуючими є семантичні ознаки послідовності елементарних міркувань паралельно з розгортанням предикативних частин смислового ядра тексту, наприклад макротема – тема – підтема. Тоді у ході аналізу реалізовуватимуться бінарні опозиції:

[речення :: пропозиція];

[синтаксичний аналіз :: семантичний аналіз];

[метасеміотичний, конотативний, контекстний аналіз ::
метаметасеміотичний, екстралінгвістичний аналіз].

Тема-рематичне членування речень тексту рецензії (на "дане" і "нове") є наслідком його лінійної природи. За вдалою метафорою О.Каменської про загальнопсихологічний механізм дії перцепції, людина, яка не володіє спеціальним механізмом сприйняття моделей свідомості (у нашому випадку моделей пошуку потрібної книжки або задоволення естетичної чи інтелектуальної потреби) в готовому вигляді, отримує текст – як "інструкцію" для збирання таких моделей із "запчастин" – елементів, що зберігаються в її пам'яті [4, с.45]. Отже, кожен елементарний акт цього процесу стосовно рецензії вміщує дві мисленнєві операції:

1) екстракцію із файла пам'яті потрібного компонента – поняття про об'єкт рецензування, про особливості медіуму існування рецензії (чи то друкованого видання, чи певної сторінки Інтернету), про упередженість ставлення медіуму існування рецензії до об'єкта рецензування тощо;

2) адекватне з'єднання його з уже існуючими компонентами. Потребі обслуговування цих двох операцій задовольняє тема-рематичне членування речень тексту, тобто на нове і старе, відоме, те, що встановлює зв'язок з раніше побудованими в свідомості реципієнта частинами мовленнєво-мисленнєвої моделі.

Актуалізація ремі вносить кардинальні зміни у семантичну структуру тексту рецензії, відбувається зсув предикації і, як наслідок, спрямованості прагматичного вектора рецензії.

Той факт, що між структурою та функціонуванням файлів концептуальної системи людини та актуальним змістом речень як мінімальних конституентів тексту і предикативно-релятивних комплексів – як максимальних існують відносини чіткої кореляції, додатково підтверджується аналогією їхньої структури – всі вони побудовані за Т-Р відносинами. Із незлічененої кількості файлів тезаурусу особистості, що входять у ланцюгову реакцію [файл – фрейм – скрипт], ті, що піддаються опису, побудовані за бінарною опозицією [номінант:: асоціат] у рамках таких відносин: частина – ціле, загальне – конкретне, поняття – його типова ознака, дія – виконавець дії, дія – об'єкт дії та ін. Файли класифікують як концептуальні (видові та ситуативні), так і формальні (в яких міститься знання носія мови про правила користування засобами мови).

Аналогічно концептуальним файлам побудовані предикативно-релятивні комплекси, де маргінальні відрізки перебувають у рематичних відносинах із семантичним ядром комплексу і доповнюють, уточнюють, класифікують, ситуативно розвивають його.

Семантичний та структурний план у рецензії з'єднуються за допомогою КМФ, зокрема оповіді, розсуду, опису, цитування, які виступають засобами нарощування “тканини” на ПРК-“скелет”.

Вони, в свою чергу, характеризуються стилістичними особливостями (у текстах науково-популярних і художньо-публіцистичних рецензій) на фоні-графічному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях за допомогою виражальних засобів мови та фігур мовлення. Це також зумовлює варіативність інваріантної моделі тексту рецензії.

Довершити теоретичне моделювання тексту рецензії як одномоментного фрагмента комунікації неможливо без врахування важливих елементів поза самим текстом. Це, по-перше, перед-текст у вигляді априорного кумулятивного інтелектуально-емоційного досвіду реципієнтів, індивідуальних, групових та колективних, що може входити в пресупозицію. По-друге, це мотивація породження тексту рецензії та розробка “портрета” потенційного реципієнта тексту, в якому визначальними факторами мають бути уявлення про цілі та мотивацію реципієнта щодо сприйняття тексту і рівень загальних та спеціальних знань реципієнта. По-третє, це звукова форма тексту рецензії (вибір варіанту тексту рецензії, лінеаризація моделі у свідомості в текстову форму, вибір відповідних мовних засобів). По-четверте, особливості перцепції тексту реципієнтом; по-п'яте, після-текст у формі можливого перлокутивного ефекту рецензії.

Взаємодія реципієнта з текстом рецензії – явище неоднорідне. З одного боку, реципієнт мотивовано здійснює в тексті пошук інформаційно-змістового характеру (“Що?”) або просторово-темпоральних координат певної інформації (“Де?”). Наприклад, пошук відомостей про дешеве, типу масової літератури видання нового детективного роману-бестселера авторки П.Д.Джеймс, у м'якій обкладинці (мотивація першого виду) буде здійснюватись за такою схемою (в порядку зменшення інформаційної ентропії): а) ідентифікація макротексту – наприклад, газети; б) виділення корпусу текстів суміжних галузей знання – недільно-

го додатку до газети під назвою “*Arts*”; в) обмеження пошуку в корпусі текстів даної галузі знання – на сторінці під назвою “*Books Review*”; г) виділення конкретного корпусу текстів – рубрики “*Paperbacks*”; д) звуження пошуку до конкретного тексту – оскільки це детектив, пошук відбудуватиметься у розділі “*Crime*”; е) пошук конкретної рецензії на книгу під даним заголовком авторства П.Д.Джеймс.

Мотивована інтенція на сприйняття тексту рецензії може бути ще й програмованою у випадку, коли читач очікує черговий номер періодичного видання з метою пошуку необхідної йому одновимірної або продовженої інформації, відомої реципієнтові за її локальними координатами.

З іншого боку, інтенція сприйняття рецензії може бути спонтанною – під час випадкового читання тексту рецензії або просто через надмірну цікавість. Під час перцепції будь-якого тексту відбуваються процеси, які необхідно брати до уваги на передтекстовій стадії, особливо це торкається тексту рецензії. Передусім – це процес поелементної перцепції тексту, де вимогами до елементів тексту – букв та слів – з погляду швидкісного сприйняття тексту без труднощів є якість шрифту, відсутність друкарських помилок, дотримання помірної кількості знаків на відрізок тексту, словом, створення належних умов для лінійної читабельності тексту рецензії.

Наступний процес – це семантичне сприйняття вертикального контексту і осмислення рецензії, коли для транспонування значення окремих знаків у зміст більших одиниць і глибше в смисл цілого тексту задіяні ресурси коротко – і довгочасової пам'яті, а позитивним його результатом є розуміння тексту рецензії, негативним – сприйняття його як не-рецензія і нерозуміння.

Початкове осмислення тексту (антиципaciя) відбувається з перших його слів, з самого заголовку. Змістовним аспектом антиципaciї є витяг із ресурсів довгочасової пам'яті певного фрейму або сценарію з мінімальним набором априорних ознак, який допоможе ідентифікувати даний фрагмент серед інших і трансліювати в короткочасову пам'ять. Добудовуючи цей фрейм новою змістовою інформацією з тексту, реципієнт отримує модель, адекватну змісту тексту в його особистому розумінні.

Зауважимо, що в процесі сприйняття тексту рецензії реципієнтом в його свідомості відбувається процес згортання лінійної структури тексту у певну структуру моделі, яка є вторинною стосовно моделі у свідомості рецензента.

Можна передбачати, що кількість нової інформації тексту буде обмежена у тому випадку, коли в основі тексту лежить система фреймів, відома реципієнту. Якщо ж базова система фреймів недостатньо відома реципієнту, кількість нової інформації буде ще меншою. І, нарешті, якщо у завдання рецензента входить формування нових фреймів, наприклад, рецензування наукової фантастики, текст повинен буде вміщувати інформацію, яка детально описуватиме такі фрейми.

Це можна було б здійснити різноманітними способами: шляхом розширення предметної (у межах тексту – предикативної) області, введення в неї нових елементів, розміщення їх у певні класи, формування аналогій, порівнянь, введення об'єктів іншої предметної галузі (у межах тексту – створення поліфонії тексту, включення підтекстової інформації тощо).

Підсумуємо результати нашого аналізу за допомогою схеми.

Схема аналізу рецензії як типу тексту з метою розробки інваріантної моделі

Перед-текст та інтенції породження тексту створення портрета потенційного реципієнта	
Рецензія як єдність двох аспектів тексту	
Семантичний аспект:	Структурний аспект:
Інформативність, інтеграція та прагматика	Зв'язність, когезія, континуум
Змістово-фактуальна інформація Фактологічний план	Об'ємно-прагматична сегментація тексту рецензії на абзаци та комунікативні блоки
Конструкт	T-R зв'язок в межах абзацу та міжабзаційний зв'язок
Змістово-концептуальна інформація	T-R структура комунікативних блоків тексту, де ПРК є R до кожної T (позиції конструкту)
Комунікативно-прагматичний план (що зумовлюється належністю рецензій до різних функціональних стилів)	Трансформації тексту рецензії залежно від функціонування одиниць ПРК
Авторська суб'єктивна модальність (яка впливає на створення авторського континуума і реалізацію категорії пресупозиції)	Контекстно-варіативне членування тексту на КМФ і автосемантичні відрізки тексту
Семантичні та стилістичні особливості на фоно-графічному, морфологічному, лексичному, синтаксичному рівнях	
Вживання стилістичних засобів виразності і фігур мовлення	
Наявність змістово-підтекстової інформації	
Перцепція тексту реципієнтом	
Післятекст, перлокутивний ефект	

Література

- Баталова Т.М. Соотношения предикативных и релятивных отрезков текста: Автореф. дис.... канд.филол.наук. – М., 1977.
- Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического анализа. – М., 1981.
- Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М., 1982.
- Каменская О.Л. Текст и коммуникация. – М., 1990.
- Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. – М., 1984.
- Леонтьев А.А. Признаки связности и цельности текста // Смысловое восприятие речевого сообщения. – М., 1976. – С. 60-70.
- Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. – К., 1991.
- Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. – М., 1983.

СОДЕРЖАНИЕ	
ПЕРЕДМОВА	3
Александрова Н.В.	
ВПЛИВ АНАЛІТИЗМУ ТА СИНТЕТИЗМУ НА ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКАЛІЗОВАНИХ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ	5
Бигунова Н.А.	
ИНТОНАЦІОННІ ПАРАМЕТРИ НАРРАТИВА В ЗВУЧАЩЕЙ НЕПОДГОТОВЛЕННОЙ РЕЧІ	19
Борисова Т.С.	
ЗООСЕМІЧНІ СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ У ПОРТРЕТНИХ ОПИСАХ СТЕРЕОТИПНИХ ПЕРСОНАЖІВ ПРИГОДНИЦЬКОГО РОМАНУ	29
Воронюк О.В.	
ЛЕКСИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ МЕТАФОРИЧЕСКОГО ТИПА ПРИ ПАРОНИМИЧЕСКОЙ АТТРАКЦИИ (на материале заголовка текстов англоязычной массовой коммуникации)	41
Горшкова К.А., Шевченко Н.Г.	
О ТРАДИЦИОННОЙ И ИНДИВИДУАЛЬНОЙ СИМВОЛИКЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО RED (КРАСНЫЙ) В КУЛЬТУРЕ И ЛИТЕРАТУРЕ РАЗНЫХ НАРОДОВ	53
Діденко М.О.	
ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МОВИ В ТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ)	63
Добринская Л.С.	
СТРУКТУРА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОСТРАНСТВА І ЕГО ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ РАССКАЗЕ КЕЙТ ШОПЕН "ИСТОРИЯ ОДНОГО ЧАСА"	71
Королева Н.Л.	
АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ КОМПОЗИЦИОННЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ АНТРОПОНИМНЫХ НАИМЕНОВАНИЙ В ТЕКСТЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ	83
Кошелап Н.Л.	
ВАЛЕНТНОСТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ГЛАГОЛА ОБЪЁМНОЙ СЕМАНТИКИ TO TAKE В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	99

Ланчукуковская Н.В.	
МЕЛОДИЧЕСКОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ФРАЗ, СОДЕРЖАЩИХ ИРОНИЮ	107
Лещинский С.А.	
ЗНАЧЕНИЕ ГЛАГОЛА TO GET И КОНТЕКСТ	119
Овчинникова А.П.	
РИТОРИКА ТА НЕОРИТОРИКА	127
Петрусяк З.Л.	
ЛЕЙТМОТИВ ЯК ЗАСІБ ТЕКСТОВОГО ЗВ'ЯЗКУ У КОРОТКОМУ НІМЕЦЬКОМУ ОПОВІДАННІ	137
Рогач Л.В.	
КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ СЕМАНТИКИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	151
Рулева Е.А.	
НЕКОТОРЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИЗУЧЕНИЯ ДЕТСКОЙ РЕЧИ В ЗАРУБЕЖНЫХ ГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ	159
Аль-Саид М.	
РАЗНОМАСШТАБНЫЙ ТОПОС В ИНФОРМАЦИОННЫХ СООБЩЕНИЯХ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ГАЗЕТЫ	167
Тишко З.Г.	
ДЕЙКСИС ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОЇ ОРІЄНТАЦІЇ	173
Фабіан М.	
ОСОБЛИВОСТІ СЕМНОГО СКЛАДУ ЕТИКЕТНИХ СЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УГОРСЬКОЇ МОВ	187
Яворська С.	
ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ РЕЦЕНЗІЇ: СПРОБА ТЕОРЕТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ТЕКСТУ	191

Записки з романо-германської філології

32 Записки з романо-германської філології

Записки з романо-германської філології: Збірник наукових праць
факультету романо-германської філології ОДУ. – Випуск 5. – Одеса:
Латстар, 1999. — 208 с.

ISBN 966-7553-07-8

Редактор Т.Р. Короткий
Технический редактор М.К. Климова
Корректор Д.С. Иценко

Сдано в набор 01.12.99. Подписано в печать 10.12.99.

Формат 60x90/16. Усл.печ.л. 11,5. Уч.-изд.л. 9,7. Тираж 250 экз.

МП ЛАТСТАР, 65039, г.Одесса, ул.Краснова, 6.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА